צו דער ענטשטעהונג
פון קריסטענטום

פון ש. אנסקי

צו דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום

פון ש. צ. זבצנר

Copyright 1922
by
Samuel H. Setzer

אינהאלט-פֿאַרצייכנים

איינינג באמערקונגען.

ערשטע אפטיילונג:

דאָס פּראָבלעם

צוויי קאַפּיטלען — 7—39

צווייטע אפטיילונג:

דער מעטאָד

דריי קאַפּיטלען — 37—61

דריטע אפטיילונג:

דאָס קריסטענטום אין צוזאמענהאנג מיט דער אידישער מיסטיק

זיבען קאַפּיטלען — 63—105

פערטע אפטיילונג:

דאָס קריסטענטום אין צוזאמענהאנג מיט דער משיח־אידעע ביים אידישען פאָלק אין דער צייט פון פאַר חורבן בית שני

זעקס קאַפּיטלען — 105—137

פינפטע אפטיילונג:

היסטאָרישער אנאליז

דריי קאַפּיטלען — 137—155

זעקסטע אפטיילונג:

מיין היפאָטעזע

עלף קאַפּיטלען — 157—220

לזכר נשמתו הטהורה של א"א סורי ז"ל
שמואל ברבי צבי הכהן.
נולד תרי"ד, מת כ' אדר שני, תרנ"ד. תנצב"ה.

איניגע באמערקונגען.

די „נוסחא ראשונה" פון מיין ווערק „צו דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום" איז געווען אין דער פּאָרם פון א רעפעראט מיט דעם נאָמען „אידענטום און קריסטענטום אלס רעליגיאָן און וועלט־אנשויאונג". דעם דאָזיגען רעפעראט, וועלכער האָט אין א קאָנ־צענטרירטער פּאָרם און אין אלגעמיינע שטריכען שוין ענטהאלטען אין זיך דעם גאַנצען אופן פון מיין אויפנעהמען דאָם קריסטענטום, דעם גרעסטען טייל פון מיין אויפפאסונג וועגען דעם, ווי ס'איז דער פּראָצעס פון זיין — פון קריסטענטום — ענטשטעהונג און ענטוויק־לונג פּאָרגעקומען און זיין שיכות צום אידענטום, וואָס דער לעזער וועט אין מיין דאָזיגען ווערק געפינען, האָב איך געהאלטען אין וואַרשעווער „הזמיר" אייניגע טעג איידער כ'האָב פאַרלאָזען וואַר־שא, אויף צו פאָהרען קיין אמעריקא. דעם זעלבען רעפעראט האָב איך א פּאָר מאל אויך אין אמעריקא געהאלטען אין אידיש און איינמאל אין העברעאיש אין בערלין אויף מיין רייזע פון פוילען קיין אמעריקא.

און די זעלבע כוונות, וואָס האָבען מיך באוועגט אויף דעם דא־זיגען רעפעראט מיינעם צו ארבייטען און פּאַרצולעזען איהם, זיינען אויך געווען ניין־און־נייניציג פּראָצענט פון די אורזאכען, וואָס הא־בען מיך באוועגט קיין אמעריקא צו פאָהרען. פוילען האָט דאן גע־קרעכצט אונטער דעם יאָך פון רוסישען צאריזם. ד ע ר ו י ף אָבער האָט זיך געפאָדערט די פרייהייט פון רעדען און פארזאמלען זיך, וואָס ניט פוילען און ניט רוסלאנד האָבען דאָם דאן פארמאָגט.

עס האָט מיר דעריבער דאָם בעסטע און גלייכסטע געשיינט צו זיין, איבערצוטראָגען די טעטיגקייט קיין אמעריקא, וואו מען קען צוטרעטען צו יעדער ארבייט אָהן שום פּאַרבריטונגען שוועריע און אָהן שטערונגען און באנרענעצונגען. דא, האָט מיר געשיינט, וועט זיך קענען פאנאנדערוויקלען א ריזיגע טעטיגקייט, וואָס וועט

אויף א פריין און בריטען פעלד איהרע פליגלען קענען פאנאנדער־שפרייטען.

ווי אין פילע אנדערע פעלע, האט זיך אבער אמעריקא אויך אין דעם דאזיגען — אין מיין אייגענעם — פאל אלס דאס לאנד פון „אונבאגרעניצטע מענליכקייטען" צו צעשטערען חלומות און האפנונגען שהנע — ארויסגעווייזען.

איך בין אפגענארט פון מיינע האפנונגען געבליבען.

די ארבייט האט דא ניט געקענט — און איז ניט — נעטאן געווארען אט אויף יענעם בריטען מאסשטאב, וואס זי האט באדארפט און געזאלט — לויט ווי איך האב גענלויבט — נעטאן ווערען. און אין די ראמען, וואס זי איז דא יא נעטאן געווארען — זי איז ניט גאר איננאנצען פארנאכלעסיגט געווארען. וועז איך האב נאר געהאט די מענליכקייט, האב איך זי אויף א נעווייסען מאסשטאב און אין א נעווייסער פארם נעטאן — וואלט זי נעווען געקענט אויך דארטען, פון יענער זייט ים, נעטאן ווערען.

סיי ווי אבער איז שוין פארפאלען אלעס, און איך וועל מיך אומקעהרען צו דעם, וואס איך האב אויבען דערמאנט, אז די נוסחא ראשונה פון דעם דאזיגען ווערק איז געווען אין דער פארם פון א רעפעראט.

און וואס איך וועל נאך זאגען אין צוזאמענהאנג מיט דעם איז, אז דאס דאזיגע טעמא האט מיך געהאלטען געבונדען צו זיך א גרויסע שטיק צייט פריהער און א גרויסע שטיק צייט אויך נאכדעם. איך האב אין משך פון אט יענער נאנצער צייט געקליבען זיך צו שאפען א גרעסערע ארבייט אויף דעם נעביט. עס זיינען אבער יאהרען און יאהרען אוועקגענאנגען און איך האב ניט געהאט דעם נויטיגען מנוחת הנוף והנפש דערויף.

און עס האט זיך אזוי נעמאכט, אז איך האב ערוואַרבען די מענליכקייט דאס צו טאן ערשט צוריק מיט א יאהר פיר, אין משך פון דעם ווינטער, באלד נאכדעם, וואס איך בין ארויס פון האס־פיטאל, אין וועלכען איך בין אפגעלעגען — אין בעט — א צוויי יאהר צייט. איך בין דעם נאנצען ווינטער אפגעשניטען געווען פון גרויסען ישוב און פון אירגענד וועלכען פארקעהר מיט גרעסערע נעזעלשאפטליכע גרופען, פארברענגענדיג די אלע מאנאטען מיט זיך אליין און מיט די שאטענס פון מיין פארנאנגענהייט און

פון מיין צוקונפט, ערגעץ אין א פארוואַרפען ווינקעל פון שטאַט פענסילווייניא, וואו איך האָב די דאָזיגע ארבייט, אין די זומער מאָנאטען פון זעלבען יאָהר, פאַרפערטיגט אוו געדרוקט זי באַלד נאָכדעם צום ערשטען מאָל — אָבער נאָך אַלץ ניט אין אָט דער ענדגילטיגער פאָרם, אין וועלכער דער לעזער געפינט זי איצט — אין דער „פרייער ארבייטער שטימע", וועלכע איז ארויסגעגאַנגען דאָן אונטער דער רעדאקציע פון מיין פרוינד ש. יאנאָווסקי.

צולעצט ווייל איך נאָך צוגעבען די פאָלגענדע עטליכע ווערטער.

אין יעדער וויסענשאפטליכער ארבייט — אויב די ארבייט איז נאָר ניט אויף דעם פעלד פון ריין־טעכנישער וויסענשאפט — איז אויסער דעם אָביעקטיוון אמת, וואָס דער לעזער נעהמט אין בער פון שרייבער, אויסער דעם אָביעקטיוון אמת, אויף וועלכען דער שרייבער באזירט די הנחות און די מסקנות פון זיין ארבייט, נאָך א סוביעקטיוווער אמת פאראן — וועלכער איז אָפטמאָל פיל וויכטיגער נאָך פון דעם אָביעקטיוון אמת — וואָס איז אָפטמאָל פון אָביעקטיוון אמת דער פאַרגענגער און דער גורם פון זיין עקזיסטענץ.

נישט שטענדיג קומען פריהער די וויסענשאפטליכע אנאליזען און ריכטיג פעסטגעשטעלטע פאקטען און ערשט נאָכדעם די הנחות און מסקנות. אמאָל קען עס אויך פאַרקומען פארקעהרט. פריהער קומען די מסקנות און הנחות און ערשט נאָכדעם די אויסגעפונענע און ריכטיג אויסגעפאָרשטע וויסענשאפטליכע פאקטען און אנאליזען.

וואָרום ניט נאָר אין קונסט, נאָר אויך אין דער וויסענשאפט איז פאראן דאָס, וואָס מען רופט אינטואיציע. עס פארקלייבט זיך אמאָל א געוויסע באציהונג צו אַן ערשיינונג, א געוויסע אויפאָסונג וועגען א פראָבלעם אין מארך פון א מענשען דורך אינטואיציע. אָדער — צו פאַרמולירען נאָך פינקטליכער דעם גראנק: עס ווערט דאָס אלעס דורך נעהיימע פארבאַרגענע כחות אין מענשען פארפלאנצט.

און אויף וויפיל דאָס איז אינטואיציע פאר איהם — איז דאָס אויך זיין סוביעקטיווער אמת.

און אויף וויפיל דאָס איז זיין סוביעקטיווער אמת, אויף אזוי

סיל איז דאָס פאר איהם אויך אן אָביעקטיווער אמת — שוין נאָר צוליב דעם אליין, און ניט נאָר צוליב דעם, וואָס אויך דער וועג פון אָביעקטיווער וויסענשאפטליכער פאָרשונג פיהרט איהם צו אָט די מסקנות און הנחות, וואָס לעבען אלם סוביעקטיווער אמת אין איהם. עס וואָלט פאר איהם דאָס אלעס אלם אן אָביעקטיווער אמת געווען אפילו דאן, ווען ער וואָלט ניט אָט אויף דעם וועג די באגרינדונג זיינע געפונען.

און אויף וויפיל דאָס אלעס איז זיין סוביעקטיווער אמת, אויף אזוי פיל מוז דאָס אויך דער סוביעקטיווער אמת פון לעבען ווערען.

וואָרום וויסענשאפט ווערט דורך וויסענשאפט געפרואווט און אינטואיציע דורך אינטואיציע.

דאָס אקצעפטירען אָדער פארווארפען דורך דעם לעזער פון אן אָביעקטיוועו וויסענשאפטליכען אמת ווערט געטאָן אויף דעם גרונד פון דעם, אויף וויפיל די אנאליזען פון שרייבער שטימען מיט די אָביעקטיווע פאקטען, מיט וועלכע דער שרייבער אפערירט, אויף דעם גרונד פון דעם, אויף וויפיל די הנחות, וואָס ער שטעלט אויף, זיינען ווירקליך צווינגענד פון א ריין וויסענשאפטליכען שטאנדפונקט: צוזאמען מיט דעם — אויף וויפיל זיי מוזען ווידער אונבאדינגט פיהרען איבערצייגענד יעדען איינעם צו די מסקנות, צו וועלכע עס איז מעגליך געווארען פאר דעם שרייבער אויף דעם סמך פון יענע הנחות צוקומען.

אָט אויף אזא אופן ווערט אנגענומען אָדער פארווארפען דער אָביעקטיווער אמת דאן, ווען דאָס אקצעפטירען אָדער פארווארפען דורך דעם לעזער פון סוביעקטיוועו אמת קומט פאר אויף דעם גרונד פון דעם, אויף וויפיל אויפריכטיגקייט עס איז אין אים פאראן, אויף דעם גרונד פון דעם, אויף וויפיל ער — דער לעזער — פיהלט איהם אלם א טייל פון איך פון שרייבער, אויף וויפיל ער געפינט אין איהם שטיקער פון זיין הארץ און נשמה איינגעוועבט.

דאָס אלעס איז די קראפט, דורך וועלכער עס ווערט דער סוביעקטיווער אמת פון שרייבער אויף דעם לעזער ארויפגעצוואונגען.

די וויסענשאפטליכע ארגומענטאציע פון אָביעקטיוועו אמת עפענען פאר איהם — פאר דעם לעזער — די טויערען פון איבערצייגונג אויף. און דער פסיכישער היפנאָז פון דעם דורכגעלעבטען סוביעקטיוועו אמת פון שרייבער עפענען פאר איהם די טויערען

פון גלויבען אויף. דער דאזיגער סוביעקטיווער אמת ווערט דער גלויבען פון לעזער, ווי ער איז דער גלויבען פון שרייבער געווארען.

און אויף וויפיל ער איז דער גלויבען פון לעזער געווארען, אויף וויפיל ער איז אויך געווארען זיין סוביעקטיווער אמת — אויף אזוי פיל האט ער אויך פון דרויסען זיין סאנקציע אלס אביעקטיווער אמת געקראגען, אויף אזוי פיל ווערט דער סוביעקטיווער אמת פון שרייבער אויך אין אבסאלוטען זין אין אן אביעקטיווען אמת פארוואנדעלט, אין אן אביעקטיווען אמת, ווען טראגט זיין באשטעטיגונג און זיין באגרינדונג אין זיך אליין און באדארף זיי ניט זוכען אויסער איהם. ווארים עס ליגט דער שטעמפעל פון אמת אויף אונזער דערקענען, דענקען און וויסען ניט נאר דאן, ווען זיי זיינען אין הארמאניע מיט דער עמפירישער אביעקטיווי־טעט, נאר אויך דאן, ווען עס פעהלט די דאזיגע הארמאניע. די וועלט — אין גאר דעם בריייטסטען זין: די אלע עמפירישע און אבסטראקטע קאטעגאריען — איז ניט נאר דאס, ווען מיר דענקען געווענליך, אז זי איז, נאר אויך דאס, ווען מיר קענען אמאל קען, אז זי איז. אונזערע פארשטעלונגען ווענען איהר קענען אמאל זיין ריכטיג אפילו ווען זיי זיינען דער היפוך פון די פארשטעלונגען, ווען ווערען ביי אונז פארמירט אונטער דעם אזוי גערופענעם נאר־מאלען דענקען און נארמאלען אויפנעהמען פון אונזערע חושים. ווען מיר אלע וואלטען אזוי געקענט זהען זאכען און אזוי אויפ־נעהמען די וועלט, ווי עס זעהט זי און נעהמט זי אויף איינער אין א מאמענט פון התגלות פאר איהם, אין א מאמענט פון דערהויבע־נעם עקסטאז, וואלט דאן אונזער וועלט — און אט יענע געווענג־ליכע פארשטעלונגען, ווען מיר האבען ווענען איהר, נאר אינגאנ־צען ניט עקזיסטירט. עס וואלט דאן נאר אן אנדער וועלט עק־זיסטירט. און דערביבער בלייבט אלענפאלס אזוי אויך די וועלט אין צוויי געשטאלטונגען עקזיסטירען. איין געשטאלטונג איז די, אין וועלכער מיר זהען זי געווענליך, און איינע איז אט יענע, אין וועלכער זי ווערט נעזהען — ארער, קען געזהען ווערען — פון אט יענעם אין א מאמענט פון דערהויבענעם עקסטאז און אויך פון אונז, ווען עס ווערט אויף אונז זיין היפנאז אויסגעאיבט, מיר זאלען זיך דערהויבען צו אט יענער מדרגה, אויף וועלכער ער נע־פינט זיך.

און אָט דער סוביעקטיווער אמת, וועגען וועלכען איך האָב ביז יעצט נערעדט — שפּילט אויך אַ באַרייטענדע ראָלע אין מיין דאָזיגען וועלק וועגען קריסטענטום. דער דאָזיגער סוביעקטיווער אמת האָט פּיל בייגעטראָגען — ווי דער לעזער וועט זיך איבערצייגען — צו שאפען דעם כאראקטער פון וועלק און זיין אינערליכע וועזענטליכקייט און פּיל צו זיין וועלט צוגעגעבען.

איך וויל דערויבער האָפּען, אז מיינע צילען און צוועקען וועלען ניט אונדערגרייכט בלייבען. איך וויל גלויבען, אז מיין בוך „צו דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום" וועט אויך עמאָציאָנאַל אַ פּרוכטבאַרע ווירקונג אויף דעם לעזער האָבען און וועט איהם אָט אין יענער וועלט פון שטימונגען און באַציהונגען אַריינפּירען, אין וועלכער איך וואָלט וועלען, ער זאָל זיך געפּינען.

און דער וואָס פּארשטעהט דעם סוד פון דעם, אז דער פּאָסט פון דעם עקזיסטירען אַדער ניט עקזיסטירען פון זאכען וועלט פּאַרצייכענט ניט נאָר לויט דעם, ווי עס אורטיילט וועגען דעם אונזער דענקען און דאָס אויפנעהמען פון אונזערע חושים, נאָר אויך לו ט דעם, ווי עס דיקטירט אונזער וויללען, ווי אויך דעם סוד פון דעם, ווי עס קען אמאָל אַ לעבען פּארניכטעט ווערען אויף אַ שטח פון טויזענטער מיללען ווייט, דורך דעם, וואָס דו זאָגסט צו דעם: דו עקזיסטירסט ניט — וועט אויך ווי נעהעריג פּארשטעהן דעם ריכטיגען מיין פון אלעם דעם, וואָס איך האָב ביז יעצט וועגען דעם כח פון סוביעקטיוועם אמת געזאָגט און געוואָלט זאָגען.

ניו־יאָרק, ז׳ שבט, תרפ״ב.

ערשטע אבטיילונג

דאס פראבלעם

פון זעלבען מחבר:

„רבי ישראל בעל שם טוב": זיין לעבען, לעהרע און ווירקען, אין צוויי בענדער און זעקס ביכער.

א.

דאָס פּראָבלעם.

1.

איינער פון די גרעסטע וואונדער אין דער וועלט פון אידעען און געדאנקען איז די ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום וואָלט געווען א וואונדער, וועו אפילו די ערשטע קערעלאַך פון קריסטענטום — לויט דער ענדגילטיגער פּאָרם, וואָס דאָס קריסטענטום האָט אָננעמען — זאָלען ניט געווען — ווי עס איז אָננעמען צו דענקען — אויף דעם באָדען פון דער אידישער אמונה אויסוואקסען, וועו דאָס קריסטענטום זאָל אפילו ניט געווען — ווי עס איז אָננעמען צו גלויבען — דורכמאכען די ערשטע פאזען פון זיין ענטוויקלונגס־פּראָצעס אין ארץ־ישראל — דאָס וויגעלע און פעסטונג פון אידישען מאָנאָטעאיזם.

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום וואָלט א גוואלדיגער וואונדער געווען, וועו זי וואָלט אפילו געווען די אלע פארשידענע עטאַפען פון איהר ענטוויקלונג און פאָרמירונג — פון דעם ערשטען מאָמענט אָן, וועו דאָס קריסטענטום איז נאָך אין זיין קינדער־וויגעלע געלעגען, ביז דעם לעצטען מאָמענט, וועו עס איז שוין אלס רעליגיאָן פאַלשטענדיג פאָרמירט און פארענדיגט פאר דער וועלט ארויסגעטראָטען — אין וועלכען עס איז אנדער לאנד דורכמאכען, וועו אפילו דער גאנצער „פּראָצעס פון וועדען" זיינער זאָל געווען

בלייבען פאר דער גאנצער צייט נענצליך אויסגעשלאָסען פון די גרעניצען פון ארץ־ישראל.

וואָרום מען באדארף ניט פארגעסען, אז די גאנצע צייט כמעט, וואָס דער „בית שני" האָט עקזיסטירט — די ערשיינונג האָט זיך אייגענטליך נאָך אין דער תקופה פון גלות בבל אָננעהויבען — האָט פאר זיך אין די רעליגיעזע אנשויאונגען און באגריפען פון דער קולטורעלער מענשהייט דעמאָלט א צווייפאכיגער פראָצעס פלאץ געפונען.

פון איין זייט האָט דאָס אידישע פאָלק איבערגענומען פון די ארומינע פעלקער פילע רעליגיעזע אנשויאונגען, באגריפען און פאר־שטעלונגען, וועלכע זיינען ביז דעמאָלט פרעמד געווען דעם אידישען פאָלק. דאָס אידישע גלויבען האָט אין זיך דאן פילע פרעמדע עלעמענטען אריינגענומען, פילע פרעמדע עלעמענטען, וועלכע האָבען ביז דעמאָלט קיינמאָל קיין אָפּקלאַנג ניט געפונען ביי די גרויסע לערער פון אידישען פאָלק, וועלכע האָבען די הויפט־פרינ־ציפען פון אידישען גלויבען קריסטאַליזירט און זיי א פארענדיגטע פאָרם געגעבען.

פון דער צווייטער זייט אָבער זיינען אויך די רעליגיעזע אנ־שויאונגען פון די אלע ארומיגע פעלקער, וועלכע זיינען דעמאָלט נאָך אין וועלכער עס איז באריהרונג מיט דעם אידישען פאָלק נע־קומען, אונטער דעם גרויסען איינפלוס פון דער אידישער אמונה געשטעלט געוואָרען. די אידישע אמונה מיט אלע אי־הרע שאטירונ־גען און אָפּשטראַלונגען האָבען א גרויסען איינפלוס אָט אויף יענע אלע פעלקער אויסגעאיבט. זייער מאראל, זייערע לעבענס־פאָרמען, די אלע שאטירונגען פון זייערע רעליגיעזע באגריפען זיינען אין א מעהר אָדער וועניגער מאָס געענדערט געוואָרען אונטער דעם איינפלוס, וואָס די אידישע רעליגיאָן, די אידישע מאראל, די אידישע לעבענס־פאָרמען האָבען אויף איהר אויסגעאיבט.

באזונדערס גרויס איז אָבער געווען דער איינפלוס פון דעם

קאדרינאלען הויפט־פרינציפ פון דעם אידישען גלויבען, דער גרונד־שטיין פון דער אידישער רעליגיעזער דאקטרין — דער ריינער באגריף וועגען גאט אלס א וועזען, וועגען וועלכען מיר קאנען זיך אפילו די קלענסטע פארשטעלונג ניט בילדען, צו וועלכען מיר קאנען ניט קיין קערפערליכקייט און קיינע אטריבוטען פון קערפערליכקייט צושרייבען, דער באגריף וועגען גאט, ווי וועגען א וועזען, וואס שטעהט ניט אין קיין צוזאמענהאנג מיט אונזערע חושים, ווי אלע אנדערע נמצאים. מיר קאנען איהם דאריבער מיט אונזערע חושים ניט משיג זיין, און אפילו מיט אונזער שכל, וואס ער אליין איז שוין אויך א „חלק אלוה ממעל", קאנען מיר נאר זיין מ צ י א ו ת — זיין עקזיסטענץ — משיג זיין: מיר זיינען זיכער, אז ער עקזיס־טירט, מיר קאנען אבער ניט זיין מ ה ו ת — זיין וועזענטליכ־קייט — משיג זיין: מיר קאנען דעם קלענסטען באגריף ניט האב־בען, וואס ער איז אזוינס.

די דאזיגע אידעע וועגען גאט, וואס האט שוין אין דער תקופה פון נלות בבל אין איהר פולסטער פראכט ביים אידישען פאלק נע־בליהט, איז נעווען דעמאלט דער אומרוהיגער גייסט פון דער צייט, וואס האט זיינע שארפע פיילען געטראפען אין די פארשידענסטע פארמען פון היידענטום, און אויב ער האט זיי, אמת, ניט אין נאנצען רואינירט, האט ער דאך זייערע יסודות אין פילע פלעצער צושמעטערט. אויב די פארשטעלונג וועגען גאט ביי די העכערע עלעמענטען פון די קולטורעלע בעלקער, וואס זיינען דעמאלט אין נעוויסע באדינונגען מיט די אידען נעקומען, זיינען ניט נעווארען איינס מיט דער אידישער פארשטעלונג וועגען גאט — איז זי דאך אבער א ווייטען דיסטאנץ פון איהר מקור אויסק און איז דאך אויף פילע שריט נעהאנטער צום אידישען מאנאטעאיזם נעקומען. אויב ניט דאס נאנצע פעלד פון זייער רעליגיעזען באוואוסטזיין איז אונטער דער ווירקונג פונ'ם גרויסען ליכט פון אידישע מאנא־טעאיזם אונטערגעווארפען נעווארען, איז דאך אבער אויף א נעווי־

סען שטח זיינעם זיין ליכט נעפאלען. דער טיפער און שעהנער אידישער מיסטיציזם וועגען א גאט, וואס איז פון יעדער קערפער־ליכקייט אויסגעטאן, און דו קאנסט זיך וועגען איהם קיין פאר־שטעלונג ניט מאכען, טראץ דעם, וואס די עקזיסטענץ פון קיין זאך איז ניט אזוי זיכער, ווי זיין עקזיסטענץ איז זיכער — ווארום נאר אין זיין לעבען און עקזיסטענץ לעבט און עקזיסטירט אלעס — האט זייער פאנטאזיע נעריצט, און צוזאמען מיט דעם קערפערליכען גאט, וואס האט איבער זייער רעליגיעזען באוואוסטזיין נעהערשט, האט זיך אהין אויך אן אומרוהיגע בענקשאפט נאך דעם „טמיר ונעלם" פארקליבען — נאך אט יענעם העכערען און אבסאלוטען וועזען, וואס אלץ מעהר דו דערנעהענטערסט זיך צו איהם, אלץ מעהר ווערט ער וויטער פון דיר, וואס אלץ מעהר עס ווערט פאר דיר זיין עקזיסטענץ זיכער— אלץ מעהר אומבא גרייפליך ווערט פאר דיר דער מהות זיינער.

און וואס טיפער די יאהרען זיינען צו דער תקופה פון דעם בית שני נעגאנגען, אלץ מעהר טיפערע ווארצלען האט דיזער אייג־פלום נעלאזט אין רעליגיעזען באוואוסטזיין פון דער דאמאלסטדי־גער קולטורעלער מענשהייט. וואס וויטער איז אלץ מעהר און נרעסער נעווארען דער איינפלום פון דעם אידישען באגריף וועגען גאט, אלץ מעהר און מעהר איז די אבסאלוטע ממשלה פון היידענ־טום פארשמעלערט און פארקלענערט געווארען.

באזונדערס שטארק האט זיך די דאזיגע ערשיינונג באמערקט אין רוים און אין גריכענלאנד אין משך פון די לעצטע הונדערט יאהר פאר דעם חורבן בית שני — א פאר צעהנדליג יאהר פאר דער נייער צייט־רעכנונג צוזאמען מיט דעם נאנצען פעריאד יאהר־רען, אין וועלכען דאס קריסטענטום זאל האבען זיך ענטוויקעלט און פארמירט.

אונטער דעם האמערען פון איינפלום פון אידישען נלויבען

צוזאמען מיט דעם איינפלום פון דער גריכישער פילאזאפיע און ווסענשאפט, זיינען די פעסטונגען פון היידענטום צו יענער צייט שטארק צושעדיגט נעוואָרען אין די דאזיגע לענדער. אויב דאס איבערגעהן אין אידישען גלויבען האט אפשר קיינמאל ניט אויך פאר דער דאזיגער צייט קיין מאסען־כאראקטער געטראגען — איז דאס אבער אהן צווייפעל זעהר אפט דאך א געוועהנליכע ערשיינונג דעמאלט נעווען.

ווי אונזער מיינונג זאל אבער ניט זיין אין באזוג צו דער פאזיטיווער ריכטונג פון איינפלום פון דעם אידישען בא־גריף וועגען גאט אויף רוים און גריכענלאנד צו יענער צייט, זיכער איז, אז די נעגאטיווע ריכטונג פון דעם דאזיגען אייג־פלום איז זעהר גרוים נעווען. זאל זיין אפילו, אז דער דאזיגער איינפלום האט ניט נעשאפען אין די דאזיגע לענדער קיין גרויסע מחנות פון נייע אנהענגער פאר דעם אידישען גלויבען — זיינען אבער דאך אהן צווייפעל זעהר גרוים געווען די מחנות פון די, וואס א דאנק דעם אידישען איינפלום האט זיך דאס ווערימעל פון צווייפעל אין זייערע אלע פארשטעלונגען וועגען גאט ארויסגעריסען און האט דארט א גוואלדיגען חורבן ארויסגעטראגען, און אויב זיי — דיזע מחנות — זיינען נאך אלץ א מרחק רב וויט געווען פון נעפינען דעם ריכטיגען וועג, וועלכער זאל זיי ארויפהרען אין די אפארטאמענטען פון נייעם גאט, וועלכער האט אזוי פיל אומ־רוהיגקייט אין זייער רעליגיעזער וועלט ארויסגעטראגען, האבען זיי אבער שוין אויך די אלע וועגען כמעט, וואס האבען צו זייערע אלטע נעטער נעפיהרט — פארלארען.

באזונדערס שטארק איז געווען צו יענער צייט די טעטיגקייט פון דער גריכישער פילאזאפיע אין דיזער נעגאטיווער ריכטונג. טיף און בריים האט איהר צושטרונגס־גייסט פאנאנדערגעלאזט די וואָרצלען זיינע און האט איבעראל זיין ממשלה פארשפריים. דער גרעסטער טייל פון די העבערע קלאסען אין גריכענלאנד און

רוים האָבען דעמאָלט כמעט נאָר איננאנצען קיין רעליגיאָן פאר־
מאָגט. זיי זיינען רעליגיאָנסלאָז געווען. דעם פלאַץ פון דער רע־
ליגיאָן האָט ביי זיי פילאָזאָפיע, ליטעראטור און וויסענשאפט
פארנומען. זיי האָבען פון דער פילאָזאָפיע א קולט געמאכט. מיט
גוואלדיגער באגייסטערונג און פארגעטערונג האָבען זיי זיך צו
דער פילאָזאָפיע און וויסענשאפט באצויגען. דיזע באציהונג איז
ווירקליך פון רעליגיעזען כאראקטער געווען. זי איז דורך און דורך
פול נעווען מיט אָט יענער ליידענשאפטליכער באגייסטערונג, וואָס
רוהט אימער אויף די באציהונגען פון דעם רעליגיעזען מענשען צום
געגענשטאנד, וואָס ער פארגעטערט.

און ווי שטענדיג האָבען אויך דעמאָלט די מאסען די העכערע
קלאסען נאכגעטאָן. אויך זיי זיינען שטארק אָפגעפרעמדט געווא־
רען פון זייערע געטער. די געטער האָבען שוין צו יענער צייט
געלעבט ניט אין זכות פון זייערע פארדינסטען, נאָר מעהר אין זכות
פון חזקה: פאָרט אזוי פיל יאָהרען אין דינסט געשטאנען. אויב
מען האָט זיי נאָך מיט אלעם גוטען אויסגעהאלטען, איז דאָס שוין
אָבער ניט מיט קיין רעליגיעזער ליידענשאפט געטאָן געווארען, ניט
מיט טיפער פארגעטערונג, נאָר מעהר מאשינמעסיג, לעבענסלאָז
און כמעט נאָר איננאנצען אָהן כונה. עס איז מעהר „מצות אנשים
מלומדה" געווען, ווי ערנסטע רעליגיעזע עבודה, מעהר טויטע
ענערציע, ווי זעלבסשטענדיגע און לעבע־
דיגע קראפט.

און אין סאמע יענער צייט, ווען דאָס היידענטום האָט נעהאלטען
אין איין פארלירען די אלע פאזיציעס זיינע, סאמע אין יענער צייט,
ווען עס האָט זיך אזא שארפע טענדענץ נעמערקט, אז דער אָנגע־
הויבענער פראָצעס צו קריסטאליזירען און אויסצופייערען דעם
רעליגיעזען באגריף ווענען גאָט ביי דער קולטורעלער מענשהייט
ווען די אלע העכסטע שטרעבונגען איהרע רעאליזירען; סאמע

אין יענער צייט, וועו דער צושטערונגס־גייסט פון דער גריכישער פילאָזאָפיע צוואמען מיט דעם איינפלום וואָס די אידישע אמונה האָט אויסגעאיבט אויף יענער תקופה, האָבען טריאומפירענד אָנ־געפירט זייער טעטיגקייט, צו צושמעטערען דאָס גלויבען אין פיל־געטעריי און אוממעגליך מאכען פאר די מענשען, וואָס האָבען אין יענעם דור געלעבט, די קאָנצעפציאָן וועגען גאָט, ווי וועגען א וועזען, וואָס איז גיט איננאנצען פון קערפערליכקייט פריי, און איינפלאָנצען אין זייער רעליגיעזען באוואוסטזיין דעם ריינעם אי־רישען כאָנאָטעאיזם, אז עס איז דאָ נאָר איין גאָט אויף דער וועלט, וועלכער האָט קיינע ארויסהעלפער, קיינע באקעמפער, איין גאָט, וועלכער איז פון יעדער קערפער־ליכקייט אויסגעטאָן, וואָרום ער איז קיין קערפער און האָט קיינמאָל דאָס געשטאלט פון קיין קערפער ניט אָננענומען — סאמע אין יענער צייט איז ענטשטאנען דאָס קריסטענטום, און שוין פון ערשטען מאָמענט אָן, וואָס איז אלם רעליגיאָן ארויסגעטראָטען, האָט עס געפרוידינט בוידע זאכען, אז גאָט האָט יא אן ארויסהעלפער — יעזוס איז לויט דער הערשענדער מיינונג אין ענוואנגעליום א גאָט, און א גאָט ניט פון קיין קליינער באדייטונג. ער האָט די וועלט באשאפען און ער פיהרט זי. בעת ער האָט די וועלט באשאפען, האָט זיך אבער אין זיין ארביים א פגם ארייננעכאפט. ער האָט אדמ'ען ניט מיט דער געהעריגער שלימות באשאפען — און יענער איז דעם חטא פון „ער הדעת" באגאנגען און האָט די גאנצע וועלט אין זינד אייננעהילט. דער חטא איז דאריבער זיין חטא גע־וען. האָט ער אליין באדארפט איהם אויסקויפען. האָט ער זיך אין בלוט און פליייש פארקערפערט און מיט זיין בלוט דער וועלט איהר תיקון געברעכט — און אלעם איז דעמאלט פאלקאם געוואָרען. ער האָט דורך זיין פאר־גאסען בלוט די גאנצע יצירה פון דאָס ניי איבערגעשאפען. אלעם

ווי געווען — אבער שוין אהן א פנם. אדם האט נ י ט נעזינ־
דיגט. נאט אליין האט מיט זיין בלוט פאר דער זינד באצאלט —
און די זינד איז אויף אייביג אפגעוויישט געוואָרען — און בא־
קעמפער — דער שטן פון קריסטענטום איז נעהענטער צו דער
קאנצעפציאן פון היידענטום וועגען איהם, ווי צום אידישען באגריף
וועגען שטן. ער איז נעהענטער צום פערסישען אחרימון, ווי צום
אידישען „בעל דבר". דער אידישער שטן איז — טראץ דעם, וואס
די אידען האבען איהם ביי די פערסיער נענומען, טראץ דעם, וואס
דער היסטאָרישער טאטע זיינער איז דער פערסישער נאט אחרימון
— ניט קיין זעלבסשטענדינער כח. איהם, ווי אלע אנדערע כחות,
האט נאט באשאפען, און ווי דער מענש איז ער אויך א בעל־
בחירה. וועג ער וואלט וועלען, וואלט ער נאר א „מליץ יושר", א
„מלאך טוב" נעקאנט זיין. ער האט אבער דעם שלעכטען וועג
פאר זיך אויסגעקליבען, דעם וועג פון מזיק און משחית זיין. ווי
די זאך זאל אבער ניט זיין — דער רבונו של עולם פיהרט מיט
איהם ניט קיינע חשבונות שארפע. ער פיהרט מיט איהם קיין
קאנקורענץ ניט אן און ער איז מיט קיין זעלבסשטענדינען כח ניט
באשענקט, ער איז בכלל ניט פון זעהר גרויסער באדייטונג. ער איז
ניט פון די „שוכני מעונה". אין „שאול תחתית" איז דער שטענ־
דיגער פלאץ זיינער. און קומט ער שוין יא אמאל אין הימעל,
דרעהט ער זיך דארט, ווי א מצורע עלענד און אפגעוונדערט ארום
— א שמש, אויף וועלכען מען וואַרפט די גאנצע מיאוס'ע און אוס־
זויבערע ארבייט ארויף. בארארף דער אלהי החסד
והרחמים א ביזעל אסט באגעהן, פיהרט
ער איהם אויס דורך איהם — און אז ער איז אויך
ניט אינגאנצען פריי פון קערפערליכקייט. מיט רוח הקודש אדער
אהן רוח הקודש — דאס, וואס בלייבט איז דער פאקט, וואס דער
עוואנגעליום דערצעהלט, אז דורך געוויסע באציהונגען זיינע מיט
א פרוי, האט ער דעם נאט יעזוס געבוירען.

און אויב דער באגריף וועגען א י ה ם אליין, וועגען ט א ט ע ן, איז נאך דאך אין א גרויסער מאס אויף דעם הויפט־פרינציפ פון דעם אידישען מאנטעאיזם „שאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף" געבויט — כאטש, אמת, שוין אויך אויף איהם — ווי איך האב אויבען באמערקט — איז א שווארצער פלעק געפאלען א דאנק דעם, וואס ער האט דערלאזט, אז דער „רוח הקודש" פון אלטען זאל צו א פרוי פארבלאנדזשען; אויב דער באגריף וועגען איהם איז ווי וועגען א וועזען, וואס איז ניט קיין קערפער און האט קיינמאל דעם נעשטאלט פון קיין קערפער אנגענומען, און אויב מיר קאנען דאך די קערפערליכע וועזענטליכקייט זייענ זעהן און עמפינדען, איז דאס נאר אין זוהן זייענם, וועלכער האט פאר א געוויסע צייט א קערפערליכע נעשטאלט אנגענומען, אבער ניט באזונדער, אין זיין אבסאלוטער אייגענער וועזענטליכקייט — האט שוין אבער דאס היידענטום זיין פאלשטענדיגע באפריידיגונג געקראגען אין דער פארשטעלונג פון קריסטענטום וועגען צווייטען גאט, וועגען יעזוס'ען.

יעזוס, וואס איז גאט'ס זוהן לפי רוחו געווען און איידער ער האט זיך נאך אין זיין געשטאלט פאר די מענשען באוויזען, האט ער שוין אין די הימלען געלעבט און איז אויך נאך זיין טויט לעבען געבליבען, יעזוס דער גאט, וואס האט אלע וועלטען באשאפען, האט זיך אין בלוט און פלייש פארקערפערט און האט כמעט א מענשליכעם לעבען לאנג אויף דער ערד געלעבט.

סאמע, אלזא, אין יענער צייט, וועו דאס היידענטום האט נעשיינט צו זיין ביז צום גרעסטען גראד אפגעשוואכט און אויסגעמאטערט, איז דאס פלוצלונג מיט אזא גוואלדיגער קראפט צו זיך געקומען. סאמע אין יענעם מאמענט, וועו דער „לתקן עולם במלכות שדי" האט זיך שוין איבעראל אין דער לופט געפילט, איז ער פלוצלונג אין טיפען תהום פון פילע פארנאנענע דורות צוריק נעשליידערט נעוואָרען. סאמע אין יענעם מאמענט, וועו די פרוכטבארע

טעטינקייט פון דער נריכישער פילאָזאָפיע און פון דעם אידישען גלויבען אין אחדות הבורא איז שוין געשטאנען, כמעט, נאָר איין מריט וויט פון א פאלשטענדינען זינ צו ערווערבען, איז ער פלוצ־לונג פאראליזירט און אפגעשטעלט געוואָרען. עס איז דאָס קריס־טענטום געקומען און האָט צוריק „מחזיר עטרה ליושנה" געווען. סאמע אין יענעם מאָמענט איז דאָס קריסטענטום ענטשטאנען און האָט א נייע נשמה דעם פארחלש׳טען היידענטום אריינגעבלאָזען, בויענדיג דאָס גאנצע רעליגיעזע סיסטעם זיינע אויף די הויפט־פרינציפען פון דער רעליגיעזער אנשויאונג פון היידענטום, אויף פילגעטערייי און מענשענגליכלייכע נע־טערייי. אנשטאָט דעם, דער אידישער מאָנאָטעאיזם זאָל אין דעם ריינסטען נעשטאלט זיינעם ענדליך שוין אויך דעם לעצטען ענדגילטיגען זינ זיינעם איבער דעם היידענטום אפהאלטען און זאָל איהם שוין אויך מיט דער לעצטער לאפעטע ערד באשיטען, לויט ווי די אלע פסיכאלאָגישע מעגליכקייטען און ווארשיינליכ־קייטען פון יענער צייט האָבען געפאדערט — אנשטאָט דעם איז פלוצלונג דאָס היידענטום תחית המתים אין קריסטענטום אויפ־גענטאנען און האָט די אלע ביז יעצטיגע זיגע פון אידענטום און פון נריכישען פרייען נעדאנק צו נישט נעמאכט.

.2

קאָן דען זיין נאָך א נרעסערער ווונדער דערפון?

און נאָך נרעסער ווערט דער ווונדער, ווען מיר דערמאָנען זיך, אז די ערשטע בליטען פון קריסטענטום האָבען — לויט דער אנגענומענער מיינונג — אויף דעם באָדען פון דער אידישער אמונה ארויסנעשפראָצט, אז דאָס קריסטענטום איז פון אידישען בוים א צווייג נעווען, אז עס האָט אויף דעם באָדען פון ארץ־ישראל דעם פראָצעס פון זיין ענטוויקלען זיך און וואקסען דורכנעמאכט.

ווארום מיר באדארפען ניט פארגעסען, אז דער אידישער מא־

נאַטעאיזם איז צו יענער צייט, ווען דאָס קריסטענטום זאָל האָבען געווען ענטשטאַנען, אויף דער העכסטער שטופע פון רייפקייט און אומקאָמפּראָמיסליכקייט געשטאַנען, אז ער איז נאָך, ווי מיר האָבען שוין איין מאָל פּריהער באמערקט, אין דער תקופה פון גלות בבל צו זיין שהנסטען און העכסטען אויסדרוק געקומען, טראָץ דעם, וואָס דאָס אידענטום איז דאן — ווי אויך אין די וויטערדיגע עפּאָכען — זהר סענסעטיוו געווען, אונטערגעוואָרפען צו ווערען אונטער דעם איינפלוס פון פרעמדע רעליגיעזע סיסטעמען, טראָץ דעם, וואָס עס האָט דעמאָלט א סך פרעמדע עלעמענטען אין זיין רעליגיעזען סיסטעם אריינגענומען.

עס האָט זיך דאן אָט יענע מערקווירדיגע ערשיינונג אין נייטינען לעבען פון אידישען פאָלק געמערקט —

וואָס מעהר די אידישע רעליגיאָן האָט אלע איהרע קנאָספּען בריט פּאַנאַנדער־נעעפענט, איינצוזאָפּען אין זיך די ליכט און שיין פון דער נאַנצער ארומיגער וועלט — האָט זי זיך אין דער זעלבער צייט אלץ מעהר אין זיך איינגעשלאָסען, אלץ מעהר איהר אינדיווידואליטעט קאַנ־צענטרירט און פארפעסטינט. וואָס מעהר בריטער און פריזער זי האָט אלע איהרע טויערען צוגעפענט פאר דעם איינפלוס פון דער ארומיגער סביבה אין באצוג צו די ניט וויכטיגע פונקטען פון איהר רע־ליגיעזען סיסטעם — אלץ שטרענגער און שטארקער האָט זי די הויפּט פונקטען באוואכט, גלייך ווי זי וואָלט מורא האָ־בען, אז דער פרעמדער פריזער און מעכ־

טיגער שטראָם זאָל אויך די הויפט פעס־
טונגען איהרע ניט פארפליצען.

די האָזינע אלע פרעמדע עלעמענטען, וואָס דאָס אידענטום האָט אין זיך אריינגענומען, זיינען ניט פון ערשטער באדייטונג געווען. זיי האָבען ניט אָנגעריהרט די הויפט־פרינציפען פון אידי־שען גלויבען. זיי זיינען פון צווייטער באדייטונג געווען. און אויך זיי זיינען מאדיפיצירט געוואָרען אזוי, אז זיי זאָלען הארמאָניזירען מיט די הויפט־עיקרים פון דער אידישער אמונה. נאָר בנוגע צו זיי — צו די האָזינע פון צווייטער באדייטונג רעליגיאָנס־פונק־טען — איז דאָס אידענטום מילד און נאָכגיביג געווען. וואָס אָנ־באלאָנגט אָבער דעם קארדינאלען הויפט־פרינציפ איהרען, דעם פרינציפ פון דעם ריינעם גלויבען אין אחדות הבורא, איז עס שטרענג און אומקאָמפראָמיסליך געבליבען.

אלעס, אלעס פון דער גריכישער קולטור, וואָס האָט געקאָנט די אידישע רעליגיע פארטיפערען און פארפיינערען, האָט זי אין זיך איינגעזאָפט. זי האָט דורך איהר איהר איינגענעם פילאָזאָפי־שען עלעמענט געווענקט און ענטוויקעלט. זי האָט דורך איהר א פילאָזאָפישע באגרינדונג פאר זיך געשאפען. אלעס, אלעס, וואָס האָט געקאָנט מעהר פאָעטישען עלעמענט אין אַיהר אריינטראָגען, אלעס, אלעס, וואָס זי האָט געקאָנט מיט מעהרערע און פארשי־דענערע פארבען און קלאנגען באריכערען, אלעס, וואָס האָט איהר געקאָנט מיט שעהנערע און ריכערע פאנטאזיעס באפליגלען, האָט דאָס אידישע פאָלק דעמאָלט פון אלע פארשידענע פעלקער איבער־גענומען. די הויפט־פעסטונגען איהרע זיינען אָבער שטענדיג אום־באריהרבאר געבליבען. מיט פארביסענער עקשנות האָט די אידישע אמונה ניט אויפגעהערט צו קעמפען, אז אין באצונג צו איהר הויפט־פרינציפ, אין איהר קאָנ־צעפציאָן וועגען גאָט זאָל זי די דאָמי־נירענדע ראָליע שפילען, אז אויף דיזען

פעלד זאָל זי שטענדיג דער משפּיע זיין, אָבער ניט דער מושפּע — נאָר יענעם באַיינפלוסען, אָבער ניט לאָזען זיך אליין באַיינפלוסען.

איז דאָס דען נאָך אלעם דעם ניט קיין וואונדער, וואָס דאָס אידישע פאָלק און דאָס אידישע לאַנד זיינען עם געווען יענער באַדען, אויף וועלכען דאָס קריסטענטום איז אויסגעוואקסען? סאָמע דאָן, וען די אידישע רעליגיאָן איז אויף דער העכסטער שטופע פון שלימות געשטאַנען — האָט זי פלוצלונג איהר געגענזאַץ געבאָרען. א זאַנדערבאַרער דיאלעקטישער פראָצעס, די מענליכקייט פון וועלכען מיר קאָנען זיך קוים פאָרשטעלען.

ווי לעזט מען, אלזא, דאָס פראָבלעם? וואו געפינט מען דעם שליסל צו אָט יענע באהאלטענע פסיכאלאגישע כוחות. וואָס האָבען די דאָזיגע זאַנדערבאַרע ערשיינונג מענליך געמאַכט?

3.

און וואלטען מיר כאָטש זיכער געווען, אז וועניגסטענס די פאקטישע זייט פון קריסטענטום וויסען מיר; וואלטען מיר וועניגסטענס אויסרעכענען געקאָנט די אלע פארשידענע פאקטען, וואָס האָבען פאר זיך פלאַץ געפונען איבער דעם נאַנצען ענטוויקלונגס־נאַנג פון קריסטענטום — פון דעם ערשטען מאָמענט פון זיין ענטשטעהונג ביז צום לעצטען — און וויסען אויף זיכער, וויי צו באשטימען דעם געוויכט אינהאלט זייערען; וואלטען מיר כאָטש געוווסט, איבער וויפיל אקטען די דאָזיגע דראמא האָט זיך געצויגען און קאָנען באשטימען געוויי די האנדלונגען, וואָס זיינען אין זיי פארנעקומען אין זייער ריכטיגער כראָנאלאָגישער און לאָגישער אָרדנונג.

וועו מיר וואלטען, למשל, געקאָנט אָננעמען, אז די ענטשטעהונג פון קריסטענטום איז ווירקליך היסטאָריש פארנעקומען, וויי

עס ווערט אָנגענעבען אין עוואַנגעליום, דער היסטאָרישער מאַטעריאַל פון וועלכען ווערט, כמעט, פון אַלע פּאַרשער און געלעהרטע, וואָס שרייבען וועגען קריסטענטום אָנגענומען אַלס א באַוויס — עס טוען עס די יעניגע אפילו, וואָס פּאַרוואַרפען אָדער ענדערען מאַנכע שטריכען אין היסטאָרישען בילד, וואָס דער עוואַנגעליום גיט אונז וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום. נאָר אייניצעלנע שטריכען איבערירען זיי. דאָס בילד אין אַלגעמיין אָבער נעמען זיי אין נאָנצען אָן. וויסענדיג, אז מען קאָן זיך ניט באַציהען מיט צוטרויען צום מאַטעריאַל פון עוואַנגעליום, דינט ער דאָך פּאַר זיי אַלס ראַמען, אין וועלכע זיי פּאַסען זייער שטודיום איין פּאַר זייער סיסטעם די ענטשטעהונג פון קריסטענטום צו ערקלערען — וואָלטען מיר דאָן כאָטש אויף וויפיל עס איז אין א באַקוועמער לאַגע זיך נעפונען. דאָס אַליין וואָלט שוין פּאַר אונז א גוואַלדיגער אוצר נעווען. מיר וואָלטען דאָן א פעסטען באָדען אונטער די פים נעפּיהלט אין אונזער שטודיום וועגען דער היסטאָרישער ענטשטעהונג פון קריסטענטום. עס וואָלט אונז כאָטש קיין ציינעל און שטרוי ניט נעפעהלט דעם בנין צו בויען און די זיכערהייט, אז דער בנין, וואָס מיר וועלען מיט דער הילף פון די דאָזיגע ציגעל אויפבויען, וועט אויף פעסטע יסודות שטעהן — אויף די יסודות פון היסטאָרישע פאַקטען. אויב עס וואָלט פּאַר אונז דאָן א סוד נעבליבען דער „פּאַר וואָס" אין דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, וואָלטען אָבער דערפּאַר די אַלע וועגען פון „ווי אזוי" זיינעם פריי און בריט פאַנאַנדערגעשפּרייט זיך פּאַר אונז. מיר וואָלטען אַלע היסטאָרישע מאַמענטען זיינע נעווואוסט. עס וואָלט פּאַר אונז אָט יענער הויכער פונקט נעשאַפען נעווארען, פון וועלכען מיר זאָלען קאָנען מיט אונזער אויג דאָס נאָנצע קריסטענטום אלס היסטאָרישע ערשיינונג אַרומנעמען.

עס וואָלט פּאַר אונז א גוואַלדיגער אוצר געווען, וועז מיר וואָלטען מיט פעסטער איבערצייגונג געקאָנט ווירקליך דאָס קריס-

טענטום אלס א צווייג פון אידישען בוים באטראכטען, וועו מיר וואלטען גלויבען געקאנט, אז דאס קריסטענטום איז ווירקליך אויף דעם באדען פון אידישען גלויבען אויפגעוואקסען, וועו מיר וואלטען ניט זיכערהייט אט יענע איבערציינונג געקאנט אננעמען, אז אינ'ם זיבעציג־יעהריגען פעריאד פאר'ן חורבן בית שני האט א איד א פאנטאזיאר, א טרוימער, ערגעץ אין ארץ־ישראל — אין בית־לחם אדער נצרת — געלעבט, וואס האט זיך אלס נאט — א מיינונג, וואס פאלשער פון איהר קאן איך מיר נאר ניט פארשטעלען — אוו משיח באטראכט אוו האט א גוואלדיגען איינפלוס אויף די אידען פון ארץ־ישראל אויסגעאיבט אוו נאכהער האט זיך זיין איינפלוס אין די ארומינע לענדער פארשפרייט.

אמת, מיר וואלטען דאן באדארפט זוכען — אוו ניט געפינען — די ערקלערונג פאר דער פסיכאלאגישער מעגליכקייט פון אזא מאדנער ערשיינונג, אז א אידישער יונגערמאן זאל זיך אין יענער צייט אלס נאט'ס זוהן ערקלערען אוו זאל נאך דערצו האבען אויס־געאיבט אזא גוואלדיגען איינפלוס אויף זיינע אידישע צייט־גענאסען. אמת, עס וואלט פאר אונז דאן נאך א לאנגער צעטעל פון הארבע „מהר"ם שיפ'ס" אריפגעשוואומען, פאר וועלכע מיר וואלטען אוממעכטיג געווען אפילו א „ויש לישב בדוחק" צו געפי־נען. מיר וואלטען דאן פאר א גוואלדיגען שווערען פראבלעם גע־שטאנען.

מיר וואלטען אבער דאן דאך נעמוזט אין אונזער קאנצעפציאן וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום אונזער קאפ פאר די פאקטען בויגען אוו ווי ערביטערט מיר וואלטען זיך ניט געפיהלט דורך דעם, וואס מיר קאנען ניט לעזען דאס שווערע פראבלעם, וואס זיי האבען אויף אונז אריפנעצוואונגען, וואלטען מיר אונזער העכסטע באפרידיגונג געקראגען אין דעם, וואס מיר באזיצען די פאקטען, וואס האבען דאס דאזיגע שווערע פראבלעם נעשאפען, וואס מיר באזיצען אט יענע זיכערע פאקטען, וועלכע מאכען אומ־

מעגליך פאר אונז צו זוכען א לעזונג פאר דעם שווערען פראבלעם דורך דעם, וואס מיר זאלען פרובען זיי גאר אינגאנצען צו פארוואַרפען.

מיר וואלטען אונזער קאפ פאר די פאקטען נעבוינען און צופרידען נעווען, וואס מיר האבען דאך אן אנהאלטס־פונקט אין אונזער אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום און מיר זיינען ניט געצוואונגען צו טאפען גאר אין גאנצען אין דער פינסטער. דער צער פון דעם, וואס דער פסיכאלאגישער מאמענט פון דיזען פראצעס וואלט פאר אונז אומבאוואוסט געבליבען, וואלט אויסגעקוויפט געווארען פאר אונז דורך דעם, וואס מיר וואלטען דאן א קלארען באגריף געהאט וועגען די אלע עטאפען, וואס דאס קריסטענטום האט דורכגעמאכט איבער דעם גאנצען וועג פון זיין ענטוויקלונגס־גאנג.

און אויסער דעם וואלט שוין אויך דאס פראבלעם אליין — ווי שווער עס זאל אונז ניט זיין צו נעפינען אן ענטפער דארויף און אפגעזעהן פון דער גרויסער באדייטונג, וואס וואלט פאר אונז געהאט די אורזאכע, וואס האט דאס פראבלעם צום לעבען ארויסגערופען — אן אונפאר זיך פון א גוואלדיג גרויסער באדייטונג, פון גוואלדיג גרויסען אינטערעס פאר אונז געווען.

ווערט דאך דער אינטערעס, וואס דער ספינקס רופט ביי אונז ארויס, ניט קלענער צוליב דעם, וואס מיר קאנען ניט דעם אויסדרוק פון זיין געזיכט אראפלייענען. באשטעהט דאך אין דעם מאקע דער גאנצער אינטערעס אונזערער: וואס מעהר רעטזעלהאפטער ער ערשיינט פאר אונז — אלץ מעהר וואקסט דאס מאדנע געפיהל, וואס ער רופט ביי אונז ארויס.

מיר וואלטען דאן פאר א גוואלדיגען היסטאריישען וואונדער געשטאנען, און וואס מעהר עס וואלט אונזער איבערצייגונג נע־

וואקסען, אז מיר קאנען ניט פארשטעהן די געהיימע וועגען, דורך וועלכע די נעשיכטע האט איהר גרויסען וואונדער געשאפען, מיט אלץ גרעסערער ענטציקונג וואלטען מיר פאר דער פראכט פון דעם דאזיגען היסטאריישען וואונדער געשטאנען.

ליידער איז אבער די לאגע נאר אין גאנצען אנדערש. מיר האבען זעהר וועניג זיכערען וויסען אויך וועגען דער פאקטישער זייט פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום. מיר באזיצען ניט קיין זיכערען היסטאריישען מאטעריאל וועגען דעם. די אלע הונדערט פראצענט כמעט פון דעם דאזיגען היסטאריישען מאטעריאל וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום ביז צו א פאר הונדערט יאהר נאך דעם חורבן בית שני — אין פאל מיר זאלען אפילו אננעמען, אז די שטעלע אין טאציטום, וואו ער וואפט ארויף דעם בלבול פון דעם פייער אין נערא'ס צייטען אויף די ערשטע קריסטען, איז ניט אריינגעשמוגעלט געוואָרען א סך שפעטער — געפינט זיך נאר אין נייעם טעסטאמענט. און מען קאן זיך קוים פארשטעלען נאך אזא אומזיכערע און צווייפעלהאפטע קוועלע. דער היסטאריישער מאטעריאל וועגען יעזוס'ען — זיינער, אויף וויפיל ער וועלט ניט פון אנדערע קוועלען באשטעטיגט און אויף וויפיל זייער אמת קאן ניט ארויפגעצוואונגען וועלען אויף אונז דורך זייער פסיכאלאגישער און לאגישער נויטווענדיגקייט — ניט נאר דורך זייער פסיכאלאגישער מעגליכקייט — איז אבכאלוט וועלטלאז אין באצוג, מיר זאלען אויף איהם קאנען בויען א פאלקאמענע — און אפילו א ניט פאלקאמענע — אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

איין זאך וועלט דיר קלאר, וועז דו לעזט דעם עוואנגעליום, אז די צוזאמענשטעלער איז ממש אין לעבען געגאנגען, אייניצופאנצען דעם גלויבען, אז נאך די אידישע נביאים האבען די ערשיינונג

פון יעזוס'ען פאראוים געוואגט און אז אויף יעדען פאקט פון זיין לעבען איז דא ערגעץ א רמז אין וועלכען עס איז פסוק פון תנ"ך. קאנט איהר זיך שוין פארשטעלען, מיט וואס פאר א צוטרויען מיר קאנען זיך באציהען צו אלעם דעם, וואס זיי דערצעהלען אונז וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, וועו מיר זעהען, פון וואס פאר א טענדענצען זיי זיינען באהערשט געווארען, שרייבענדיג דאס אלעם. א תהום פון ספיקות וואקסט שוין דאן פאר אונזערע אויגען אויס. מעגליך — זאגען מיר זיך דעמאלט — אז די דאזיגע פאקטען, וואס וועלכע אין עוואנגעליום דערצעהלט, זיינען נוואלדיג געפעלשט און געענדערט געווארען, כדי זיי זאלען זיך צו די פסוקים פון תנ"ך צופאסען. און טראכטען מיר נאך א ווייל, וועלט שוין ביי אונז דער מעגליך אין א געוויס פארוואנדעלט. עס לעגט זיך דאך עפעס פארט ניט אויפ'ן שכל, אז די געשיכטע זאל זיך אזוי גנעדיג צום קריסטענטום ארויסצייגען שוין אין ערשטען מאל מענט — טראץ דעם, וואס אין אלגעמיין האט זי זיך נאכהער ווירקליך זעהר גנעדיג צום קריסטענטום באצויגען און עס האט פאר איהר א מזל'דיגע מערכה געהאט — פון זיין ערשיינען, זי זאל עס מיט אזויג ווירקליכע פאקטען פארזארגען, יעדער איינער פון וועלכע זאל קאנען צו א געוויסען פסוק צוגעפאסט ווערען.

מעגליך — זאגען מיר זיך דעמאלט — אז די דאזיגע פאקטען האבען פאר זיך גאר אין גאנצען קיין פלאץ אין דער אביעקטיווער ווירקליכקייט געפונען. מעגליך, אז זיי זיינען גאר אין גאנצען צוגעטראכט געוואלען לויט דעם אינהאלט, וואס מען קאן ארויסשפארען אט אין יענע פסוקים פון תנ"ך, וועלכע לאזען זיך וועגען א יעזוס'ען דרשנ'ען. מעגליך — ווי באלד מיר מוזען שוין די זינד פון פעלשונג אויף די שרייבער פון עוואנגעליום ארויפווארפען — אז די שרייבער און רעדאקטערע פון עוואנגעליום האבען דאס דאזיגע שטיקעל ארבייט

אפנעטאן, כדי דאס קריסטענטום זאל מיט דער הסכמה פון תנ"ך פאר דער וועלט ארויסטרעטען, וואס זיי האבען פאר זייערע צוועקען — ווי מיר זעהען עס פון עוואנגעליום — פון נרויס נויטוענדיגקייט און וויכטיגקייט באטראכט.

און דאן זאגען מיר זיך ווייטער:

אין בעסטען פאל וואלטען מיר דאך א העלפט פון דעם, וואס איז דארט געשריבען, כאראקטע אין ים ארייגוואדפען. אין די נסים ונפלאות — אפילו די ראציאנאליסטען*) האט זיך דאך ניט איינגענעבען די אלע נסים על פי דרך הטבע צו ערקלערען — גלויבען מיר דאך ניט. אין דער נאנצער „געטליכקייט" און „הייליגקייט", וואס ווערט איהם דארטען צוגעשריבען, זיינען מיר דאך אויך ניט קיין באזונדערם גרויסע מאמינים. טא לאמיר זיך שוין לויט דעם כלל פון „לא פלגינן שיקרא" פיהרען און אויף ווי וויט מיר קאנען, לאמיר צוזאמען מיט דעם „געטליכען" מאטעריאל פון עוואנגעליום אויך דעם היסטארישען מאטעריאל פאר־ווארפען.

און די דאזיגע מחשבות זרות וואלטען אונזער נעראנק נעקאנט באאומרוהיגען אפילו דאן, ווען דער היסטארישער מאטעריאל פון עוואנגעליום וואלט כאטש פון איינהייטליכען כאראקטער נעווען; ווען מיר וואלטען איהם אפילו כאטש אין אויסגעהאלטענער און געניויער פארם דארטען נעהאט.

איז אויך דאס אבער, ליידער, ניט אזוי.

עס זיינען דארט אין דער כראנאלאגיע און אין דעם פאקטי־

---

*) עס האבען זיך געפונען אזויגע, וואס האבען זיך מיט דער דאזיגער „קלוגער" און פרוכטבארער ארבייט באשעפטיגט.

שען אינהאלט פון די האנדלונגען גוואלדיגע ווידערשפרוכען פארן, ווידערשפרוכען, וועלכע לאזען זיך בשום אופן ניט פארענטפערען — איבערהויפט — וועלכע זיינען פון אזא כאראקטער, וואס נעמען פון אונז די מענליכקייט צוועק, מיר זאלען קאנען פון דעם נאנצען מאטעריאל אן איינהייטליכען סיסטעם — וואס איז דער־הויפט וויכטיג פאר אונז — בילדען, וואס ברענגען אונז אין א גוואלדיגען פלאנטער ארויין, פון וועלכען מיר האבען ניט די מענ־ליכקייט אן אויסוועג צו געפינען. ליידער געפינען זיך דאָרט אויך אזעלכע עלעמענטען, וואס ווי גוט און פרום מיר זאלען זיך צו די שרייבער פון ווואנגעליום ניט וועלען באציהען — מוזען מיר דאך קומען צום באשלוס, אז עס איז אבסאלוט אוממעגליך, זיי זאלען א היסטאָרישען אמת באויצען.

און די דאזיגע ווידערשפרוכען געפינען זיך ניט נאר בנוגע צו די היסטאָרישע פאקטען אליין, וואס ווערען דאָרט פון פארשי־דענע שרייבער וועגען יעזוס'ען געבראכט, מען געפינט זיי אין א גרויסער מאס אויך בנוגע צו דער אויפפאסונג וועגען דעם נייסטי־גען איך פון יעזוס'ען.

דער ווואנגעליום — און דאס אליין איז שוין אויך נענוג צו אונטערבערצען ביז צו נאר דעם אויטאָריטעט פון היסטאָרישען אמת פון ווואנגעליום — האט דעם ביטערען שיקזאל פון שעקס־פיער'ס „האמלעט" געטיילט — דעם ביטערען שיקזאל פון שעקס־פיער'ס „האמלעט", וואס איז „פארמעהרט, פארבעסערט און פאר־גרעסערט געוואָרען פון דוב בער טורעש". דער אונטערשיד איז נאר אין דעם, וואס דא האט זיך נאר איין דוב בער טורעש מיט דער דאזיגער ארבייט זיך באשעפטיגט. דער ווואנגעליום אבער איז א שהען ביסעל העכט אריבערגענאנגען, ביז ער איז צו אונז אין זיין יעצטיגער רעדאקציע דערנאנגען. יעדער טייל זיינער איז פון פארשידענע און פילע העכט געשריבען געוואָרען, און יעדע האכט האט עטוואס אייגענעם צוגעגעבען און אהן רחמנות איבער דער

פריהערדיגער קאפיע, וואס זי האט געהאט פאר זיך, נע'בעל־
הבת'עווען. דער יעצטיגער עוואנגעליום איז א פראדוקט פון
פילע אנדערע, וואס האבען פריהער צירקולירט — פאלשטענדיג
שוין אין איין בוך פאראייניגט אדער אין באזונדערע, אפגעטיילטע
פראגמענטען. ער האט שוין ביז דאן א שהנע בישל גלגולים
דורכגעמאכט, און אין יעדען גלגול האט ער א שהנע פארציע פון
חבוט הקבר אויסצושטעהן געהאט. יעדער מחבר האט אהין פאר־
שידענע פעלשונגען און ענדערונגען אריינגעטראגען, ווי זיין הארץ
האט נאר גענלוסט. יעדער מחבר האט אהין נייע שטעלען אריינ־
געשמוגעלט און פילע אלטע ארויסגעווארפען אין אייניקלאנג מיט
די טענדענצען, וואס זיי האבען געוואלט דורכפיהרען און מיט דעם
שטעמפעל, וואס זיי האבען געוואלט אויף דעם קריסטענטום ארויפ־
לעגען.

לעזסטו דעם עוואנגעליום מיט געהעריגער אויפמערקזאמקייט,
ווערט דיר, אויסער אט יענעם פונקט, וועגען וועלכען איך האב
פריהער גשעריבען, אויך פאלגענדעם קלאר, אז עס איז פאר
פיל ציים אין קריסטענטום א גרויסער
סכסוך אנגעגאנגען וועגען דער אויפפא־
סונג פון יעזוס'ען און אז עס איז דעם
קריסטענטום אין לעבען ג עגאנגען, עס
זאלען אין איהם פאלגענדע צוויי עלע־
מענטען, וואס זיינען דער אביעסט פון
סכסוך נעוועזן — אין יעזוס'ען פארטרא־
טען זיין: אי דער משיח'שער עלעמענט,
אי דער נעטליכער עלעמענט, אז די קריסטליכע
אנהענגער זאלען איהם אי אלס אידישען משיח, אי אלס גאט בא־
טראכטען, זיי זאלען אין איהם אי דעם אידישען ערלעזער, אי דעם
אלמענשליכען ערלעזער זעהן. די קירכע האט דעם
סכסוך נעשליכטעט דורך דעם, וואס זי

האָט ביידע נעגענגעזעצטע אויפפאסונ־
גען אין קריסטענטום אריינגענומען.

דאָס אלעס זהסטו קלאָר, וען דו לעזט אויפמערקזאם דעם
עוואנגעליום, און דו זהסט אויך פאלגענדעם איין —

אז טראץ דעם, וואָס די רעראקטערע פון עוואנגעליום האָבען
אזוי פיל מיה אוועקגעלענט פון די פארשידענע אויפפאסונגען וועי־
גען יעזום'ען איינהייטליכע אויפפאסונג צו שאפען, איז וועי־
כער עס זאלען זיך די אויבען דערמאָנטע צוויי עלעמענטען האר־
מאָניש צונויפגיסען, האָט זיי זיך עס דאָך ניט אייננעגעבען.

און דאריבער זהען מיר, אז אמאל טרעט
יעזוס ארויס פאר אונז אין עוואנגע־
ליום אין זיין פולער נעטליכער פראכט,
אזוי, אז עס איז איהם שוין דעמאלט
נאָר אין גאנצען ניט אננעשטאנען די
אידישע משיח קרוין אויפ'ן קאָפּ צו
טראגען, און אמאל באוויזט ער זיך פאר
אונז מיט דעם אידישען משיח־מאנטעל
אויף די פליצעס, און די פלינלען פון
נעטליכען שטאלץ זיינעם זהען שוין
אויס דעמאלט, ווי עפעס אונטערנעהאקט
אביסעל. יעזוס איז א צו ענגע וועלט נעבליבען פאר ביידע
עלעמענטען. נאָך דער נאנצער מיה, וואָס די רעראקטערע פון
עוואנגעליום האָבען אוועקגעלענט, אויסצוגלייכען די סתירות, וואָס
האָבען זיך געפונען צווישען די שרייבער, וואָס זיינען אין עוואנגע־
ליום פארטראָטען, און רעראגירען דעם מאטעריאל אזוי, אז עס זאל
אין איהם נאָר איין הארמאָנישער טאָן הערשען, זיינען די דאָזיגע
סתירות דאָך ניט אינגאנצען באזייטיגט געוואָרען, און מיר זהעי
כלל ניט, אז די אלע שרייבער זאלען ווירקליך „שפה אחת און
דברים אחדים" רעדען. יעדער איינער פון די פיער שרייבער, וואָס

שרייבען אין עוואַנגעליום וועגען יעזוס'ען, מאָלען אינגאַנצען אנדערש דאָס גייסטיגע בילד פון יעזוס'ען, אזוי, אז זיי זעהען כמעט ווי פֿארשידענע יעזוסען אויס. יעדער איינער פון די דריי „סינאפּטיקער" שילדערט אונז נאָר אן אנדער יעזוס. און דער יעזוס פון יוחנן איז שוין ווידער נאָר אינגאַנצען אנדערש פון די אלע אנדערע.

און דאָן קומט נאָך אָט יענער וויכטיגער פאקט, אז אויסער יענע אידישע קוועלען, וואָס האָבען קיין היסטאָרישען ווערט ניט, ווערט פון קיינעם פון די אלע גרויסע אידישע שרייבער — ווי אויך פון די ניט־אידישע — וואָס זיינען אלם היסטאָריקער באריהמט, פון אָט יענע אלע אידישע היסטאָריקער, וואָס האָבען אין יעזוס'ען עס צייט געלעבט און האָבען נעמוזט זיין די ערות פון דיזער מערק־ווירדיגער ערשיינונג, ווי אויף דעם באָדען פון דער אידישער אמונה איז דאָס קריסטענטום אויסגעוואקסען, מיט קיין איין וואָרט ניט דערמאָנט וועגען יעזוס'ען. דער גרויסער פילאָזאף פילאָן דערמאָנט איהם גאָר אינגאַנצען ניט. יוסיפון האָט יא א שטעלע, וואו עס רעדט זיך וועגען קריסטענטום. אלע פאָרשער אָבער זיינען מסכים, אז עס ליגט אויף דער דאָזיגער שטעלע גוואַלדיג בולט דער שטעמפּל פון פעלשונג, און אז אין דער „ערשטער" האָנט איהרער האָט זי נעמוזט נאָנז אנדערש זיין, ווי מיר זעהען זי יעצט פאר אונז. דער אמת איז אָבער נאָך מעהר. עס איז פון איהר נאָר אינגאַנצען קיין ערשטע האָנט ניט נעווען. נאָר אמאָל, אמאָל האָט איהם — יעזוס'ען — אויך יוסיפון מיט קיין איינציג וואָרט ניט דערמאָנט. אָנגעהויבען דערמאָנען איהם האָט ער ערשט מיט א פאָר הונדערט יאָהר שפעטער. אזוי ווי וועגען יוסיפון דערצעהלט אונז אָבער ניט דאָס קריסטענטום, אז ער איז תחית המתים אויפ־נעשטאַנען, מוזען מיר קומען צום באשלוס, אז די דאָזיגע שטעלע איז ניט מיט זיינע אייגענע הענט אָנגעשריבען געוואָרען, נאָר אז די הייליגע פאָטערס פון דער קירכע האָבען פאר איהם דאָס דאָזיגע שטיקעל ארבייט געטאָן.

און עס איז ווירקליך טאקע אזוי געווען. יוסיפון אליין האט טאקע וועגען איהם אליין נאר ניט דערמאנט. אין דעם „קדמוניות היהודים", וואם האט ביז דעם דריטען — און פערטען זאגער — יאהר־הונדערט צירקולירט, האט זיך קיין איין זילבע ניט געפונען וועגען יעזום'ען. ערשט פון דעמאלט אן האט זיך אנגעהויבען דארטען צו באווייזען די אויבען דערמאנטע שטעלע. די פאטערס פון דער הייליגער קירכע האבען געפיהלט, אז דער פאקט, וואם עס צירקולירט ארום א יוסיפון, אין וועלכען עם ווערט מיט קיין איין וואָרט ניט דערמאנט דער גרינדער פון קריסטענטום, קאן שאדען דעם פרעסטיזש פון דיזער רעליגיע און ארויפווארפען א גרויסען שאטטען פון צווייפעל אויף די אלע מעשיות, וואם זיי דערצעהלען וועגען דעם גרינדער איהרען, האבען זיי דאריבער דעם פעהלער מתקן געווען.

אט די דאזיגע אלע אומשטענדען פארגרעסען נאך שטארקער אונזער אומטרויען צום היסטארישען מאטעריאל פון עוואנגעליום און דו קומסט צו דער איבערצייגונג, אז דו קאנסט אויף איהם מיט זהר ווענig זיכערהייט בויען דיינע פארשונגען וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום. אין דעם גאנצען היסטארישען מאטעריאל זיינעם קאנסטו קיין איין פראצענט אפילו ניט געפינען, וואם דו זאלסט איהם זיכערען אמת מוזען אננעמען. דאנעבען, מוזטו מיט פעסטער איבערצייגונג דעם גרעסטען טייל זיינעם אלם אבסאלוט פאלש ערקלערען.

און דאן ווערט פאר אונז נאך א מעהר שווערע און אומבאקוועמע לאגע געשאפען. עס ווערט שוין פאר אונז א „טערא אינקאגניטא" דאם ענטשטעהן פון קריסטענטום שוין ניט אלם פסי־

כאָלאָנישער פּראָצעס אליין, נאָר אויך אלס היסטאָרישער. מיר בלייבן אין א פינסטערן נעריכטן וואלד שטעהן, פון וועלכן מיר זעהן שוין נאָר איננאנצען קיין אויסוועג ניט. מיר פּאַרלירן שוין דעמאָלט נאָר איננאנצען יערען פונקט, פון וועלכן מיר זאָלן קאָנען ציהען די ליניע, וואָס זאָל אונז צו פּאָזיטיוועס וויסען וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום פיהרען. מיר וועלען פּאר א פּאַרפּאָלָנטערטען קנויל נעשטעלט און מיר האָבען ניט קיין מעגליכקייט דעם זיכערען מעטאָד צו געפינען, ווי אזוי איהם פּאָנאַנדערצורוויקלען. דאָס פּראָבלעם, וואָס וועלט דאָן פּאר אונז באשאפען, איז שוין ניט נאָר אין דעם, אויסצונעפינען די פּסיכאָלאָגישע פּאקטאָרען, וואָס האָבען מעגליך נעמאכט דאָס קריסטענטום אלס היסטאָרישע ערשיינונג, וואָס האָבען דעם גאנצען היסטאָרישען אינהאלט זיינעם צום לעבען ארויסנערופען. דאָס פּראָבלעם באשטעהט דאָן אויך אין דעם, אויסצוגעפינען, וואָס איז אזוינס נאָר אין גאנצען דאָס קריסטענטום אלס היסטאָרישע ערשיינונג געווען, אין וואָס עס באשטעהט אייגענטליך נאָר אין גאנצען דער היסטאָרישער אינהאלט פון דער דאָזיגער ערשיינונג. ניט נאָר וויסען מיר ניט יעצט דעם סוד, ווי אזוי די נעשיכטע האָט די פּארבען, מיט וועלכע זי האָט דאָס בילד געמאָלען — קאָמבינירט. מיר וויסען נאָר אין גאנצען ניט, מיט וואָס פּאר א פּארבען זי האָט זיך באנוצט, זי זאָל דאָס בילד אין איהר ענדגילטיגער פּארם האָבען פּארענדיגט.

וער אָדער וואָס איז דאָס געווען דער שטאָם, פון וועלכען דאָס קריסטענטום האָט זיינע צוויייגען פּאנאַנדערגעשיקט? אָדער מיט וואָס און מיט וועמען הויבט זיך דער „אלף" פון קריסטענטום אָן? וואָס איז דאָס געווען דער צענטראַל־פונקט, ארום וועלכען די אלע רעדער זיינע האָבען זיך געדרעהט? אויף דעם באָדען פון וועלכען לאנד איז דאָס ערשטע קערענדעל פּארזעצט געוואָרען? און וואָס פּאר א קערענדעל איז דאָס געווען? וואָס פּאר א פּאטענ־

ציעלע לעבענס האָט עס מיט זיך געטראָגען? וואר איז עס דער פארזעער געווען? און וואר, וואו און ווען זיינען עס די מיטהעלפער זיינע געווען? אונטער וואָס פאר אומשטענדען האָבען זיי זייער טעטינקייט אָנגעפיהרט? און אין וואָס פאר א ראַמען איז זי — די דאָזיגע טעטינקייט — איינגעפאסט געווארען? א לאַבירינט פון ספיקות און פראגען וואקסט פאר אונז אוים דעמאָלט און מיר מוזען אלעם פון דאָס נייי אָנהויבען, אום אן ענטפער פאר זיי צו קריגען. וועלכע האָבען מיר פאר זיך כאטש א פארטיגע געביידע גהאט, וועלכע האָט זיך נאָר אין „פסיכאָלאָגישער באלייכטונג" געוויטיגט, האָבען מיר פאר זיך יעצט נאָר אינגאנצען קיין נעביידע ניט — און מיר מוזען זיך אויף די אומזיכערע וועגען פון פינסטערען לאבירינט פון אומוויסענהייט און צוויפעלהאפטען היסטאָרישען מאטעריאל, אין וועלכען מיר געפינען זיך — אויף די אומזיכערע וועגען פון פינסטערען לאבירינט אוועקלאָזען, צינגל אן שטרוי פאר דער נעביידע צו זוכען.

זאָל אָבער דער מינוס אין א פלוס פארוואנדעלט ווערען. זאָלען מיר טאקע אלעם פון דאָס נייי אָנהויבען. אויב דער מאטעריאל, וואָס מיר באזיצען, איז סיי ווי סיי ניט קיין זיכערער און ניט קיין טרויענסווערטער, — לאָמיר פרובען איהם טאקע גאָר אין גאנצען צו פארוואַרפען און נעווינען דערווייל דאָס, וואָס צוזאמען מיט דעם מאטעריאל וועלען מיר אויף א ווייל אויך פטור ווערען פון אָט יענעם שווערען פראבלעם וואָס וואלט פאר אונז ארויפגעשוואומען, וועז מיר וואלטען איהם יע אָנגענומען, אן קאָנען זיך אויך טרייסטען מיט דער האפנונג, אז דאן, וועז מיר וועלען האָבען אונזער אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום פארטיג — וועט שוין נאָר אין גאנצען פאר דעם ציל

פלאץ נישט זיין. לאמיר זיך גאר אינגאנצען פון דעם מאטעריאל באפרייען און אנהויבען גאר פון אנהויב אונזערע אנא־ליזען און שטודיום, ניט פיהלענדיג זיך געבונדען פון איהם. לאמיר זיך אויף א פרייען און בריייטען וועג אין אונזערע פארשונגען צוועק־לאזען, אהנע עס זאלען וועלכע עס איז שטיינער צו אונזער האלז צוגעבונדען ווערען. לאמיר פרובירען גאר אין גאנצען מיט א נייעם מעטאד זיך צו באנוצען. אנשטאט מיר זאלען פון דעם היסטארישען קריסטענטום צו דעם פסיכאלאגישען א ליניע ציהען, לאמיר זי אין א פארקערטער ריכטונג ציהען — פון פסיכאלאגישען צום היסטארישען. אנשטאט מיר זאלען דאס פסיכאלאגיש מעגליכע קריסטענטום אויף דעם יסוד פון דעם היסטארישען געשעהענעם קריס־טענטום בויען — זאלען מיר זיך גאר מיט א פארקערטען מעטאד באנוצען. לאמיר דאס וואהרשיינליך געשעהענע קריסטענ־טום אויף דעם יסוד פון דעם פסיכאלא־גיש מעגליכען בויען. זאל אונז דינען דער פסיכאלאגישער מאמענט פון קריס־טענטום אלס אן אויסנאנגס־פונקט פאר א ליניע, וואס זאל אונז צו די וואר־שיינליך געשיכטליכע פאקטען פיהרען.

זאל דער מינום אין א פלום פארוואנדעלט ווערען.

פארלירענדיג דעם אינהאלטס־פונקט אין אונזער שטודיום ווענען קריסטענטום, לאמיר אויסנוצען די געלעגענהייט, וואס איז דערווייל פאר אונז באשאפען געווארען, צו באפרייען זיך גענצליך פון די אלע שווערע און פסיכאלאגיש אומבאגרייפליכע אמת'ען, וואס עס האט אויף אונז דיזער היסטארישער מאטעריאל ארויפגע־

צוואונגען, און לאָמיר אלס יסוד פאר אונזער ווייטערדינען שטודיום דעם פאלגענדען פרינציפ לעגען —

אויב מיר קאָנען זיך נים שאפען אן אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, וואס זאל נאר אין נאנצען פון ספיקות און קשיות פריי זיין, לאָמיר כאטש וועניגסטענס אט יענעם וועג זוכען און געפינען, וואס זאל אונז צו אזא אויפפאסונג פיהרען, וואס זאל כאטש וועניגער ספיקות און קשיות ענטהאלטען, וואס זאל כאטש אויף ווייפיל עס איז דאס פראבלעם מילדער און וויכער מאכען.

און אט אן דיזען פרינציפ וועל איך מיר אין דעם ווייטערדינען טייל פון מיין ארבייט האלטען. איך וועל מיך פרובירען באנוצען מיט אט יענעם דעדוקטיוון מעטאד, וועגען וועלכען איך האב פריהער גערעדט —

פון דעם פסיכאלאגיש מענליכען קריסטענטום דאס וואַרשיינליך היסטאריש נעשעהענע צו בויען.

צוויטע אבטיילונג

דער מעטאד

כ.

דער מעטאד.

1.

איידער אבער איך נעה איבער צו דעם פאזיטיוון טייל פון מיין אפהאנדלונג, מוז איך מיך נאך א ווייל מיט ארגומענטן פון נעגאטיוון כאראקטער באשעפטיגן. איך מוז מיך פריהער נאך לענגער אפשטעלן, די אבסאלוטע פאלשקיט פון דער אננענומענער אויפפאסונג וועגן דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום צו דערווייזן — דאס, וואס איך האב אין פריהערדיגן טייל פון מיין אפהאנדלונג נאר טיילוויז נעטאן — אין אלגעמיינע שטריכן נאר און פארבייגעהענדיג.

וואורום דארטן האב איך זיך הויפטזעכליך אפגעשטעלט נאר אויף דער ניט זיכערקיט, אויף דער ווערטלאזיגקיט פון דעם היסטארישען מאטעריאל, אויף וועלכע די דאזיגע אויפפאסונג איז געגרינדעט. דער הויפט־צוועק מיינער איז דארט נעווען, ארויסצוברענגען קלאר די שוועכע און פארפלאכטערטע סיטואציאן, וועלכע מוז פאר אונז באשאפען ווערן אין אונזער שטרעבונג, דעם שליסל צו דער ערקלערונג וועגן דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום צו געפינען — אין דעם מאמענט, וען מיר זעהען איין, מיט וואס פאר א זיכערקייט מיר קאנען אונזערע מיינונגען אויף די יסודות פון דעם עקזיסטירענדען מאטעריאל בויען. די ארגומענטן, וואס איך האב דארטן געבראכט, — ווי

אויך דער מעטאָד און סיסטעם, מיט וועלכע איך האָב מיך באנוצט ביים אָפּערירען מיט זיי — זיינען געווען נעונג אויף צו וועקען צווייפעל און אומצוטרויען צו דער אָנגענומענער אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, צו באטראכטען זי פאר „כולה מוקשה", צו נעפינען זי איבערפילט מיט אומקלארע און אומבאגרייפליכע פונקטען — דאָס, וואָס איך האָב מיט יענעם טייל פון מיין אָפּהאנדלונג באאבזיכטעט. עס איז אָבער דאָרטען געווען, אויסער מיין פּראָגראם צו פעסטער איבערצייגונג דעם לעזער פיהרען, אז ער מוז זי דורכאויס אין נאנצען פארוואָרפען, אז ער מוז זי נאָר אין נאנצען אלס אבסאָלוט פאלש באטראכטען.

עס איז אָבער דורכאויס יע נויטיג ביים לעזער אזא איבערצייגונג איינצופלאָנצען — איידער מיר וועלען מאכען א פארזוך די אלטע אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום אויף א נייע צו פארבייטען.

וואָרום איידער מיר קומען מיט אונזערע נייע טעאָריען און היפּאָטעזען וועגען וועלכען עס איז נענענשטאנד, מוזען מיר פריהער קלאָר אויסברענגען די נויטוועדינקייט דערפון, מיר זאָלען די אלטע פארוואָרפען. עס איז ניט נענוג נאָר די יסודות זייערע אונטערצונראָבען, א שאָטען פון צווייפעל אויף זיי ארויפצעווארפען, די זיכערקייט אין זייער אמת פון זיי אוועקצונעמען. עס מוז אויך די פעסטע איבערצייגונג אין זייער אבסאָלוטער פאלשקייט נעשאפען ווערען. איידער מיר נעהען אן אלטען בנין אויף א נייעם פארבייטען, מוזען מיר פריהער דעם אלטען בנין אין נאנצען צושמערען, כדי זיין פלאץ זאל פאר דעם נייעם בנין פריי בלייבען.

איך וועל מיך דאריבער נאָך א נעוויסע צייט מיט דער אומשטירצונג פון אלטען בנין פארנעמען, איידער איך טרעם צו אָנצוווארפען פאר דעם לעזער דעם פלאן, לויט דער ארכיטעקטור פון וועלכען דער נייער בנין פון דער אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום באדארף אויפנעשטעלט ווערען. איידער

איך וועל מיך טיילען מיט דעם לעזער מיט מיין מיינונג וועגען דעם אָרט און צייט, וואו און וען דאָס קריסטענטום האָט אָנגעהויבען צו בליהען און וואקסען און אויך וועגען די אורזאכען, וואָס זיינען — לויט מיין מיינונג — די דירעקטע פאקטאָרען געווען, דורך וועלכע עס איז צום לעבען ארויסגערופען געוואָרען, וועל איך מיך באמיהען אויף א סיסטעמאטישען און אויספיהרליכען וועג צו דערווייזען די אבסאָלוטע פאלשקייט פון דעם ענטפער, וואָס די אָנגענומענע מיינונג גיט אויף דיזע פֿראגען. איך וועל יעדען באזונדערען פונקט אין איהר צוגלידערען און אנאליזירען — און צווי ארום קלאָר ארויסברענגען פאר דעם לעזער די גויטוועגדינקייט זי אין נאנצען צו פארוואַרפען.

לאָמיר, אלזא, ראשית איבערגעהן צום הויפט וויכטיגען פונקט פון פראָבלעם וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, צו דער פראגע — צי האָט ווירקליך געלעבט צוריק מיט א יאָהר ניינצעהן הונדערט אזא מאן, ווי דער עוואַנגעליום שילדערט אונז אין זיין בילד וועגען יעזום'ען — נאטירליך איז דאָ דער נאָמען גיט וויכטיג — וועלכען מיר דארפען באטראכטען אלס די דירעקטע אורזאכע פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

איך האָב בכיון אונטערגעשטראָכען די וועגטער „דעם הויפט וויכטיגען", וואָרום נאָך מיין מיינונג — און דאָס מוז אויך זיין די מיינונג פון יעדען איינעם, וואָס באשעפטיגט זיך מיט דעם שטודיום פון קריסטענטום — איז די פראגע, צי האָט אזא יעזום יא גע־לעבט פון זעהר און זעהר וויכטיגער באדייטונג. זי שטעהט אין צענטער, ווי דער לעזער וועט עס וויייטער זעהן דערפון, ווי איך פאָרמולירע דאָס פראָבלעם, פון די אלע אנדערע פראגען, וואָס שווימען ארויף אין צוזאמענהאנג מיט אונזער פאָרשטעלונג וועגען דער ענטשטע־הונג פון קריסטענטום. פון דעם ענטפער, וואָס מיר קאָנען און

מוזן אויף דיזער פראגע געבען, איז אויך אפהענגיג דער ענטפער, וואס מיר קאנען און מוזן אויף איהר געבען.

מיט דעם יעזוס־פונקט אין דער אנגענומענער אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום געהען אויך די אלע אנדערע פונקטען איהרע. אין זיין אנאליז נעפינט זיך אויך זייער אנאליז. מיט דעם אננעמען אדער פארווארפען פון דיזען פונקט — נעמען מיר אויך אן אדער פארווארפען די אלע איבעריגע פונקטען. זיי מוזען זיין שיקזאל טיילען. דו קאנסט וועגען איהם ניט דיין מיינונג ארויסזאגען, וואס זי זאל זיך ניט אויך אויף זיי מוזען באציהען. דו קאנסט זיך ניט אויסשליסליך נאר מיט זיין אנאליז באשעפטיגען. אין זעלבען מאמענט מוזטו זיך אויך מיט זייער אנאליז באשעפטיגען. אין זעלבען מאמענט, וואס דו באשעפטיגסט זיך מיט זיין אנאליז, באשעפטיגסטו זיך שוין במילא אויך מיט זייער אנאליז. וואהרום זיי געהען צוזאמען. זיי זיינען באזונדערע צווייגען, זיי האבען אבער ניט קיין וואהרצעלען באזונדערע. און איך פארשטעה באמת ניט, ווי אזוי מאנכע, וואס שרייבען וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, האבען עס נעקאנט קומען צום נע־דאנק, אז עס איז פאר אונז גאנץ ענאל, „צי אזא פערזאן ווי יעזוס האט טאקע געלעבט צו יענער צייט, צי ניט".

עס וואלט אפשר פיל אמת געווען אין דיזער באהויפטונג, וועז דא וואלט זיך האנדלען וועגען געבען א כאראקטער־בילד וועגען יעזוס'ען, וועגען שרייבען א מאנאגראפיע וועגען איהם, דאס ציעל פון וועלכער זאל זיין, צו געבען דעם לעזער אין א סיסטעמאטישער און אויסגעהאלטענער פארם א פאלשטענדיג בילד פון זיין טרוימען און דענקען, פון זיינע לעהרען און פרעדיגען. נאר אין דיזען פאל וואלט דער שרייבער נעקאנט זאגען, אז עס איז ניט וויכטיג, צי האט וועז עס איז אזא פערזאן ווי יעזוס ווירקליך געלעבט.

וואהרום — וואלט ער דאן זיין באהויפטונג באגרינדעט — צי ער האט יא נעלעבט אין דער ווירקליכקייט, צי ניט, אלענפאלס אין

קריסטענטום לעבט ער דאָך נעווייס. ער לעבט דאָך אין דער פאָר־
שטעלונג פון די אָנהענגער פון קריסטענטום. אלעס, וואָס דאָס
קריסטענטום פּרעדיגט און לערענט, ווערט דאָך איהם צוגעשריבען.
ער ווערט דאָך אלס דער גרינדער פון קריסטענטום באטראכט. ווי
איך אן אויספיהרליך בילד געבען וועלען אָט יענעם יעזוס, וואָס דאָס
קריסטענטום שילדערט אונז, וועלען אָט יענעם יעזוס, וועלכער לעבט
אין די מילִיאָנען הערצער פון די קריסטליכע אָנהענגער. איך ווי
די אלע פּארשידענע צוואוואָרפענע מאָמענטען, וואָס נעפינען זיך
אין דער פּארשטעלונג פון קריסטענטום וועלען איהם אין איין
האַרמאָניש בילד צונויפנעמען. מיין אויפנאבע איז — דורך די
דאָקטרינען פון קריסטענטום, וואָס וועלען יעזוס'ען צוגעשריבען,
זיין אינערליכע וועלט צו שילדערן, א קלאָרע אָפּשפּיגלונג צו נעבען
פון דעם פולען אינהאלט פון די אלע נייע אמת'ן, מיט וועלכע ער
זאָל האָבען צו דער מענשהייט נעקומען, און פון אלע וועלען, דורך
וועלכע ער איז נענאָנגען צו זיי.

אין דיזען פאל האָט דער שרייבער א רעכט צו באהויפטען,
אז עס איז איהם אלץ איינס, צי האָט אמאל יע נעלעבט אדער ניט
נעלעבט אזא פערזאָן וויי יעזוס און גלייכצייטיג דערמיט דאָך רעדען
פון איהם ווי וועגען א פערזאָן, וואָס האָט ווירקליך עקזיסטירט.
וואָרום פאר איהם וואָלט עס ווירקליך נאָנץ ענאל נעווען. וואָרום
סיי ווי שילדערט ער איהם ניט לויט דעם
מאָדעל, וואָס האָט אין דער ווירקליכ־
קייט נעלעבט. ער שילדערט דאָס בילד
יעזוס לויט דעם מאָדעל, וואָס לעבט
אין דעם גלויבען פון פילע דורות און
מילי־מיליאָסען מענשען. ער איז דאָן ניט קיין
וויסענשאפטסמאן. ער איז דאָן ניט קיין היסטאָריקער. ער טרעט
פאר אונז אלס קינסטלער ארויס. מיר מוזען זיך באציהען צו איהם
דעמאָלט, ווי מיר וואָלטען זיך צו א סקולפּטאָר, צו א מאלער בא־

צויגען, וועו ער וואלט פאר אונז מיט א יעזוס־ווערק ארויסגעטרא־
טען. דער אונטערשיד איז נאר אין די מיטלען, מיט וועלכע זיי
מוזען זיך פאר זייער ווערק באנוצען. וואס דער מאלער וואלט מיט
זיין פינזעל טאן, טוט ער מיט זיין פעדער. מיר מוזען די ארבייט
זיינע ניט אלס פרק אין קולטור־געשיכטע באטראכטען, ניט צו
געבען אונז היסטאריע אדער וויסענשאפט באאבזיכטיגט ער מיט
דיזער ארבייט זיינער. מיר מוזען זי אלס קינסטלעריש־עס ווערק
באטראכטען. און קונסט איז ניט באגרענעצט אין די ענגע און
שמאלע ראמען פון רעאלער ווירקליכקייט. דער קינסטלער נעמט
מאטעריאל פאר זיינע בילדער פון איבעראל. מאטעריע און אידעע,
מענשען און גייסטער, ווירקליכקייט און לענענדע, רעאליטעט און
פאנטאזיע — אלעס, אלעס דינט איהם אלס אביעקט פאר זיינע
שאפונגען, אלעס ווערט פון איהם אין רעאליטעט און ווירקליכקייט
פארוואנדעלט.

און ניט נאר דאס אליין, נאר נאך עטוואס מעהר.

די אלע געענגשטענדע, וואס דינען אלס אביעקט פאר דער
שאפערישער ענערגיע פון קינסטלער, פארלירען דעם אינהאלט
זייערען, ווערען אן די נשמה זייערע און בלייבען ווי טויטע פגרים,
אין דעם מאמענט, ווען זיי קריגען זייער „תיקון" אין דער שאפונג
פון קינסטלער. דער קינסטלער איז א דעס־
פאט און אלייניהערשער. קיינער טאר
מיט איהם אויף איין וועג ניט נעהן,
זאל עם זיין אפילו גאט אליין. די
קונסט קאן קיין קאנקורענץ פארליידען.
קונסט האט פיינט „שתי רשויות". דאס
קונסטווערק מיט דעם מקור קאנען צו־
זאמען ניט לעבען. „מת המלך — יחי
המלך". אין דעם מאמענט, וואס דאס
ווערק פון קינסטלער קומט צום לעבען,

שטארבט דער מקור אועק. עס ווערט דאס מאדעל אין זיין פארקערפערונג פארניכטעט.

פאלט אויף וועלכען פונקט פון מאטעריע אדער אידעע א פונק פון שפּעציפישען נייסט פון קינסטלער, ווערען זיי אין זיין פארצערעגדעס פייער פארניכטעט און קומען צוריק צום לעבען ערשט דאן, ווען דער קינסטלער האט זיין שפּעפונג געענדיגט. זייער לעבען ווערט דאן אין דיזער שפּעפונג מגולגל. עס קומט דאן א ריעזען־קאמף פאר. דער קינסטלער פארמעסט זיך אין זיינע כוחות מיט דער נאטור. ער ווי אויבערשאפען דאס, וואס זי האט געשאפען. א קאנקורענץ נעהמט דעמאלט צווישען באשעפער און שפּעפונג אן, און דער ער־שטער ווערט באזיגט. די „יצירה" איז זיך אויבער דעם „יוצר" מתגבר. די רעאליטעט און ווירקליכקייט פארלירען זייער לעבען פון קינסטלער. עס איז דאריבער פאר דעם קינסטלער גאנץ גלייך, וואס עס דינט פאר איהם אלס אביעקט, ער זאל זיין קינסטלעריש ווערק שאפען. דער שפּעפערישער נייסט פון קינסטלער ווישט אפ די אלע גרענעצען, וואס עקזיסטירען צווישען רעאליטעט און פאנטאזיע, צווישען ווירקליכקייט און לעגענדע. וואס מאכט ווירקליך אוים פאר איהם, צי האט ווען עס איז א יעזום, ווי ער שילדערט, יע געלעבט אדער ניט געלעבט? ווען אפילו יע — געהט דאך דיזעס לעבען פארלארען אין דעם מא־מענט, ווען מיר האבען דאס בילד פון מאלער פאר אונזערע אויגען. און ווען ער האט אפילו סיינמאל ניט געלעבט — טרעט ער דאך יעצט א לעבעדינער פאר אונזערע אויגען ארויס.

2.

עס וואלט נאך אפשר אויך פיל אמת אין דיזען נעדאנק נעווען, ווען דא וואלט זיך האנדלען וועגען שרייבען אפילו א פאלשטענדיגע ביאגראפיע וועגען יעזום'ען. דער שרייבער וואלט דאן געקאנט זאגען: אמת, מיר ווייסען ניט, צי האט ער געלעבט, צי ניט. די נאנצע פראגע איז אבער אויסער די ראמען פון מיין אויפנאבע. מיין אויפנאבע איז ניט צו געבען אן ענטפער אויף דיזער פראגע. איך לאז זי אין נאנצען אפען. וואס מיר אינטערעסירט איז א קלארער באגריף צו געבען וועגען זיין לעבען, אין פאל, אויב ער האט יע עקזיסטירט. נאר דאס איז די אויפנאבע פון מיין ווערק איבער דעם לעבען פון יעזום. און איך פארזיכער אייך, אז אויב ער האט יע געלעבט, האט ער נעמוזט דורכמאכען דאס לעבען, וואס איך נעה אייך דא שילדערען.

האט דאך דער ראמאניסט דאס רעכט צו באשרייבען אויספירליך דאס לעבען פון זיינע העלדען, נאך אן אנדייטונג פון וועלכע ער האט אין זיין לעבען באגעגענט, אדער, וואס ער האט נאר אין נאנצען קיינמאל אין לעבען באגעגענט און זיי זיינען נאר א פראדוקט פון זיין פאנטאזיע. אלץ, וואס פארערט זיך פון איהם דערמאלט, איז, אז זיין באשרייבונג זאל קינסטלעריש און פסיכאלאגיש פאלש ניט זיין, אז די נאנצע אומגעבונג, וועלכע ער שאפט פאר די העלדען זיינע, זאלען פון א קינסטלערישען און פסיכאלאגישען שטאנדפונקט מעגליך זיין, אז דאס נאנצע נעווענ פון דעם העלד'ס האנדלונגען און איבערלעבונגען, וואס ער שפרייט באנאנדער פאר אונז, זאל פון די כאראקטער־פערדים פון דעם „איך" פון זיין העלד זיין נעשפינט. עס באדארפען ניט זיין קיינע צופעליגקייטען, קיינע נעברעכענע ליניען. הארמאניע און אינהייטליכקייט דארפען אין־בער דער נאנצער ליניע פון זיין שילדערונג הערשען. די אלע פארשידענע אקטען און טאטען פון העלד באדארפען זיין דער

טעקסט צו דער מעלאָדיע, וואָס זינגט פון זיין אינערליכען איך ארויס. עס באדארפען די פסיכאָלאָגישע שטריכען פון זיין כאַראקטער, ווי דער קינסטלער שילדערט זיי אונז, הארמאָנירען מיט אלעם דעם, וואָס דער קינסטלער הייסט איהם אין לעבען פּראָדוצירען.

פּאר וואָס, אלזא, זאָל אויך אָט יענער שרייבער ניט האָבען דאָס רעכט צו שרייבען די ביאָגראפיע פון יעזוס'ן טראץ דעם, וואָס עס איז מעגליך, אז ער איז גאָר אין גאנצען ניט קיין היסטאָרישע פּערזענליכקייט. ער גיהט דאָך ניט שרייבען זיין וויסענשאפט. ער גיהט דאָך קיין געשיכטע ניט שרייבען. מען באדארף זיין ווערק אלס בעלעטריסטיק באטראכטען. צי איז דען ניט אלץ איינס, אויב דער העלד איז א פּראָדוקט פון דעם שרייבער'ס פאנטאזיע, אדער א פּראָדוקט פון דער פאנטאזיע פון מיליאָנען אנדערע מענשען? מען דארף זיין ווערק ווירקליך נאָר אלס בעלעטריסטיש ווערק באטראכטען. מיר באדארפען זיך צו דעם באציהען, ווי צו יעדען אנדערען ראָמאן פון וועלכען עס איז שרייבער. און מיט דעם זעלבען מאסשטאב, מיט וועלכען מיר געהען צו יענע צו, באדארפען מיר אויך צו דיזען צוגעהן. דאָס איינציגע, וואָס מיר קאָנען פון שרייבער באָדערען, איז — ער זאָל פון די איינצעלנע צוואוואָרפענע מאָמענטען פון זיין — יעזוס'עס — לעבען, וואָס מיר נעמינען אין דעם היסטאָרישען מאטעריאל וועגען איהם, א פּאל־שטענדיג הארמאָניש בילד שאפען, אז אויך אין זיין ווערק זאָל דער קינסטלעריישער און פסיכאָלאָגישער אמת הערשען, אז ער זאָל דעם גאנצען היסטאָרישען מאטעריאל, מיט וועלכען ער באנוצט זיך פאר זיין ווערק, אזוי סאָרטירען און רעדאָגירען, עס זאָלען פון איהם די לאָגישע סתירות, וואָס ער האָט פריהער ענטהאלטען, פּארשווינדען, ער זאָל זיך פון די פסיכאָלאָגישע אוממעגליכע עלעמענטען באפרייען.

נאָנץ אנדערש איז עס אָבער, וועז מיר באאבזיכטען וויסענ־

שאפטליכע צוועקען מיט אונזער שרייבען; נאנץ אנדערש איז דאָס, וואן מיר געהען שרייבען אונזער ווערק וועגען דער ע נ ט־ ש ט ע ה ו נ נ פ ו ן ק ר י ס ט ע נ ט ו ם. דאָ האָט שוין די פראָגע וועגען דער געווען עקזיסטענץ פון יעזוס־ען נאָר א נוואלדיגע באדייטונג. שוין אן און פאר זיך קאָן זי דאָן אלס ווערטלאָז ניט באטראכט ווערען. פאר דער ווייסנשאפט איז קיין זאך ניט ווערטלאָז. זי איז צו קיין זאך ניט נלייכנילטיג. שטיף־ קינדער זיינען ביי א שטיף־מוטער פארען. ביי אן אמת'ער מוטער זיינען קיינע שטיף־קינדער פארען. און אויך די אמת'ע וויסנ־ שאפט ווייסט ניט פון קיינע שטיף־קינדער. אלעם האָט פאר איהר א נרויסען ווערט, אלעם וויל זי נענוי ווייסען. זי זאָנט קיינ־ מאָל ניט: עס איז פאר מיר דיזער פונקט סיי ווי ניט ווייכטיג, איך וועל מיך דאריבער איבער דעם נאָר אין נאנצען „דעם קאָפּ ניט ברעכען". עס איז מיר אלץ איינם, צי איך וועל האָבען וועגען איהם א קלאָרע פארשטעלונג, צי ניט. עס איז כלל ניט אלץ איינם. זי „ברעכט" שוין דוקא יע „דעם קאָפּ" און ניט א שהן ביסעל צייט און פלייס אוועק, צו קאָנען דערשלאָגען זיך צו א באשטימטען ענטפער, וועו עס האנדעלט זיך אפילו וועגען א סך וועניגער וויכ־ טיגע פראָגען, ווי די פראָגע וועגען דעם, צי איז יעזוס יע אָדער ניט א היסטאָרישע פערזענליכקייט, שוין א כל שכן, אז זי קאָן זיך ניט נלייכנילטיג צו דיזער פראָגע באצי־הען. עס איז שוין נאָר א נרוי־ סער אינטערעס צו וויסען, צי האָט יעזוס יע נעלעבט, צי ניט נעלעבט — אפנעזעהן דערפון, אויף וויפיל דאָס וואָלט אונז יע נעקאָנט אָדער ניט נעקאָנט דינגן אלס לייכט־טורם אויף אונזער וועג — די ענטשטעהונג פון קריסטענטום צו ע־קלערען.

דאָס פאזיטיוע וויסען, אז דאָס לעבען און ווירקען פון יע־ זוס'ען איז ווירקליך א היסטאָרישע ערשיינונג נעווען, וואָלט אן און פאר זיך אן אומשעצבארער היסטאָרישער אוצר נעווען. סוף כל סוף זיינען דאָך אזעלכע ערשיינונגען ניט קיין אלטענליכע. מיר

פארמאגען דאָך ניט קיין דוצענס פון דעם יעזוס־טיפ, וואָס מיר זאָלען קאָנען זאָגען: מיט איינעם מעהר, אָדער מיט איינעם וועניגער. יעזוס, ווי ער איז געשילדערט אין עוואַנגעליום, איז דאָך איינער אין זיין מין. א חוץ איהם האָט דאָך די מענשהייט קיין אנדערען ניט ארויסגענעבען, וואָס זיין ארט דענקען און טרוימען, זיין ארט מיינונגען וועגען זיך און וועגען זיינע אויפגאבען, זאָלען ענליך זיין צו די פון יעזוס'ען. אויב ער האָט דאריבער ווירקליך געלעבט, איז דאָך דיזער פאקט אן און פאר זיך — אָפגעזעהן דערפון, וואָס עס איז דורך איהם דאָס קריסטענטום ענטשטאנען, אָפגעזעהן פון דעם גוואלדינען אייגפלוס, וואָס דיזער פאקט האָט אין א משך פון אזוי פיל דורות אויף דער מענשהייט אויסגעאיבט — א וואונדערבארע ערשיינונג געווען, פאר וועלכער מיר מוזען בליבען שטעהן פארגאפט. וואָס קאָן דאריבער נאָך מעהר וועדטפולער זיין, ווי צו ווייסען פאזיטיוו, אז דיזע איין און אייניגע ערשיינונג אין דער נעשיכטע איז טאקע ווירקליך פארנעקומען?

און פארקערט ווידער. אן אוצר, ניט וועניגער אומשעצבאר, וואָלט פאר אונז אויך געווען דאָס פאזיטיוע וויסען, אז אזא פערזאָן, ווי יעזוס, האָט טאקע קיינמאל ניט נעלעבט; און דאָס לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען איז די לעגענדע, וואָס קריסטענטום האָט נעשאפען. וואָהרום א ניט וועניגער וואונדערבארע ערשיינונג וואָלט פאר אונז אויך דער לעגענדארער יעזוס געווען. פארגאפט וואָלטען מיר נעשטאנען פאר דעם וואונדער, ווי אזוי א מיף, א לעגענדע איז דאָס געווארען דאָס לעבען און תמצית פון א רעליגיאָן, וואָס האָט כמעט די גאנצע ציוויליזירטע וועלט באהערשט. פארגאפט וואָלטען מיר נעשטאנען פאר די וואונדערליכע בילדער, וואָס די מענשליכע נשמה קאָן פון איהרע אייגענע אוצרות ארויסברענגען. פארגאפט וואָלטען מיר נעשטאנען, צוזאהענדיג, וואָס פאר ערשיינונגען די מענש־

ליכע פסיכיק קאָן מען לויך מאכען: דעם גרעסטען אבסורד פון זיין פאנטאזיע זאָל דער מענש פאר זיין גאָט ערקלערען.

באזונדערס וויכטיג איז אָבער די פראגע אין צוזאמענהאנג מיט דעם פראבלעם, ווי אזוי די ענטשטעהונג פון קריסטענטום באדארף געשריבען ווערען. עס איז גרינג צו באהויפטען, אז עס איז פאר אונז גאנץ ענאל, צי האָט אזא פערזאָן ווי יעזום יע געלעבט אדער ניט געלעבט. וועז מיר קומען אָבער שרייבען די געשיכטע פון קריסטענטום, וועז מיר ווילען פאר זיך א קלאָר בילד שאפען וועגען דעם, ווי אזוי דאָס קריסטענטום איז ענטשטאנען, קאָנען מיר אפילו דעם ערשטען טריט ניט מאכען, ביז מיר זאָלען ניט האָבען וועגען איהם אן ענטפער געגעבען.

עס איז קלאָר, אז אין פאל, אויב א יעזום האָט יע געלעבט, מוז די געשיכטע פון קריסטענטום גאנץ אנדערש געשריבען ווערען, ווי אין פאל, אז ער זאָל נאָר א מיף זיין. אויב א יעזום האָט יע געלעבט, שטעלען מיר איהם אין צענטער פון דער געשיכטע פון קריסטענטום, וואָס מיר געהען שרייבען. מיט איהם הויבט זיך די ענטשטעהונג פון קריסטענטום אָן און א י ה ם און מ י ט א י ה ם ווידער מאכט זי איהר וויטערדיגע ענטוויקלונג. אין יעזוס'ען האָסטו דעמאָלט אָט יענעם פאָדים, ארום וועלכען מיר קאָנען און מוזען די אלע פארשיידענע עטאפען און מאמענטען אין דער ענטשטעהונג און ענטוויקלונג פון קריסטענטום — אלענפאלס ביז נאָר די לעצטע — ארומוויקלען. אין איהם האָסטו דעמאָלט דעם פונדאמענט, אויף וועלכען דו באדארפסט די גאנצע געביידע דיינע בויען. דיין מעטאָד, מיט וועלכען דו באדארפסט זיך דעמאָלט אין דיין ארבייט באנוצען, — אין דעם גאנצען היסטאָרישען מאטעריאל, וואָס געפינט זיך וועגען דעם לעבען און ווירקען פון יעזוס — וואָס דו נעמסט פאר ריכטיג אָן — צו באלייכטען, צו

נרופירען איהם ווי געהעריג און פאראייניגען איהם אין אייניהייטליך, אויסגעהאלטען בילד. דאן בלייבט דיר נאך דעם עפילאג און פראלאג צו שאפען. עס בלייבט אונז נאך דעם הינטערגרונד צו שילדערען. עס בלייבט אונז דעם „פאן" צו מאלען. מיר מוזען א קלאר בילד שאפען וועגען דער היסטארישער סביבה, אין וועלכער יעזוס'ען איז אויסגעקומען זיין טעטיגקייט אנצופיהרען, וועגען אט יענעם „חומר היולי", וועלכער האט שוין אין דער לופט ארומגעשוועבט נאך פאר דעם „בראשית" פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום — און פון וועלכען די געשיכטע האט די יעזוס-ערשיינונג באשאפען — צוזאמען מיט דעם בילד וועגען די וויטערדינע עטאפען אין דער ענטוויקלונג פון קריסטענטום — שוין נאך דעם טויט פון יעזוס'ען.

גאנץ אנדערש איז עס אבער, אויב עס האט קיינמאל קיין יעזוס ניט געלעבט. אין דיזען פאל באדארפען מיר שוין די גע-שיכטע פון קריסטענטום נאר אנדערש שרייבען. מיר באדארפען שוין דאן נאר אנדערש דאס בילד וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום שילדערען. יעזוס שטעהט שוין ניט דעמאלט אין צענטער. מען מוז שוין ערגעץ וואו א סאבסטיטוט פאר איהם זוכען און געפינען, וואס זאל דעם פלאץ זיינעם פארנעמען. מיר האבען שוין דאן ניט אין יעזוס'ען אט יענעם פונקט, פון וועלכען מיר זאלען אונזער ליניע ציהען, אנשטאט וואס אין ערשטען פאל וואלטען מיר פאר זיך אן אויסגאנג-פונקט גענומען, פון וועלכען מיר זאלען קאנען אונזער שטודיום אנ-פאנגען און ביז צום שלום פונקט עם צופיהרען — פארמאגען מיר שוין נאר א שלום-פונקט איצט — און פון דיזען שלום-פונקט וואלטען מיר דאן מוזען א ליניע צו אן אויסגאנג-פונקט ציהען.

אלענפאלס, וואלטען מיר דאך אין יעזוס'ען דעם אויסגאנג־פונקט פארלאָרען. מיר וואלטען דאן פאר דעם „לעיני כל ישראל" אין דער ענטוויקלונג פון קריסטענטום געבליבען שטעהן, פאר דעם לעצטען אקט אין דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, דעמאלט, וועו עס איז שוין פאר אונז אין א פאלשטענדיג פארענדערטער פארם ארויסגעטראטען — און פון דיזען לעצטען אקט וואלטען מיר דאן מוזען א וועג צו די ערשטע געפינען, אנשטאט וואס מיר האבען פריהער אט יענעם נאטירליכען וועג פאר זיך געהאט — פון ערשטען אקט צו די לעצטע געהן.

און מערקט אייך, אז דא האנדעלט זיך דאך ניט נאר אין דעם, מיט וואס פאר א מעטאד מיר זאלען זיך פאר אונזער ארבייט באנוצען, וועגען דער ארט און ווייזע נאר, ווי מיר זאלען די גע־שיכטע פון קריסטענטום שרייבען. עס איז כלל נאר ניט די פראגע וועגען דעם, ווי מיר זאלען דעם מאטעריאל אונזערען סארטירען, לויט וועלכען פלאן מיר זאלען אויפשטעלען אונזער בנין וועגען דער ערקלערונג פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

די פראגע, צי יעזוס איז א היסטארישע אדער לעגענדארע פערזענליכקייט איז ניט וויכטיג נאר דערפאר, וואס אין פאל, אויב ער האט יא געלעבט, האבען מיר אין פאקט פון זיין לעבען אט יענעם פאדים, דורך וועלכען עס קאנען און מוזען די אלע פאר־שיידענע עטאפען און מאמענטען פון דער ענטשטעהונג פון קריס־טענטום פאראיניגט ווערען, דעמאלט, וועו, אויב אזא יעזוס האט ניט געלעבט, באדארפען מיר שוין אן אנדער עלעמענט אלס באדען פאר אונזער געביידע אוועקלעגען.

אפהענגיג פון דעם אדער יענעם ענטפער, וואס מיר קאנען אויף דיזער פראגע געבען, און ניט נאר דער מעטאד, מיט וועלכען מיר באדארפען זיך אין אונזער שטודיום וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום באנוצען, נאר אויך דער גאנצער מאטעריאל, וואס באדארף אין אונזער דינסט געשטעלט ווערען. ע נ ד ע ר ט ז י ך

דער ענטפער אויף דיזער פראגע, מוזען זיך ענדערען ניט נאָר די ראמען, אין וועלכע מיר באדארפען דאָס בילד שיינ־פאסען, נאָר עס מוז זיך אויך דאָס נאנ־צע בילד ענדערען.

פארוואַרפסטו דעם גלויבען, אז אזא יעזוס, ווי דער עוואַנגעליום שטעלט אין צענטער פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, האָט ווירקליך אמאל גע־לעבט, פארוואַרפסטו צוזאמען דערמיט א באשטימטען היסטאָרישען אוֹן פסיכא־לאָגישען אינהאלט, מיט וועלכען דו וואלסט דעם לעדינען חלל פון דיין אויפפאסונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום געפאָנט אָנפילען, אוֹן דו מוזט אויף זיין פלאץ אן אנדער היס־טאָרישען אוֹן פסיכאָלאָגישען אינהאלט צוזוכען.

וואָרום האָט יענער יעזוס יע געלעבט, האָסטו אין דיזען היס־טאָרישען פאקט ניט נאָר דעם נויטיגען מעטאָד פאר דיין פאָרשען וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, נאָר דו האָסט אין איהם אויך דעם נויטיגען מאטעריאל פאר איהר. דו האָסט אין איהם ניט נאָר דעם פלאן פאר דער נויטיגער געבוידע, נאָר אויך — אויב ניט די נאנצע נעבוידע, איז אלענפאלס — דעם נאנצען סקעלעט איהרען. דו האָסט אין איהם ניט נאָר דעם פונקט, פון וועלכען דו זאלסט די נויטיגע ליניע ציהען, נאָר אויך די אלע איבעריגע פונקטען, וואָס בילדען דיזע ליניע. דאָס געבורט, לעבען אוֹן ווירקען פון יעזוס'ען דינט אונז דאן אלס אינהאלט, מיט וועלכען מיר זאלען די ענטשטעהונג פון קריסטענטום אנפילען.

און אלעס איז דאן מעהר אדער וועניגער קלאר פאר אונז. מיר וויסען אלעס דאן וועגען דער ענטשטעהונג און ענטוויקלונג פון קריסטענטום דורך דעם, וואס מיר וויסען דאס לעבען און טעטיג־קייט פון יעזוס'ען. מיר האבען דא דאן אין דעם גרויסען קאפיטעל יעזוס א גאנץ רייכען און געניגענדען מאטעריאל. און אויף וויפיל ער וואלט אין גאנצען פאר אונז אפילו ניט גענוג געווען, וואלט אונז דאך אויך ניט שווער געווען דעם איבעריגען מאטעריאל צו געפינען. וואהרום דאס, וואס מיר נעמען אן דאס לעבען פון יעזוס'ען אלס געשיכטליכען פאקט, פאראורזאכט דאך — אדער, וועניגסטענס, מאכט עס מעגליך פאר אונז — מיר זאלען אויך אננעמען די גאנצע גאלעריע פיגורען, וואס זאלען האבען מיטגעארבייט מיט איהם צו־זאמען און נאך איהם פאר דער פארשפרייטונג פון קריסטענטום. מיר האבען מיט וועמען און מיט וואס צום טיש צו גיהן. מיר האבען דאן אויף דער האנט דעם פולען מאטעריעלען אינהאלט פון קריסטענטום אלס היסטאריש ערשיינונג. מיר גיהען דאן אויף א קלארען, פרייען און בריטען וועג.

אויב אבער יעזוס האט ניט גאלעבט, **האבען מיר** דאן דעם גאנצען קאפיטעל יעזוס אי אלס מעטאד, אי אלס מאטעריאל פאר־לאר ען, האבען מיר דאן ניט אין דעם, וואס וועלט אונז אלס דאס לעבען פון יעזוס אנגענעבען, ניט נאר דעם פונדאמענט, אויף וועלכען מיר זאלען אונזער געביידע וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום בויען; מיר האבען אין דעם אויך ניט קיין מאטע־ריאל פאר דער געביידע. מיר מוזען דאן א „מחק" איבערציהען איבער דעם גאנצען רייכען מאטעריאל, וואס מיר האבען וועגען דעם לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען. מיר קאנען איהם שוין ניט נעמען אלס אינהאלט פאר דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, און ניט נאר דיזען מאטעריאל אליין קאנען מיר פאר דיזען צוועק ניט נעמען. עס מוז שוין חרוב וועלען אויך דער איבעריגער מא־

טעריאל, וואָס געהט מיט איהם צוזאמען. וואָרום אין דעם מאָמענט, וואָס מיר זאָגען זיך פון יעזוס'ען אַפּ אלס א פּערזאָן, וואָס זאָל האָבען וועז עס איז געלעבט, באדארפען מיר — אין א גרויסער מאָס אלענפאלס — זיך אויך אָפּזאָגען פון דער גאנצער גאלעריע פיגורען, וואָס זאָלען האָבען — אויב ניט נאָך איהם, איז אלענפאלס צוזאמען מיט איהם — געהאט פארשפרייט דאָס קריסטענטום.

און מיר בלייבען דעמאָלט מיט לעדיגע הענט שטעהן. שוין דער ערשטער פונקט, פון וועלכען מיר באדארפען די נויטיגע לינייען ציהען, ווערט פאר אונז פון אומזיכטבארע וואָלקענס אין ווייטען און הויכען דיסטאנץ פארשוואומען. עס בלייבט פאר אונז דעמאָלט אין דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום דער גאנצער גרויסער שטח זיינער, פון דעם „בראשית" זיינעם ביז דעם „לעיני כל ישראל" א „טערא אינקאָגניטא". דער גאנצער און רייכער און פולער יעזוס־מאטעריאל ווערט פון אונזערע הענט פארשוואונדען, און מיר מוזען שוין אנדער מאטעריאל אויף זיין פלאץ שאפען.

.3

און ווירקליך טאקע נאָר די אלוויסענדע געטער וואָלטען אונז נעקאָנט ערקלערען, ווי אזוי אָט יענע שרייבער זיינען עס געקומען צו דעם נעראנק, אז עס איז פאר אונז גאנץ ענאל, צי האָט יע נעלעבט, אדער ניט געלעבט אמאל אזא פערזאָן, ווי יעזוס.

און דאָס אינטערעסאנטסטע דערביי איז, וואָס טראץ דעם, וואָס זיי מאכען פילע מאל די באהויפטונג אין זייערע ווערק וועגען די ענטשטעהונג פון קריסטענטום, אז די גאנצע פראגע איז ניט פון נרוים וויכטינקייט, איז וועז זיי קומען אבער צום רעכטען מיטען פון זייער טעמא, וועז זיי באדארפען דירעקט איבערגעהן צו דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום, נאכדעם, וואָס זיי זיינען פון דער פאָרכאראייטונג פריי נעוואָרען, וועז זיי זיינען פארטיג נעוואָרען

מיט דעם אלגעמיינעם בילד וועגען דער היסטאָרישער סביבה, וועלכע איז פאָרגעגאנגען דער ערשיינונג פון קריסטענטום, ווי אויך וועגען דער סביבה, אין וועלכער דאָס לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען זאָל האָבען געווען פאָרגעקומען — קאָנען זיי אליין אויך צו דער ארבייט ניט צוטרעטען, ביז זיי נעמען ניט אָן א פאָזיטיווע שטעלונג צו איינעם פון די צוויי מעגליכע ענטפערס, וואָס מען קאָן אויף דיזער פראגע געבען. פון יענעם מאָמענט אָן איז ביי זיי די באשרייבונג וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום — די באשרייבונג וועגען דעם לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען. די פאָרשיידענע מאָמענטען אין דער ענטוויקלונג פון קריסטענטום זענען ביי זיי די פארשיידענע מאָמענטען, האָנדלונגען און פאָסירונגען אין לעבען פון ערשטען. דער אינהאלט פון קריסטענטום אלס רעליגיאָן — זיינען די לעהרען, דאָקטרינען און פרעדיגען פון יעזוס'ען. דערלאָזענדיג די מעגליכקייט, אז אזא פערזאָן ווי יעזוס זאָל נאָר קיינמאָל האָבען עקזיסטירט, שטעלען זיי איהם דאָך אין צענטער פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, באשרייבען זיי דאָך זיין לעבען און ווירקען מיט די קלענסטע דעטאַלען — און נעבען אונז איהם מיט אלעם דעם, וואָס געהט מיט איהם צוזאמען, אלס דעם אינהאלט פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

אפנים, אז ניט אלע אונזערע באהויפטונגען קאָנען מיר מיט מאַטען דערווייזען, און דאריבער, וועו עס איז נעקומען צו מאַטען וועו עס איז נעקומען צו שרייבען די ענטשטעהונג פון קריסטענטום, האָבען זיי ניט נאָר ניט נעקאָנט שרייבען אזוי, אז זי זאָל אלס אויסטראציע פאר זייער באהויפטונג דינען, נאָר זיי האָבען זי נעמוזט שרייבען אויף אזא אופן, זי זאָל דעם נעגענזאץ פון זייער באהויפטונג אילוסטרירען. זיי האָבען דאָן איינגעזעהן, אז די פראגע, צי האָט

אזא פערזאן געלעבט, אדער ניט געלעבט, איז שוין דוקא און דוקא זעהר וויכטיג פאר זיי. וואָרום אויב ער האָט יע געלעבט, האָבען זיי שוין גרייט אויף דער האנט די אלע נויטיגע בלעטלאך, וואָס באדאר־פען ארויסגעהן אין אָט יענעם טייל פון זייער ווערק, וואו זיי באַ־דארפען שוין דירעקט וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום רעדען.

זיי האָבען דאריבער העמאלט שוין זייער באשטימטען ענטפעל געגעבען, און האָבען דעם דאָזיגען ענטפער אלס אינהאלט פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום נעגעבען. געלאָזט אָפען די פראגע האָבען זיי ערשט ווידער אמאל דאן, וועז זיי האָבען א געוויסען ווידערשפרוך באדארפט פארגלעטען, וועז זיי האָבען א געוויסע קשיא באדארפט פארענטפערען, וועז זיי האָבען באדארפט ערקלערען א געוויסע היסטאָרישע אדער פסיכאלאגישע רעטענש, וואָס שוימט פאר אונז ארויף אין פארבינדונג דערמיט, וואָס מיר נעמען אן דעם „גלויבען אין יעזוס'ען". אין דיזע פעלע האָבען זיי זיך צו הילף געוואנדעט צו דער מענליכקייט, אז אזא יעזוס זאל נאָר אין גאנצען ניט האָבען עקזיסטירט. און וועז די „מענליכקייט" איז ניט גענוג געווען די קשיא צו פארענטפערען, האָבען זיי שוין דעם תירוץ אין דעם „געווים" געזוכט.

נאטירליך, איך וועל אפילו אויף איין מאָמענט ניט דערלאָזען, אז זיי האָבען דאָס אלעס באוואוסטזיניג געטאָן. אומבאוואוסטזיניג פאר זיך אליין האָבען זיי עס אָבער דאָך געטאָן. אומבאוואוסטזיניג פאר זיך אליין האָבען זיי זיך אזוי ארום גענומען די פריוויליגיע פון האלטען „דעם שטעקען ביי ביידע עקען", פון האלטען ביידע, אי דעם „יאָ", אי דעם „ניין" אין ארענדע און אויסנוצען יעדען איינעם, ווי עס לוינט זיך: לוינט זיך, צווייפלען מיר, צי האָט וועז עס איז אזא יעזוס געלעבט; לוינט זיך, גלויבען מיר, אז ער האָט יע געלעבט; און לוינט זיך ווידער, גלויבען מיר, אז ער האָט ניט געלעבט. שוין באלד, ווי שלום־עליכם'ס אידענע, וועלכע האָט נע־

טענה'ט, אז ראשית האָט זי דאָס געליהענע טעפּעל ביי דער שכנה איהר צוריק אָפּגענעבען, און, צווייטענס, האָט זי נאָר קיינמאָל קיין טשפּעל נענומען, און, דריטענס, זאָל זי, די שכנה, איהר טריפה'ן מויל ניט צוּעפּענען. אָט נעהט זי שוין אָפּברענגען די טייערע מציאה איהרע.

און ווירקליך, ווען מיר זעהען די באַנעמונג פון דיזע שרייבער צו דער דאָזיגער פראַגע, שיינט אונז דאָס, אז זיי האָבען שוין צו פיל נעזוכט אין זייער אַרבייט וואָס מעהר באַקוועמערע און גרינגערע וועגען פאַר זיך, וואָס מעהר לייכטע פּוינעלאַך זיך אין בוזעם צו לענען. בשעת זיי האָבען זייער פּסק וועגען דעם אָדער יענעם פונקט אַרויסגעטראָגען, האָבען זיי כּלל ניט אין זינען געהאַט „לאַסוקי שמעתא אליבא דהלכתא" מיט דעם פּסק זייערען, און האָבען אויך קיין איבעריג געווייכט נעלעגט, אז די אַלע מיינונגען, וואָס זיי זאָגען וועגען פאַרשיידענע פונקטען ארויס, זאָלען זייער אורשפרונג אין איין מקור האָבען, אז עס זאָל איבער זיי איין גייסט שוועבען. זיי זיינען אויסען געווען נאָר דעם פּסק אַרויסצוטראָגען. די הויפּט־זאַך איז ביי זיי געווען פון דער פּראַבלעם לויז ווערען. זיי האָבען דעם אָדער יענעם ענטפּער אויף דער אָדער יענער פראַגע נעגעבען, לויט ווי עס האָבען די אינטערעסען פון יערען באַזונדער מאַמענט נעפּאַדערט — אָט יענעם ענטפּער, וועלכער איז זיי אַם לייכטסטען און גרינגסטען נעווען צו געפינען.

און דאָריבער, אַנשטאָט צו באַהאַנדלען בריוט און אויספיר־ליך די פראַגע, צי האָט ווירקליך אַמאָל אזא פערזאָן ווי יעזוס נעלעבט און קומען צו א באַשטימטען ענטפּער וועגען דעם — האָבען זיי זיך בעסער א גרינגערען וועג אויסגעקליבען. זיי קומען אָפּ מיט דער פאַרזיכערונג, אז עס איז פאַר אונז גאָנץ ענאָל, צי האָט אזא פערזאָן ווי יעזוס יע געלעבט אָדער ניט געלעבט. און קומט מען צום הויפּט־פונקט, באַדאַרף מען שוין ריכטיג צו דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום צוטרעטען, קלייבט מען זיך ווידער

דעם גרינגערען וועג אויס. דאָס געשטאַלט פון יעזוס'ען טרעט שוין דעמאָלט מעהר ניט ארויס פאר אונזערע אויגען אין דעם פראָגע־מאָנטעל פון „נעווען אָדער ניט געווען?" יעזוס איז שוין דאָן א זיכער־געשעהענער פאקט. און דיזער פאקט ווערט שוין אונז אלס דער אינהאלט פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום דערלאַנגט. ווערט אונז אבער עטוואָס קשה, און מען קאָן די קשיא ניט באַרעגטפערען, אויב מען זאָל זיך נאָך אלץ האלטען פעסט אָן דעם גלויבען, אז אזא פערזאָן ווי יעזוס האָט יא אמאָל געלעבט, און דאָגעגען, וועו מיר זאָלען אָננעמען, אז יעזוס איז נאָר א לע־גענדארע פערזאָן, וואָלט אונז לייכטער געווען דעם „כולו מוקשה" צו פארענטפערען — קלייבען זיי זיך ווידער דעם גרינגערען וועג אויס. זיי פארוואַרפען דאָן דעם אלטען גלויבען און נעמען שוין א „נייעם גלויבען" אָן. מיט איינעם וואָרט, זיי טוען שטענדיג דאָס, וואָס זיי געפינען גרינגער, באקוועמער און בעסער פאר זיך צו טאָן. געפינען זיי פאר באקוועם אין א געוויסען מאָמענט, באַ־ציהען זיי זיך מיט צוויפעל צו יעזוס'ען אלס א היסטאָריש־געשע־הענעם פאקט. געהט אבער א מאָמענט אוועק און מען קאָן שוין מעהר מיט א „צווייפעלהאפטען" יעזוס צום טיש ניט נעהן — זעצט מען איהם שוין אלס א לעבעדינען מחותן אוועק. געהט ווידער א מאָמענט אוועק, און עס ווערט דאָן אונז צו ענג מיט א לעבעדיגען יעזוס בייַם טיש צו זיצען, ערקלערט מען איהם שוין גאָר אינגאַנצען פאר א „לא היה ולא נברא", פאר א מיה, פאר א לענענדע. זיי באַנוצען זיך ווירקליך צו פיל מיט „טעפעל ארגו־מענטען". אויב אבער א שלום־עליכם אידענע קאָן זיך אזעלבע פריווילעגיעם ערלויבען, קאָן זיך עס אבער א וויסענשאפטלער און פאָרשער ניט ערלויבען.

נאָך דעם אלעם, וואָס איך האָב ביז יעצט נעשריבען, זעהט דער לעזער, אז די באַהויפטונג פון יענע שרייבער איז אבסאָלוט

פאלש. עס איז קלאָר, אז עס איז פאר אונז זעהר וויכטיג צו א באשטימטען ענטפער צו קומען, צי האָט אזא פערזאָן, ווי דער עוואַנגעליום שילדערט אונז אין יעזוס'ען, אמאָל יע געלעבט, אדער ניט, איידער מיר קאָנען זיך א קלאָרע פארשטעלונג בילדען וועגען דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום. עס איז קלאָר, אז דאָס באַ־ראַף דער „אלף" פון אונזער שטודיום זיין, אז מיר קאָנען נאָר דעם ערשטען טריט ניט מאכען, ביז מיר פארטיגען ניט אָפּ די פראגע מיט א באשטימטען יע אדער ניין. מען קאָן די פראגע ניט לאָזען אָפען. מען מוז אויף איהר א באשטימטען ענטפער נעבען.

טא לאָמיר זשע זיך יעצט מיט אָט יענע אנאליזען און פאָר־שונגען פארנעמען, דורך וועלכע מען זאָל קאָנען צום נעווינשטען ענטפער קומען.

און ראשית כל וועגען דער פסיכאָלאָגישער מעגליכקייט, וואָס איז געווען אין יענער צייט, וועו יעזוס זאָל האָבען גע'לעבט, עס זאָל זיך נעווען קאָנען באווייזען דעמאָלט אזא פערזאָן, ווי דער עוואַנגעלישער יעזוס.

דריטע אבטיילונג

דאס קריסטענטום אין צוזאמענהאנג
מיט דער אידישער מיסטיק

נ.

דאָס קריסטענטום אין צוואַמענהאנג מיט דער אידישער מיסטיק.

1.

מאנכע שרייבער וועגען קריסטענטום באמיהען זיך צו שאפען אן אילוזיאָן פאר דעם לעזער, ער זאָל קאָנען קוקען אויף דער נאנצער „נעטלִיכער" טערמינאָלאָגיע פון יעזוס'ען, מיט וועלכער ער באנוצט זיך, וועו ער רעדט וועגען זיך אוו וועגען זיינע אויפגאבען אין לעבען, אָט אויף יענע אלע באציהונגען, מיט וועלכע די אָנ־העגער זיינע האָבען זיך צו איהם נאָך ביי זיין לעבען באציונגען, ווי אויף א נאנץ נאטירליכער זאך פאר יענער צייט, ווי אויף א טייל פון אָט יענע אלע מיסטישע שטימונגען אוו מעטאפיזישע אידעען אוו נעדאנקען, וואָס האָבען באהערשט א גוואלדיג גרויסע טעריטאָריע פון דער נייסטיגער אידישער וועלט אין יענעם פעריאָד יאָהרען, אין וועלכען יעזוס זאָל האָבען געלעבט אוו געווירקט, אוו איבער א משך פון פילע פעריאָדען נאָך פריהער.

זיי פאַרזיכערען אונז, אז אין יענעם פעריאָד יאָהרען, וועו דאָס קריסטענטום זאָל האָבען ענטשטאנען, איז די פסיכאָלאָגישע מענליכקייט נעווען פאר א יעזוס־ערשיינונג.

וואָרום צו יענער צייט זיינען שטארק פארשפרייט נעווען די מיסטישע באגריפען אוו די נעהיימע לעהרען פון דער אלעסאנדריער נייפלאטאָניסער אקאדעמיע, אן דער שפיצע פון וועלכער עם איז

ידידיה האלכסנדרוני געשטאנען. עס האבען זיך דאן די ערשטע שפראצונגען פון דער אידישער קבלה באוויזען. א גאנצע רייהע פון „בעלי־סוד" האבען זיך שוין דאן נעפונען, וועלכע האבען זיך מיט די קאסמאלאגישע לעהרען — מעשה־בראשית — און מיט די מעטאפיזישע לעהרען — מעשה־מרכבה — וועגען דער נאטהייט באשעפטינט.

דאס אלעס איז אמת.

טאקע דערפאר אבער קאנען מיר די פסיכאלאגישע מעגליכקייט אין יענער צייט ניט נעפינען פאר דער ערשיינונג פון אזא פערזאן, ווי יעזוס. וואהרום די טענדענץ פון דיזע אלע לעהרען איז נעווען, וואס מעהר צו פארפיינערען, וואס מעהר צו אבסטראנירען דעם אידישען באגריף וועגען דער נאטהייט, וואס מעהר דעם עלעמענט פון נייסט און אידעע אין איהם אריינצוטראגען, דעמאלט, וען די טענדענץ פון יעזוסיזם האט נעמוזט זיין וואס מעהר צו וואולגאריזירען דעם דאזיגען באגריף, וואס מעהר דעם עלעמענט פון „חומר" און „נשם" אין איהם אריינצוברענגען. אט יענע אלע מיסטישע שטרעמונגען, אט יענע אלע נעהיימע לעהרען, זיינען נעווען א שטאפעל העכער אין דער ענטוויקלונג פון רייגעם אידישען מאגאטאיזם דעמאלט, וועז דער יעזוסיזם — וויפיל מיה דו זאלסט ניט אוועקלעגען, א מעהר רייגערען אינהאלט פון איהם ארויסצופשט'לען, ווי דו זאלסט זיך ניט סטארען דעם פשוט'ען פשט פון איהם ארויסצויאגען און אויף זיין פלאץ אן אנדער אינהאלט, א מעהר אלעגאריישען, א מעהר „הימעלשען" אריינטראגען — האט נעמוזט זיין מעהר ווי איין שטאפעל נידעריגער אין דיזער ענטוויקלונג. דער צוועק, וואס מיר קאנען דעם יעזוסיזם צושרייבען, מוז באטראכט ווערען אלס דער נעגענזאץ פון די צוועקען, וואס אט יענע גהיימע לעהרען האבען זיך געשטעלט.

מען ווארפט מיט „מראי מקומות" אויף באגריפען, וואס האבען נעפונען פלאץ פאר יענער צייט — אדער נאך פריהער — אין

דער אידעען־וועלט פון אידישען פאלק, וועלכע מיר באדארפען, לויט ווי זיי — אט יענע שרייבער — דענקען, באטראכטען אלס דעם באדען, פון וועלכען די גאנצע וועלט פון יעזוס'עם רעליגיעזע עמפינדונגען און קאנצעפציאנען האבען זייער יניקה געצויגען. מען ווייזט אונז אן אויף גענויסע גרופען אין דער טערמינאלאגיע פון דער שפעטערדיגער קבלה, ווי אויך פון איהר פארגעגנערין, די מעטאפיזישע לעהרען פון די אלעקסאנדריער בעלי־הסוד, ווי זיי זיינען עהנליך צו דער טערמינאלאגיע, מיט וועלכער יעזוס האט זיך באנוצט, ווען ער האט וועגען זיך גערעדט, און וועלכע האט שוין גאר פריי און ברייט אלע איהרע גרענעצען פאנאנדערגעלאזט אין די בילדער, וואס דאס קריסטענטום און זיינע גרינדער האבען אונז וועגען איהם נעשילדערט. דאס באדארף אונז, לויט דער מיינונג פון יענע שרייבער, באווייזען, אז די ערשיינונג פון יעזוס'ען האט גאנץ מענליך נעקאנט פארקומען דעמאלט, אז דאס קריס־טענטום — וועניגסטענס, אין זיין ערשטער און צווייטער אויפ־לאגע — איז א כשר'ער צוויג פון כשר'ען אידישען בוים.

עס ווערט אבער געטאן דאס אלעס פארבייגעהענדיג און אויבערפלעכליך, דורך וועלכען עס ווערט נאר אן „אבן נגף" געגע־בען פאר די „עמי־הארצים" און גראבע יונגען, אין וועלכען זיי זאלען קאנען נעשטרויכעלט ווערען. זיי האבען זיך ניט גענומען די מיה צו אנאליזירען דעם אינהאלט, וואס די אידישע קבלה לענט אין דיזער טערמינאלאגיע אריין און פארגלייכען איהם מיט אט יענעם אינהאלט, וואס ווערט אין איהם דורך דעם קריסטענטום פארשטאנען.

„מטטרון" — זאגט מען אונז — איז לויט דער אידישער קבלה דער פארמיטלער, דורך וועלכען גאט האט די וועלט באשאפען. „מענשען־קינד" איז שוין ביי דער אידישער מיסטיק פון יענער צייט פארען. אט גענינט זיך ווידער — דערצאהלט מען אונז ווייטער — אין דער אידישער קבלה די מיסטישע פיגור „אדם

קרמאה", וואָם לויט ווי זיי דענקען, באדארף מען אין דיזען באַגריף פארשטעהן א פּאַרשטעלונג, ווי וועגען א מין יעזוס. אָט דאָס אלעס דערצעהלט מען אונז — און מען מוז מודה זיין, אז אויבערפלעכליך מאכט עס ווירקליך דעם איינדרוק, אז ניט נאָר איז פסיכאָלאָגיש מעגליך געווען צו יענער צייט די ערשיינונג פון קריסטענטום, נאָר, אז בכלל האָבען מיר אין אידענטום אָט יענע אלע עלעמענטען, כמעט, פון וועלכע דאָס קריסטענטום באשטעהט.

איז דאָס אָבער טאקע נאָר אויבערפלעכליך.

וואָרום טוען מיר יע דאָס, וואָס זיי האָבען ניט געטאָן, ווערט פאַר אונז קלאָר, אז דיוע אלע באווייזען רעדען ניט צום נונסטען פון דער מיינונג, אז מיר קאָנען דאָס לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען פסיכאָלאָגיש מעגליך אין יענער צייט באטראכטען. נאָר פארקערט נאָך, עס באווייזט נאָר דעם נעגענזאַץ פון דיזער מיינונג.

זיי ווייזען אונז אָן, אז די אויסדריקע „מענשען־קינד" אָדער „נאָט'ס זוהן" זיינען ניט געווען פרעמד דער אידישער מיסטיק צו יענער צייט. אומזיסט שטיצען זיי זיך אָבער אויף דער אידישער מיסטיק. אין די אויסדריקע „מענשען־קינד" און „נאָט'ס זוהן" אפילו איז נאָר ניט אזוי פיל שרעקליכעם און שלעכטעם פאראן. מענשען־קינד אן און פאר זיך איז א נאַנץ אומשולדיגער אויסדרוק. און אומזיסט איז נאָר איננאַנצען די אָנווייזונג צו זוכען איהם אין דער אידישער מיסטיק דוקא. עס איז מיט איהם דער נאַנצער תנ"ך פול.

דאָ האַנדעלט זיך אָבער ניט אין אויסדרוק. דאָ האַנדעלט זיך אין אינהאַלט, וואָס ווערט אהין אריינגעטראָגען. דער עוואַנגעלישער יעזוס — אויב ער איז ווירקליך ניט קיין מיף — האָט געטאָן פונקט פארקערט, ווי דאָס אידענטום האָט צו יענער צייט געטאָן. דאָס אידענטום פלעגט דאָן פרעמדע פארמען אָננעמען און אן אידישען אינהאַלט אהין אייגפאסען. דאָגענען, האָט יעזוס אידישע פארמען, אידישע אויסדריקע גענומען און האָט אין זיי

פרעמדען היידנישען אינהאלט איינגעפאסט. און אט אזוי האט ביי דעם עוואנגעליסטן יעזוס דאס אומשולדינע ווארט „בן־אדם", וואס באדייטעט איינפאך מענש, מענשען־קינד, און קאן זיך אויף יעדען איינעם מענשען באציהען, ביי אים די באדייטונג פון מענשען־נאט באקומען און איז געווארען אן אויס־שליסליכער עפיטעט נאר פאר אים אליין. דער געוועהנליכער בן־אדם האט זיך ביי אים אין א בן־האדם פארוואנדעלט.

דאס זעלבע איז אפילו מיט דעם אויסדרוק „נאט'ס זוהן". אין דעם אויסדרוק אליין וואלט נאך אלץ ווי עס איז קיין בייז געווען. אין פרינציפ געפינט זיך דאך דיזער אויסדרוק אין תנ"ך ניט נאר אין באצוג צום כלל — צום גאנצען כלל ישראל — נאר אויך אין באצוג צום איינצעלנעם — זאל אבער באמערקט ווערען, אז זעהר אין א שעהנער און א פאסיגער פארם. אמת, ער געפינט זיך דארטען נאר אין מאל*). מיר וואלטען איהם אבער נאניט לייכט געקאנט פארריהען, ווען ער וואלט זיך דארטען אפילו אין באצוג צום איינצעלנעם זעהר אפט געפינען. מיר וואלטען ניט געווען געצוואונגען דעמאלט דעם עלעמענט פון היידענטום אין דיזען אויסדרוק צו זוכען. מיר וואלטען איהם ניט אנדערש ווי א פאעטישע פיגור באטראכט, אהן דעם קלענסטען פארזוך צו מאכען, אין איהם וועלכען עם איז קאנקרעטען אינהאלט ארייינצולעגען.

נאט האט געוואלט — וואלטען מיר דאן די מיין פון דיזען אויסדרוק ערקלערט — אז דער אדער יענער אידישער העלד, וועגען וועלכען — אדער מיט — וועלכען ער רעדט, זאל וויסען, וויי טייער

*) „בני אתה, אני היום ילידתיך" — תהלים ג'.

און ליב ער איז איהם, האָט ער איהם מיט די וועלטער „מיין קינד", „מיין זוהן" נעצערטעלט. פונקט, ווי ער טוט עם אָפט, ווען ער רעדט וועגען פאָלק ישראל. עם וואָלט אונז אפילו אויף קיין איין מינוט ניט איינגעפאַלען צו וואַרפען וועלכען עס איז „לאַ־תנאָף"־חשד אויף דעם „אַלטען".

אַלזאָ, די זאַך באשטעהט ניט אין דעם אויסדרוק. ווי נעזאָגט, געפינט זיך דיזער אויסדרוק אין גרעסטען פּראָצענט זיינעם ניט נאָר אין דער אידישער מיסטיק, נאָר אויך אין תנ"ך. אַן און פאַר זיך איז דיזער אויסדרוק כשר בתכלית הכשרות.

און דאָך, ווי ער וועלט אין עוואַנגעליום באַנוצט, איז ער טריף בתכלית הטרפות.

וואָרום עם וואָלט נאַטירליך און ערקלערבאַר געקאָנט אויסזעהן, גאָט זאָל איינעם „מיין זוהן" רופען, כדי אזוי ארום איהם זיין ליעבע ארויסווייזען, כדי אזוי ארום איהם גרויס כבוד פּראַשאַפען, איז דאָס אָבער זעהר אומערקלערבאַר, אז דער מענש אליין זאָל זיך מיט דעם נאָמען גאָט'ס־זוהן רופען, אז ער זאָל זיך אזא כבוד נעמען. עס איז דאָ ניט די נאַטירליכע אורזאַכע דערפאַר פאַראַן.

און וועו דו זעהסט נאָך דערצו, מיט וואָס פאַר א גוואַלדינער עקשנות, מיט וואָס פאַר א גוואַלדינער לוידענשאפט דיזער אויסדרוק וועלט פון איינעם אַלע מאָל איבערגע'חזר'ט, קאָנסטו שוין כלל איהם ניט אַלס פאָעטישע פיגור באטראכטען און דו האָסט דאַן ניט די קלענסטע מעגליכקייט אפילו אירגענד וועלכען כשר'ען אינהאַלט אין דיזען אויסדרוק איינראַמען.

דו מוזט דאַן זאָגען צו זיך:

עפעם איז ניט גלאַט מיט דיזען אידען. עפעם א מאַדנע מאניע האָט זיך צו איהם אין קאָפּ פאַרקליבען. ניט נאָר רעדט ער אין בילדער, נאָר אויך דענקט ער און פיהלט ער אין בילדער. דיזער אויסדרוק, וועלכען ער ווידער־האָלט מיט אזא פאַרביסעטער עקשנות, איז ניט גלאַט אזוי אין דער

וועלט ארויז, נאר ל„תפארת המליצה". עפעס פיהלט זיך, אז ער לענט אין איהם צו פיל פערזענלי כען, צו פיל ממשות־דינגן אינהאלט ארויז. דיזער אויסדרוק דינט איהם נאר אלס „בסות־עינים" פאר עטוואס אנדערש, וואס לי גט איהם אויפ'ן מויל און וואס ער שעמט זיך נאך דערוויי ל און האט מורא אין זיין פולער נאקעטקייט אויסצודרעהן.

יע — זאגסטו צו זיך דעמאלט — דיזער אויסדרוק, פון וועלכען ער קאן זיך אפילו אויף קיין מאמענט באפרייען, איז ווירקליך אן אלענארים. אן אלענארים אבער איז פארקערטען זיך, ווי די אלענארים פון דעם זעלבען אויסדרוק וואלט אין תנ"ך געהאט: וועו דו וואלסט דארטען אזא אויסדרוק באגענעמט, וואלסטו געמוזט פיהלען, אז דו מוזט איהם נאר אלס פאעטישעם בילד באטראכטען און דו בארארפסט איהם וואס מעהר און מעהר פון „חומר" און „גשם" באפרייען, רעמאלט, וואס דא פיהלסטו, אז דו בארארפסט איהם נאך מעהר „פישוטו כמשמעו" נעמען, אז דו בארארפסט אין איהם וואס מעהר מאטעריעלען אינהאלט ארויסלענען. דארטען וואלט ער זיך בעטען, דו זאלסט איהם וואס מעהר „מקרב אל השכל זיין און דא בעט ער זיך, דו זאלסט איהם וואס מעהר דוקא „מרחק מן השכל" זיין.

2

ניין, דורך דעם, וואס מ'קאן די אויסדריקען בן־אדם אדער „בר־נש", ועלכער איז אויך ניט חס ושלום גאט ווייסט וואס פאר א שרעקליכער אויסדרוק — ער איז ניט מעהר און ניט וועניגער, ווי דער העברעאישער בן־אדם, און אפילו אין דער שפעטערדינגער קבלה האט ער ניט קיין אויסשליסליך מעטאפיזוישען — א פשיטא שוין — מיטאלאגישען כאראקטער אנגענומען. אין „זוהר" ווערט אויף שריט און טריט דאס ווארט בר־נש דערמאנט און האט דאר־

מען אויסער דעם אונשולדיגען אינהאלט, וואס דער אויסדרוק כן־אדם האט, קיין אנדער אינהאלט — אין דער אידישער מיסטיק פון יענער צייט נעפונען, ווערט זי נאך ניט דער פראקטיש פון דעם עוואנגעליסטן יעזוסיזם. וואהרום דיזע אויסדריקע זיינען נאר אינ־נאנצען ניט א נייער עלעמענט, וואס יענע צייט זאל איהם האבען באשאפען. ווי איך האב שוין פריהער געשריבען, נעפינען זיך דיזע אויסדריקע ניט נאר אין דער אידישער מיסטיק אליין, נאר זיי זיינען אויך געווענליכע אויסדריקע כמעט אין תנ"ך. און פונקט ווי דאס אידישע רעליגיעזע סיסטעם פון תנ"ך ענטהאלט אין זיך נאר ניט אזוינס, וואס זאל קאנען שאפען א פסיכאלאגישע מענ־ליכקייט פאר א יעזוס־ערשיינונג — נאר א קלייניגקייט. עס איז דאך הונדערט מאל הונדערט פראצענט „נביא השקר", וועמען די תורה היסט פארשטיינערען — אזוי איז אויך אין דער אידישער מיסטיק פון יענער צייט קיין פסיכאלאגישע מעגליכקייט דערפאר נעווען. וואהרום עס איז דא נאר אינגאנצען „מעיקרא דדינא פירכא". עס איז קיין פארגלייך פארהאן אין דעם אינהאלט פון דער אידישער מיסטיק דאמאלס מיט דעם אינהאלט פון עוואנגעלי־שען יעזוסיזם. די שפראך, מיט וועלכער יעזוס רעדט וועגען זיך אין עוואנגעליום, איז די שפראך פון היידענטום. קיין איין קלאנג, קיין האלבען טאן אפילו נעפינט זיך דארטען, וואס זאל אויף זיך א אידישען כאראקטער טראגען, וואס זאל דאס אידישע געהער ניט אויפרעגען.

און אפילו די מעטאפיזישע פארם פון „אדם קדמאה" — אלענפאלס קאן מען זי אין קיין צוואמענהאנג מיט דער ענטשטע־הונג פון קריסטענטום ניט שטעלען. דאס איז א באגריף, וואס האט נעפונען פלאץ פאר זיך אין דער אידישער קבלה ערשט אין די שפעטערדיגע יאהרען — איז אויך ניט אזוי גוואלדיג שרעקליך, נאך אלץ ניט אזוינס, אין וועלכען מען זאל קאנען א שטיק קריס־טענטום אריינלעגען.

דאָס וואָרט „אָדם" האָט, לויט דער לעהרע פון דער קבלה,*) בכלל א פּיל איידעלערען אינהאלט, ווי לויט דער פילאָזאָפישער באדייטונג זיינער. דאָס וואָרט „אָדם" לויט דער קבלה באציהט זיך ניט אויף דעם גאנצען מענשען. עס נעהמט ניט אָרום דאָס אלעם, פון וועלכען דער מענש באשטעהט, נאָר א טייל פון איהם, אָט יענעם טייל, וועלכער איז א „חלק אלוה ממעל", נאָר אָט יענעם טייל, וואָס טיילט אפּ דעם מענשען פון די אנדערע בעלי־חיים. מיט'ן וואָרט „אָדם" באצייכענען מיר נאָר דעם גייסטיגען איך פון מענשען. דיזעם וואָרט באציהט זיך נאָר אויף דער נשמה פון מענשען. נאָר זי רופען מיר אָדם, אָבער ניט דעם גוף. „אָדם קדמאה", אלזאָ, זאָל הייסען דער „חומר היולי", וואָס איז פון יעדער צורה אויסגעטאָן, און קאָן אלע מעגליכע צורות אננעמען. „אָדם קדמאָה" זאָל הייסען אָט יענער חומר היולי, וואָס עקזיסטירט גאָר כמעט אינגאנצען ניט, וואָס זיין עקזיסטענץ איז ניט וועניגער נאָר בכח, ווי בפועל ממש, אָט יענער חומר היולי, וואָס האָט קיינע פאָרמען און קיינע דימענזיאָנען, אָט יענער חומר היולי, וואָס איז די נשמה פון דער וועלט, וואָס פון איהם איז די גאנצע וועלט באשאפען געוואָרען.

און אינטערעסאַנט איז, וואָס פאר מאנכע מקובלים*) איז אפילו אויך דיזע דעפיניציאָן וועגען דעם אָדם קדמאָה צופיל הגשמה'דיג און זיי ניסען שוועבעל און פּעך אויף די, וואָס אקצעפטירען זי. זיי לעגען אריין אין דיזער מעטאפיזישער פאָרם נאָך א מעהר „גשם־אין"־באגריף.

און אומזיסט האָבען זיי אויך מטטרון דעם „שר הפנים" צו הילף גערופען. אויך אין דער אידישער פאָרשטעלונג וועגען איהם

*) הנשמה נקראת אדם, „זוהר", ויצא. ר' ברוך קאסאווער איז זיין „יסוד האמונה ועמוד העבודה".

— אפילו וועז ער זאָל שוין געווען גאנץ פאָפולער זיין צו יענער צייט ביי אידען, — וואָס דאָס איז נאָך זעהר באשטרייטבאר — קאָן מען אָט יענעם פסיכאָלאָגישען פאקטאָר ניט געפינען, וועלכער זאָל קאָנען מעגליך מאכען די ערשיינונג פון א אידישען מיסטיקער צו יענער צייט, וועלכער זאָל זיין מאָרך מיט אזוינע נעטליכע פרע־ טענזיעס שפייזען, ווי די, וואָס וועלן צום עוואַנגעלישען יעזוס צונעשריבען.

מאנכע פאָרשער פון קריסטענטום באציהען זיך זעהר ננעדינ צו אָט יענעם מלאָך און ערקלערען איהם אלס דער פארמיטלער פון נאָט. זיי טוען עס אָבער אויף זייער אויגענער אחריות. ניט דער „רבונא של עולם" אזוי ווי איך גלויבען — האָט זיי דערויף א כח הרשאה נענעבען און ניט זיי האָבען עס נעטאָן אויף דעם סמך פון דעם ריכטינען אינהאלט, וואָס די אידישע מיסטיק צו יענער צייט אָדער שפעטער האָט אין איהר פאָרשטעלונג וועגען מטטרון איינגעפאסט. נאָט האָט ניט — לויט דער אידישער רע־ ליגיעזער אנשויאונג אין אלע שפטירונגען פאָרמען, וואָס די נאנצע אר־ בייט פון באשאפען די וועלטען זאָל דורך זיי געטאָן ווערען, נאָר אויך קיינע ארויסהעלפער. מט"ט איז לויט דער אידישער מיסטיק ניט קיין גאָט — זאָל זיין אפילו פון צווייטען ראנג — און האָט קיינמאָל גאָט'ס ארבייט ניט געטאָן. ער איז ניט מעהר ווי א מלאָך, כאָטש, אמת, פון גרויסער באדייטונג. ער האָט צו יענער גרויסער מדרגה דערגרייכט, ער זאָל א „רואה פני המלך" זיין — אויב מיר זאָלען לייענען „מטטרון שר הפנים" *) — און זאָל זיין

*) אין ערשטען פאָל לייענט זיך דער פ"א מיט א קט"ץ — פאָנים. אין צווייטען פאָל מיט א שוו"א. ווי דו זאָלסט אָבער ניט לייענען — מאָכט עס אָבער דאָך ניט קיין גרויסען אונטערשייד אין דעם אינהאלט. וואָס באדאָרף אין דער פאָרשטעלונג וועגען איהם אויסגעפאסט ווערען.

א בן־בית אין „קדשי־קדשים" פון דער גאָטהייט. ער האָט צו דער גרויסער מדרגה דערגרייכט, די פאַרוואַלטונג פון אונזער וועלט — אויב מיר זאָלען לייענען שר הפנים — זאָל אין זיינע הענד איבערגענעבען ווערען. אָבער טאקי ניט מעהר, ווי די פאַרוואַלטונג. דער אויסשליסליכער בעל־הבית איז נאָך אלץ נאָט. מיט מטטרון אדער אהן מטטרון — גלויבען מיר אלץ אין השגחה פרטית. און די השגחה פרטית ווערט נאָר איהם צוגעשריבען. די השגחה זיינע נעהמט די קלענסטע דעטאַלען אין גאַנצען אונזווערזום ארום. זי פארשפרייט די ממשלה איהרע איבער די אלע טאַטען און האַנדלונגען פון יעדען איינצעלנעם אינדיווידואום. מטטרון איז ניט מעהר ווי דער פארוואַלטער. ער איז דער „שרו של עולם".

איהר האָט דאָ ניט מעהר, ווי נאָך א ביישפיל, ווי דאָס אידעניטום נעהמט פרעמדע רעליגיעזע פארמען איבער און לעגט אין זיי אידישען אינהאלט אריין נאָכדעם, ווי זי טרייבט ארוים פון זיי זייער פריהערינגען אינהאלט.

דאָס אידענטום האָט אין מט"טר'ען דעם פערזישען גאָט מיטרא איבערנענומען. דער ערשטער תנאי אָבער, וואָס דאָס אידענטום האָט איהם נעשטעלט, איידער עס איז אייננעגאַנגען איהם אלם איינעם מ„אנשי שלומנו" ערקלעהרען — איז נעווען, ער זאָל פריהער די „שטעלע" זיינע אלם נאָט אויפנעבען, זאָ דאָ, אויף דעם באָדען פון דער אידישער רעליגיאָן, זאָל ער זיך אפזאָגען פון די אלע פרעטענזיעם זיינע, אן וועלכע ער האָט זיך אייזענפעסט נעהאלטען אויף דעם באָדען פון דער פערזישער רעליגיאָן. ער זאָל איינמאל פאר אלע מאל דאָ, ביי אונז, קיינע „נעטליכע שטיק" ניט וועלען פראווען. און ערשט דאָן, וועז ער האָט אויף דיזען תנאי מסכים נעווען, האָבען מיר איהם אונזער נאַסטפרייַנדליכקייט ארויסנעווייזען, האָבען מיר איהם נעווייזען, אז מיר זיינען סוף־כל־סוף ניט מעהר ווי אידישע גזלנים און מיר ווייסען ווי פיין אוז

שעהן מען באדארף א „געטליכען יורד" באהאנדלען. מיר האבען איהם א בכבוד'יגען פלאץ אין הימעל גענעבען און פאר דעם „פרעמיער" פון רבונו של עולם געמאכט.

און פון דאן איז אזוי געבליבען.

ניט מיר האבען נעדענקט וועז עס איז איהם אויף א העכערער שטעלע איבערצופיהרען — שוין א כל־שכן, אז עס האט אונז נאר קיינמאל דער נעדאנק ניט געקאמט ארויפקומען, מיר זאלען איהם אויף אויך אין בענקעל טיט דעם „אלטען" זעצען. טענות ומענות האבען מיר אפילו געגוג און איבערגענוג צום אלטען. מען קאן ניט זאגען, אז די ארט און ווייזע, ווי ער באהאנדעלט אונז זאל זיין פון דעם ריכטיגען מין, וואס זאל פאר אונז נעווואונשען זיין. מיר האבען אבער דאך קיינמאל קיינע רעוואלוציעס נענען זיין אלייניגע־הערשאפט ניט נעווואלט מאכען — און ניט ווידער האט ער עס פון אונז נעפאדערט, אדער געבעטען. צום כבוד פון אונזער „פרעמיער" מוז געזאגט ווערען, אז ער האט זיך די נאכצע צייט ווי אן אמת'ער אדעלמאן נעהאלטען. ער האט דעם אפמאך ניט נעברא־כען — און מען בעדארף האפען, אז אויך דער פארזוך וואס ווערט נעמאכט איהם אויף א העכערער שטעלע „ארויפציהען", איהם אלם פארמיטלער צווישען גאט און „אוניווערזום" צו ערקלעה־רען, ווערט אינגאנצען אהן זיין וויסען נעטאן און ער האט אבסא־לוט קיין שום האנד אין דעם.

מטטרון, אלזא, נאכדעם, ווי ער איז נע„אידישט" געווארען, איז לחלוטין קיין פארמיטלער ניט. דערמיט, וואס די אידישע רעליגיאן האט איהם אדאפטירט, האט זי קיין שריט אוועקצען נע־טאן, וואס זאל נעווען קאנען פיהרען דערצו, עס זאל זיך פון דער העלער הויט א אידישער יונגערמאן באווייזען און זאל ערקלעהרען, אז ער איז גאט'ס־זוהן. די אידישע רעליגיאן איז דורכדעם ניט מעהר היידנישער געווארען, ווי זי איז פריהער געווען. דאס אננעהמען פון מט"ט'רען האט דעריבער ניט נעקאנט זיין קיין פונקט, וואס

זאל צו ווייטערדיגער היידנישער ענטוויקלונג פיהרען. נאר די שמות המלאכים האבען די אידען מיטגעבראכט מיט זיך פון בבל, אבער ניט די מלאכים אליין. דערמיט וואם זיי האבען מט"ן אדאפטירט איז אייגענטליך נאָרניט מעהר פּאַרגעקומען, ווי דאם, וואם מען האט די ביז איצט עקזיסטירענדע גאלערעע מלאכים נאך מיט איינעם רייכער געמאכט, נאר דאם, וואם מען האט דאם הימלישע פּאמיליען־נעזינדעל מיט נאך איינעם פאַרגרעסערט. מען האט ניט מעהר, ווי נאך א „זיץ" אין דער „פּמליא של מעלה" צוגעגעבען. דאם אידענטום איז דערמיט קיין רעווא־לוציאָנערען אקט ניט באגאנגען, וואם זאל מוזען צו רעוואלוציאָנערע קאנסעקווענצען פיהרען.

און על אחת כמה וכמה, אז דער אלעקסאנדריער „לאגאם" האט ניט געקאנט זיין קיין פּאַרגענגער און מיטהעלפער צו א יעזוס־ערשיינונג, על אחת כמה וכמה, אז ניט ער האט עם געקאנט זיין דאם קערענדעל, וואם פאלענדיג אויף דעם אידישען באדען, זאל עם פון זיך אט יענע היידנישע פלאנצונג ארויסברענגען — די פּאַרשטעלונג וועגען א מענשען — און דערצו, וועז ער לעבט — ווי וועגען א גאט אדער א האלבען גאט אדער זאל זיין אפילו א משיח, וועלכער איז אבער, אזוי שטארק געטליך געפּאַרבט.

און ווירקליך וואם פאר א שייכות האט טאקי באמת אט דיזער שענער און טיפער מעטאפיזישער באגריף און אויסדרוק. וואם פאר א שייכות האט דיזער אלעקסאנדריער „לאגאם" מיט א יעזוס־ערשיינונג? עם קאן ווירקליך קיין גרעסערער טעות ניט זיין, ווי אנצואווייזען אויף דיזען באגריף, וואם האט דאן אונטער דעם וואָרט לאגאם עקזיסטירט, ווי אויף א פּאַרשטעלונג וועגען א פאר־מיטלער.

ניין. לאגאם איז ניט קיין פערמיטלער. ער איז אפילו ניט

קיין מיטעל. לאָגאָם איז ניט עטוואָס באזונ־
דער פון גאָט עקזיסטירענדעס. מיט דעם אויס־
דרוק לאָגאָם ווערט באצייכענט א געוויסע פאזע אין דער טעטיג־
קייט פון דער נעטליכער ענערגיע. א נעוויסער צושטאנד — אויב
עס קאן ניט פארעכענט ווערען פאר צופל „הנשמה" וועגען גאָט,
אזוי צו רעדען — אין זיין וועזענטליכקייט. לאָגאָם איז ניט
קיין ענטפער אויף דער פראגע: ווער האָט
די וועלט באשאפען? לאָגאָם איז אן ענט־
פער אויף דער פראגע: ווי אזוי האָט גאָט
די וועלט באשאפען?

.3

עס מאטערט זיך דער מענשליכער נעראנק דעם שעפער זיינעם
צו דערקענען, אין „סוד היצירה" אריינצודרינגען. וואָם פאר א
געהיימע האנד האָט עס דעם גאנצען אוניווערזום באשאפען?
ווער און וואו איז עס דער קוואל, פון וועלכען דאָם אייביגע לעבען
שטראָמט ארויס? דורות און דורות קלאפט זיך די מענשהייט
אין א בלינדער וואנד מיט דער האָפנונג, אפשר וועט זיך איהר
איינגעבען, כאָטש אויף וויפל עס איז זי דורכצוברעכען, אום
כאָטש איין ליכטינען שטראהל פון יענער זייט וואנד, אוואו די
גרויסע ליכט מוז זיך געפינען, ארויסצו'ננב'ענען און מיט
איהם איהר פינסטערען וועג צו באלייכטען. וואָם מעהר דורות
אָבער עס געהען אַוועק, וואָם מעהר קרבנות עס ווערען אויף דעם
מזבח פון דער בלינדער וואנד נעבראכט, אלץ מעהר דיקער און
פעסטער ווערט די וואנט. וואָם מעהר און שטארקער דער פאר־
צווייפעלטער קאמף ווערט פון די אונענדליכע מענשליכע דורות
אָנגעפיהרט, אלץ מעהר בלינדער און אונדורכזיכטיגער ווערט זי. זי
לעבט און וואקסט אויף דעם חשבון פון איהרע קרבנות. דאָם
בלוט פון זייער מארך איז איהר שפייז און נאהרונג. וואָם מעהר

דער מענשליכער געדאנק שטרעבט זיך אן, ער זאל דעם שלייער פון אייביגען סוד אפדעקען קאנען, אלץ מעהר הימעל־וויט ווערט דער סוד פון איהם, אלץ מעהר דיקער ווערט דער שלייער איבער איהם, אלץ מעהר צוזאמענגעוואקסען ווערט ער מיט איהם.

עם וואקסט אונגעהויער דער מענשליכער געדאנק אין פארלויף פון די אוועקגעהענדע און קומענדע דורות. ער מאכט ריזען שריט פארויס. וואס מעהר ער וואקסט אבער, אלץ מעהר וואקסט דער דיסטאנץ צווישען איהם און צווישען דער האפנונג, ער זאל ווען עס איז דעם סוד דערגעהן. וואס מעהר ראפינירט, פארשארפט און פארטיפט דער מענשליכער דענקונגס־אפפאראט ווערט — אלץ מעהר העכער, וויטער, אונדערגרייכבארער און אונבאגרייפליכער ווערט פאר אונז נאט.

עם מאטערט זיך דער מענשליכער געדאנק. ער וויל דעם שעפפער דערקאנען. דאס אינציגע אבער, וואס ער קאן דורך דיזען פראצעס דערגרייכען, איז נאר אט יענע פעסטע איבערציינונג, אז אויף שטענדיג וועט פאר איהם דער וואלד פינסטער בלייבען.

און טוז פאר איהם דער שעפפער אן אייביגער סוד בלייבען, קאן ער איהם קיינמאל „פנים אל פנים" זעהען, וויל ער כאטש די שעפפונג זיינע „פנים אל פנים" זעהען, וויל ער כאטש איהרע סודות אויסהיטען, איהרע געהיימניסע ענטפלעקען. ווי אזוי איז דאס אלעם צום לעבען געקומען? ווי אזוי איז דאס אלעם באשאפען געוואָרען? קאן ער דעם יוצר אין זיין פולער וועזענטליכקייט ניט זעהען — וויל ער איהם כאטש אין איין איינצעלנעם מאמענט זעהען, אט אין יענעם מאמענט, ווען ער איז „על האבנים" געזעסען און האט די וועלט באשאפען. ווייסט ער דאך, אז עס ווערט ניט גאר — פון גאר ניט געבוירען. ווייסט ער דאך, אז דערויף זאלען אירגענד וועלכע נייע פארמען און נייע מאטעריאלען געשאפען ווערען, מוזען פריהער אלטע פארמען און

אלטע מאטעריאלען פארניכטעט ווערען. ווייסט ער דאך, אז אויסער דעם מוזען מיר זיך נאך מיט דער הילף פון ניט פארענדערטע מאטעריאלען און פארמען באנוצען אלס מיטל, דורך וועלכען די אלטע מאטעריאלען און די אלטע פארמען זאלען קאנען אין נייע איבערגענהן. וואס־זשע אלזא איז געווען דער מאטעריאל, פון וועלכען נאט האט דעם אוניווערזום געשאפען? וואס איז אלזא געווען דאס געצייג, מיט דער הילף פון וועלכען ער האט דעם נאנצען ריזינען „יש" נעשמידט?

מאטערט זיך דער מענשליכער נעראנק ער זאל אויף דעם אלעם אן ענטפער באקומען. ער בלייבט אבער אויך דא, נאטירליך, פאר א בלינדער וואנד שטעהען. פארהוילען זיינען די וועגען אויך פון ריזען נרויסען סור.

א י ז אבער דער מענש ניט נאר א ד ע נ ק ע ר, נאר אויך א ק י נ ס ט ל ע ר. ער אליין איז דאך אויך א שעפפער. עס האט אויף איהם דער נרויסער שעפפער פון זיין שעפפערישען נייסט משפיע געווען. אויב ער קאן ניט מיט דעם נעראנק זיינעם זיין היים־נעוואונשטען פארלאנג דערנרייכען, פרובט ער עס מיט זיין קינסטלערישען אינסטינקט טאן. פארמאגט ער דאך אין זיך אן עלעמענט וואס קאן אין א ו נ מ י ט ע ל ב א ר ע ר באריהרונג מיט דער נאטהייט קומען — דאס נעטליכע, דאס שעפפערישע, וואס נעפינט זיך אין איהם. רופט ער פון זיך דאס נעטליכע ארויס און לאזט עס די נעהיימע וועגען פון דער נאטהייט נאכשפירען. אויב די שעפפונג קאן די סודות פון שעפפער ניט דורכדרינגען, זאל דער שעפפער דעם שעפפער דערקענען. זאל די נאטהייט פאר דעם נעטליכען איהרע סודות אנטפלעקען. הויבט דאן אן דער מענש מיט פאעטישע בילדער צו רעדען.

וועלט אזוי ארום אויך א לאנאם באשאפען.

איז דען ניט אויך זיין אייגענע וועלט מיט נוואלדיגע וואונדער נרויסע פול? איז דען ניט זיין אייגענע נשמה אן אונבא־

גרייפליכער סוד א גרויסער? וואס קאן נאך א גרעסערער סוד, ווי דאס ווארט זיין? שאפט ער דען ניט אוצרות נאנצע מיט דער הילף פון ווארט? איז דען ניט טויט און לעבען אין רשות פון ווארט נעשטעלט? איז דען דאס ווארט ניט אימשטאנד צו בויען און צושטערען וועלטען נאנצע? קומט דען ניט זיין נאנצע אינערליכע וועלט לידי התגלות דורך דער הילף פון ווארט? איז דורך נאט'ס ווארט אויך דער אוניווערזיום, וואס איז אין דער נאטהייט איינגעוויקעלט געלעגען, לידי „התגלות" נעקומען.

דאס אממעהרסטען אבסטראקטע, וואס דער מענש טראגט אין זיך, דאס אונזעהבארסטע, פיינסטע און אירדעלסטע, וואס ער פארמאגט, שענקט ער נאט אוועק ער זאל האבען מיט וואס די וועלט צו באשאפען. ביז צו נאר שטרענגט ער זיך אן, אז ער זאל כאטש אויף וויפיל עס איז, זיין דורשטיגען גיייסט קאנען באروהיגען, ער זאל כאטש וועלכע עס איז באפרידיגונג פאר זיין אויסגעמאטערטען מארך ברענגען קאנען. קאן זיין אויג ניט דורך און דורך דעם „סוד היצירה" דורכנעמען — זאל כאטש זיין אנ־בליק אין זיין אויג זיך אפשפיגלען. קאן ער קיין נענויגען ענט־פער אויף דער פראגע: „ווי האט נאט די וועלט באשאפען?" ניט קריגען — זאל ער כאטש האבען א רמז אויף דעם אינהאלט, וואס אט יענער ענטפער דארף ענטהאלטען. ציהט ער אנאלאגיען צווישען די וואונדער זיינע, מיט דער ארט און וויזע, ווי די נאטהייט שאפט איהרע וואונדער, ווי אזוי האט נאט די וועלט באשאפען? ער האט ג ע ז א ג ט און די וועלט איז געווארען. מאטעריע שאפט מיט דער הילף פון מאטעריע. גיייסט אבער שאפט מיט דער הילף פון גייסט. מיט — ארער דורך — דעם ווארט — ז י י ן ו א ר ט, עס איז ניט א זאך, וואס איז אויסער איהם — האט ער די וועלט באשאפען.

אט דאס אלעס איז די באדייטונג פון „לאגאס". וואס פאר א פערמיטלער אלזא איז ער דאס? צווישען איהם און נאט איז

אפילו אט יענע שייכות, וואס עקזיסטירט צווישען מענשליכען מאדך און זיין נעדאנק ניט פאראן. וואדרום נאט און זיין וואדרט, נאט און זיין רצון זיינען אלע איינס. דאס וואדרט איז ניט א בא־זונדער זאך. ער איז דאס וואדרט און דאס וואדרט איז ער. ער איז דער רצון און דער רצון איז ער. וועו מיר זאגען, אז די וועלט איז דורך דעם לאגאס באשאפען געוואדרען, מיינט עס, א דורך דעם, וואס נאט'ס רצון, אז די וועלט זאל באשאפען ווערען, וואס איז שטענדיג אין דער נאטהייט איינגעהילט געלעגען, איז ליד התגלות נעקומען — איז די וועלט באשאפען געוואדרען.

און אויב דער נאנצער לאגאס מיט זיין נאנצען פילאזאפישען חינטערגרונד און מיט זיין נאנצער פילאזאפישער פארמולירונג איז דאך א באגריף, וואס ער איז פון דער פרעמד געקומען, איז ער אבער אין עצם אינהאלט זיינעם, אויך א ריין אידישער באגריף. „בדבר ח' שמים נעשו", מיט נאט'ס וואדרט זיינען די הימלען צושטאנד נעקומען, און עהנליכע אויסדריקע וועסט דו אין א גרויסער צאהל אין תנ"ך נעפינען. נאר פיינער ווערט דיזער באגריף איבערגע־נעבען אין „ויאמר" מיט וועלכען די ביבעל באנוצט זיך, וועו זי רעדט וועגען „מעשה בראשית", וואדרום „ויאמר" האט א מעהר העכערען אינהאלט. ער איז מעהר פון אבסטראקטען כאראקטער. ער איז שטארק פארוואנדעט מיט דעם וואדרט רצון. אין דער זעל־בער פיינער פארם נעפינען מיר איהם אויך ביי די חז"ל, וועו זיי זאגען: „בעשרה מאמרות נברא העולם".

וואס פאר א מחותן איז אלזא דער נאך מעהר ווי „כולו רוחני"־ באגריף וועגען „לאגאס" מיט דעם בלוט־און־פלייש באגריף פון עוואנגעליום וועגען א גאט יעזוס — עס קען דאך דא קיין פשט'לען זיך ניט העלפען. דער עוואנגעליום ערקלערט איהם פאר א גאט און לויט דעם עוואנגעליום האט אויך יעזוס אליין זיך אלס גאט באטראכט — וואס איז אין שוים פון פאטער — עס בלייבט נעגוג אומנעלומפערטע הנשמה אין דיזער פארשטעלונג ווי דו זאלסט

זי ניט אלענאריזירען — געלענען, מיט א באנדיף וועגען א יעזום, וואס האט די אלע וועלטען באשאפען און אונעגדליכע יאהרען זי געפיהרט און איז נאכדעם אויף א משך פון א מענשליך־לעבען לאנג אין בלוט און פליש פארקערפערט געוואָרען.

צו וואס פאר א שייכות האָט דאס אלעס מיט דעם, וואס דאס אידישע מיסטיק זאגט, אז גאָט האָט מיט דער — ריכטיגער: מיט — חכמה די וועלט באשאפען. עס איז דאך אויך א ריין־אידישער, זאגאר א ריין־ביבלישער באגריף: „ה' בחכמה יסד ארץ".

נאָט איז דער קוואל פון חכמה. דאס איינציגע, וואס מיר קענען זאגען וועגען איהם — איז, אז ער איז די וויזהייט. ער איז די אונענדליכע שלימות פון חכמה, וועגען וועלכער מיר קענען אפילו די קלענסטע פארשטעלונג ניט האָבען, און וועז מיר זאגען, אז גאָט האָט מיט חכמה די וועלט באשאפען, מיינען מיר כלל ניט דערמיט, אז די חכמה איז פאר זיך א סובסטאנץ געווען און מיט איהר — אדער דורך איהר — הילף האָט ער די וועלט באשאפען. וואס מיר מיינען דערמיט צו זאגען איז, אז זיין חכמה האָט זיך אין דער וועלט פארקערפערט. דורך דעם, וואס די חכמה זיינע איז צו טעטינקייט געקומען, איז דער יוניווערזום צו שטאנד געקומען.

און נאטירליך האָט גאָט די וועלט מיט זיין חכמה באשאפען. פון וואס דען האָט נעקענט ארויסקוועלען די נאנצע צויבערהאפטע הארמאָניע, וועלכע האלט דעם נאנצען אוניווערזום אויף, אויב ניט פון גאָט'ס חכמה? פון וואנען דען האָט זיך נעקענט נעהמען אָט דיזע וואונדערבארע צוועקמעסיגקייט, וואס הערשט אין דעם נאנצען בריטען און גרויסען יש? פון וואנען דען זיינען צום לעבען ארויסגערופען געוואָרען אָט יענע אלע וואודערבארע אינ־

סטינקטען און געוצעצען אין דער אַרגאַנישער און ניט־אַרגאַנישער וועלט, וועלכע שאפען אָט יענעם גרויסען און נעהיימניספאָלען וואונדער, וואָס מיר רופען דאָס לעבען און עקזיסטענץ פון אוניווערזום? פון וואנען דען ציהען זיי עס זייער יניקה אָט דיזע אַלע נעהיימניספולע אינסטינקטען איז געוצעצען, וועלכע פארוואנדלען אַלע און אַלעס אין קינסטלער גרויסע, זיי זאָלען זיך שטענדיג אונטער דער ממשלה פון דראנג צו שאפען נעפינען, און אינסטרומענטען, דורך וועלכע אַלץ מעהר און מעהר נייע פארמען זאָלען נעשאפען ווערען? און וואָלט דען אויף אין מאָמענט אפילו די גאַנצע אוניווערזום־נעבוידע נעקענט שטעהן בלייבען, ווען נאָט זאָל דעם פונדאמענט איהרען — די חכמה זיינע — צונעהמען, ווען עס זאָלען אפילו אויף אין מאָמענט נאָר די נעוצעצען פון זיין וווייזהייט, צוווערמעסינגסייט, האַרמאָניע, אויסנעהאלטענקייט, דראנג צו שַׁאַפען אויפהערען צו הערשען אין איהר?

וואָס־וואָס, נאָר עטוואָס אזוינס, וואָס זאָל אין זיך קערפער־בילדליכעם אנטהאלטען, קען מען אָט אין יענעם שעהנעם אויסדרוק, אָט אין יענע שעהנע מעטאפיזישע פאָרם ניט געפינען. אויב דאָס אונטערשטרייכען פון דיזען מעטאפיזישען אויסדרוק האָט עפעם בעאַכזיכט צו יענער צייט, איז דאָס נעווען דער נענזאץ פון וועלען אריינטראָגען — זאָל זיין — אפילו דעם קלענסטען עלעמענט פון הנשמה אין דער אידישער פארשטעלונג וועגען נאָט, איז דאָס נעווען נאָך מעהר צו לייטערען זי, נאָר מעהר פיינקייט, נאָך מעהר טיפקייט אין איהר אריינצוטראָגען. פונקט, ווי עס זיינען ניט נעווען קיינע אבזיכטען אזוינע — אויסער די אבזיכטען פון צווייטען כאראקטער — ווען מען האָט דעם „מספר" באנריף איבערגענומען. וועז די אידישע מיסטיק האָט אָננעהויבען צו לערנען, אז נאָט האָט מיט דעם „מספר" די וועלט באשאפען, האָט עס אויך כלל קיין הנשמה נעמיינט, האָט עס אין זיך

אויך ניט דעם קלענסטען שאטען פון אירגענד־וועלכער היידנישער פאָרם אנטהאלטען.

דאָס אידענטום האָט איבערגענומען אָט יענע פיינע אידעע, וואָס נעפינט זיך אין דיזען בילדליכען נעראנק, און האָט זי אויף איהר באָדען פארפלאנצט.

דער אינהאלט וואָס ליגט אין דיזען באגריף אין פאלגענדער:

איידער גאָט האָט די וועלט באשאפען איז קיין מספר נעווען. עס האָט דאן דער באגריף וועגען צאָהל ניט עקזיסטירט. וואָרום ס'איז ניט נעווען וועד ס'זאָל צעהלען און וואָס צו צעהלען. דאָס איינצינג לעבען און עקזיסטענץ איז נאָר די נאָטהייט נעווען. „ער שלאָ נברא העולם לא היה דבר אלא הוא ושמו בלבד" — זאָגט רבי אליעזר הנדול: איידער די וועלט איז באשאפען נעווארען איז נאָר ניט נעווען אויסער איהם און דער נאָמען זיינער. אויף דער נאָטהייט דאן האָט אָבער דער מספר ניט נעקאָנט חל זיין — אפילו דער מספר אחד, וועלכען מיר וועגדען יעצט אן אויף גאָט. וואָרום דער באגריף אחד קאָן עקזיסטירען נאָר דאן, וועגן עס זענען שוין אויך די איבערינע מספרים פארהאן. אזוי איז שוין די תכונה זיינע. ער איז דער קוואל, פון וואנען די איבערינע מספרים שפּעטען זייער לעבען. דורך זיין עקזיסטענץ ווערט די עקזיסטענץ פון די איבערינע מספרים מעגליך. צוזאמען אָבער דערמיט ווערט אויך זיין עקזיסטענץ נאָר דורך זייער עקזיסטענץ מעגליך. ער מוז פון זייער קוואל פאר זיך לעבען שאפען. וועגן ניט דער איינס, וואלט קיין צוויי ניט נעקאָנט זיין. וועגן ניט אָבער דער צוויי, וואלט אויך דער באגריף איינס ניט עקזיסטירט.

און אויסער דעם קאָנען מיר דאָך אויך יעצט נאָר מיט נוואלדינג מאטערנישען דעם מספר אחד אָנווענדען אויף נאָט. איידער מיר באנוצען זיך מיט איהם, מוזען מיר איהם מיט פאר־

שידענע באגרענצונגען ארומשטעלען. וואָרום יעדער געגענשטאנד — וועז אפילו אייגער, איז ער אָדער אייגער אלס א מיז אָדער אייגער פון זיין מיז. די אייג־ חייט זיינע איז אלזא ניט קיין אבסאָלוטע. עס זיינען אין דער אונענדליכקייט עקזיסטירענדע זאכען פאראן. די אויגהייט זיינע איז אויך ניט קיין פאלקאָמע, קיין אויגפאכע. יעדער אייג־ צעלנער געצעהלטער נעגענשטאנד איז פון פארשידענע צוזאמענגעשטעלט. אנדערש איז דאָס אָבער מיט דער אויגהייט פון גאָט. זיין אויגהייט איז אן אבסאָלוטע. עס איז קיין זאך אויסער איהם פאראן. אויסער איהם עקזיסטירט אבסאָלוט נאָר ניט. אלעס, וואָס לעבט און עקזיס־ טירט איז מעהר ניט ווי פענאָמענען פון זיין עקזיסטענץ. „התגלות"ען פארשידענע פון דעם געטליכען לעבען. זיין אייג־ חייט ווידער איז א פאלקאָמענע און אויפאכע. מען קען אויף איהם ניט זאָגען, אז ער לעבט, אז ער איז קלוג, אז ער וויסט, וואָרום דער עיקר לעבען איז ער, דער עיקר וויזהייט איז ער. ער איז ניט א באזונדער זאך און זיין לעבען ווידער א באזונדער זאך — ווי ביי אלע לעבעדיגע וועזענס. וואָרום ער איז זיין לעבען און זיין לעבען איז ער. ער איז זיין וויזהייט און זיין וויזהייט איז ער. ער איז זיין ווילען און זיין ווילען איז ער. זיי זי־ נען אלע אין איהם און מיט איהם אין אייז פאלקאָמע, אויפאכע אייגהייט פאראייניגט. זיינע אטריבוטען קענסט דו ניט טיילען. זיין חכמה איז אויך די גבורה. זיין גבורה איז אויך דאָס וויסען. נאָר אונז שיינען זיי צו זיין באזונדערע זאכען, באזונדערע אטרי־ בוטען, באזונדערע השפעות. זיי זענען עס אָבער ניט. דער משפיע און די השפעה זענען אין מקור איינס. די השפעה איז דער יבער דער משפיע און די השפעה, און די אלע

פארשידענע באזונדערע השפעות זיי-
נע זענען אין גרונד נאר איין השפעה.

איידער די וועלט איז באשאפען געוואָרען, איז אלזא קיין מספר נעווען. דורך דער וועלט איז דער מספר געבוירען געוואָרען. ווען עס זאָל אָבער נאָך פריהער די אידעע וועגען מספר ניט געווען עס־ויסטירען, ווי וואָלט די וועלט געווען געמענט באשאפען ווערען? דער אוניווערזום האָט נעמוזט דאָך אין דער סאָנקרעטער פארם פון מספר זיך רעאַליזירען.

האָט דער מספר טאקי נאָך פריהער
אלם אידעע געלעבט.

ער האָט עקזיסטירט בכח און ווען די וועלט איז באשאפען געוואָרען איז ער מן הכח אל הפועל איבערגע־
גאנגען, מיט דעם, וואָס די וועלט איז באשאפען געוואָרען, האָט די אידעע איהר פארקערפערונג אנגענומען. און דעריבער זאָגען מיר, אז גאָט האָט מיט דעם „מספר" די וועלט באשאפען. דורך דעם, וואָס די אידעע, וואָס איז געלעגען פון דער אונענדליכ־
קייט אָן — עס קומט דאָך קיין שנוי אין דער גאָטהייט פאָר — אין דער גאָטהייט איינגעהילט, ווי אלע אנדערע כחות און אידעען, וועגען וועלכע מיר האָבען אירגענד וועלכע פארשטעלונג, ווי אויך אָט יענע אלע אידעען און כחות וועגען וועלכע מיר וועלען קיינ־
מאָל קיין פארשטעלונג ניט האָבען — איז לידי התגלות געקומען, איז די וועלט אנטשטאנען. די אידעע האָט א סאָנקרעטע פארם אָננענומען. דורך דעם מספר בכח איז די וועלט באשאפען געוואָרען. און דורך דעם באשאפען פון דער וועלט איז דער מספר בפועל צושטאנד געקומען.

4.

און נאטירליך זענען חלילה ניט אויך די „עשר ספירות" עט־ווא̈ם אזוינס, ווא̈ם זא̈ל ניט גא̈ט אליין זיין, עטווא̈ם אזוינס, ווא̈ם מען זא̈ל פון זיי ארויסטייטשען קענען כא̈טש וועלכען עם איז רמז דערויף, אז דער רבונו של עולם הא̈ט — א̈דער ער הא̈ט ווען עם איז געהא̈ט — אירגענד וועלכען פארמיטלער.

ער, דער „כביכול", הא̈ט ניט זיין גאנצע „שלימות" אין או־ניוועזום רעא̈ליזירט. ניט דא̈ם גאנצע נעטליכע נעשטא̈לט שפי־נעלט זיך אין איהם א̈פּ, נא̈ר אייניגע שטריכען פון זיין אנבליק. ניט די גאנצע גרויסע ליכט זיינע רוהט אויף דער יצירה, נא̈ר אויי־צעלנע ליכטיגע שטראהלען זיינע. עס זענען נענונ געווען נא̈ר צעהן מדרגות פון דער נעט־ליכער שלימות, דער אוניווערזום זא̈ל קענען צו שטא̈נד קומען. די וועלט זא̈ל איהר ענדגילטיגען „תיקון" באקומען.

און דעריבער זעהען מיר, ווי אין „זוהר" ווערען די „ספירות" מא̈קי אויך מיט דעם נא̈מען „תיקונין" באצייכענט. „אנת הוא דאפיקת" — וועדט דא̈רטען געזא̈גט — עשר תיקונין, וקרינן לחון עשר ספירין". דו הא̈סט ארויסגעבראכט — זא̈ל עס אין דער אי־בערוועזונג הייסען — צעהן פא̈רמען פון אנטוויקלונג, וו̈א̈ם מיר רופען צעהן ספירות, צעהן פא̈רמען פון אנטוויקלונג, דורך וועלכע די יצירה איז דורכגענא̈נגען, ביז זי הא̈ט איהר פולע שלימות דערגרייכט. זי הא̈ט צעהן מא̈ל איהר „תיקון" באדארפט באקו־מען, ביז זי איז צו איהר ענדגילטיגען „תיקון" דערנא̈נגען.

די ספירות זענען ניט מעהר, ווי די עלעקטרישע פונקען פון דער נעטליי־כער ענערגיע אויף דעם אונענדליכען וועג פון איהר שא̈פען, א̈ט יענע עלעקט־

רישע פונקען, וועלכע זענען פאר אונז לידי התגלות נעקומען, דאמאלס, וען דער נאנצער איבעריגער שאפונגס־פראצעס פון דער נאטהייט — די נאטהייט רוהט דאך קיינמאל ניט. זי האלט דאך אין איין שאפען — איז פאר אונזער אויג ניט דערנריכבאר. זיי זענען די שטראהלען ליכט פונ'ם נרויסען „אור המאור".

און צעהן זענען זיי נאר פאר אונז. אויך זיי זענען אונטער דעם באנריף פון צעהלען ניט אונטערנעווארפען. ווי אלעס, וואס שטראהלט פון דער נאטהייט ארויס, איז דאך ניט עטוואס אזוינס, וואס זאל זיין טיילבאר פון איהר, אזוי זענען אויך זיי אונטיילבאר פון דער נאטהייט. די נאטהייט איז זיי און זיי זענען די נאטהייט. די איינפאכע, פאלקאמע איינהייט פון דער נאטהייט שלישט אויך זיי איין.

און דעריבער זאגט דער „זוהר" אויף דעם אייגענעם פלאץ ווייטער: „ואנת הוא דקשיר לחון ומיחד לחון" — דו בינדעסט זיי צוזאמען און פאראייניגסט זיי. „ובגין ראנת מלגו", דערפאר, וואס דו ביזט פון אינוועניג, וויל זיי זענען ניט עטוואס אזוינס, וואס זאל זיין אויסער דיר, וואס זאל ניט דו אליין זיין, וויל זיי זענען דאך פון דער נאטהייט אונטיילבאר, איז „כל מאן דאפריש חד מן חבריה כאילו אפריש בך", איז ווער עס טיילט זיי פאנאנדער, ווער עס באראכט זיי, ווי באזונדערשטעהנדע מאמענטען, ווער עס ווארפט זיי אונטער דער צאהל אונטער איז גלייך, ווי ער וואלט דיך פאנאנדערגעטיילט, ווי ער וואלט דיין איינפאכע איינהייט אפגעלייקענט. פילע ליכט־פארבען פארמאנט דער רענענבויגען. דאס ליכט אבער אין דער זון איז ניט אין מעהרצאהל. עס איז דער פונק, וואס

רייסט זיך פון פייער אָפּ און ווערט אין מעהרערע פונקטן פאנאנ־דערגעשיידט. עס איז דאָס וואסער, וואָס מען גיסט פון איין גע־פּארבטער כלי אין א צווייטער איבער. עס ענדערט זיך אלע מאל די פּארב פון וואסער. דאָס וואסער איז אבער דאך אלע מאל די אייגענע און זעלבע. שטעלט זיך פּאר, נאָט האָט אייך מיט א טיפען און שארפען קאָפּ באשענקט. איהר זענט אימשטאנד א טיפען „ויש לישב בדוחק" אין „מהרש"א" צו פּארענטפערען, א שעהנע און טיפע שטעלע אין ניעטשע צו ערקלערען, און א האלב בלעטל קאנט צו שטודירען. איהר האָט ניט צוליב דעם דריי פּארשידענע שכל'ען. איין שכל פארמאָגט איהר, וועלכער פאר־קערפּערט זיינע פענאָמענען אין דריי פּארשידענע פּארמען, אין דריי פּארשידענע ריכטונגען. אייער כח שכלי בלייבט אלץ אונ־טיילבאר, ער בלייבט אלץ דער אייגענער און זעלבער.

ניין. די אידישע מיסטיק צו יענער צייט האָט נאָר ניט געהאט אין זיך אזוינס, וואָס זאָל קענען באטראכט ווערען אלס די עמבריאָ פון קריסטענטום, טראָץ דעם, וואָס די אידישע וועלט האָט דאָן אמת פילע פּרעמדע עלעמענטען פון פּרעמדע ספערען איבערגענומען. זי האָט מעהר די פּארמען איבערגענומען, ווי די באגריפען זעלבסט. זי האָט נאָר די בילדרייכע און פילפּאר־ביגע טערמינאלאָגיע איבערגענומען — און האָט אין איהר א נעגענגעוצטען און אויסשליסליך אידישען אינהאלט אריינגעלענט. און דאָן אפילו, ווען זי האָט אין זיך אויך דעם פּרעמדען אינהאלט איינגעזויגען, האָט זי עס נעטאָן ערשט דאָן, ווען זי האָט פּריהער פון איהם ארויסגעטריבען דאָס ספּעציפיש פּרעמדע, וואָס שטעהט אין קאָנטראָסט מיט די הויפּט־עיקרים, אויף וועלכע די אידישע רעליגיאָן איז נעבויט, האָט זי עס נאָר נעטאָן אויף אזוי פיל, אויף וויפיל זי האָט נעקענט דעם פּרעמדען עלעמענט אין א שעהנעם דימאָנט פּארוואנדלען, אין א שעהנעם דימאָנט, וואָס זאָל איהר

קרוין באפוצען, אבער ניט אויף אזוי פיל, אויף וויפיל ער זאל אין איהר א פרעמדער עלעמענט בלייבען, אויף וויפיל ער זאל קענען פאר איהר אין א ווארים פארוואנדעלט ווערען, וואם זאל זי פון אינוועניג „עסען". דאם נאנצע פרעמדע, וואם דאם אידענטום האט אין זיך דאן אריינגענומען, האט נאר נעקענט נאך מעהר דעם אידישען מאנאטעאיזם פארשטארקען, נאך מעהר טיפער, נעראנקען־רייכער איהם צו מאכען, נאך מעהר נשמה איהם צו נעבען. דיזער פרעמדער עלעמענט האט איהם באראפט נעבען דאם, וואם איהם האט נעפעהלט — דעם פילאזאפישען עלעמענט, די פילאזאפישע באגרינדונג. דאמאלס, וועז דער אידישער מאנא־טעאיזם איז פריהער נעווען נאר אינטואיציאן, נעבעלהאפטער אינ־סטינקט, איז ער יעצט א קלארער פילאזאפישער באגריף דורך דעם נעווארען. אן אידעע, וועלכע איז פון דעם פולען אן נרויסען ליכט פון מענשליכען נעדאנק דורכנענומען נעווארען. דורך דעם אלעם, וואם דאם אידענטום האט אין זיך דאמאלס אריינגענומען, איז אין דעם קיין „שבירת הכלים" ניט פארנעקומען, קיין „נפילה", קיין „ירידה". דער אידישער באגריף וועגען דער נאטהייט איז דורך דעם ניט מיט קיינע שטאפלען נידעריגער נעשטעלט נעווא־רען, נאר פארקערט, מיט פילע שטאפלען העכער נעשטעלט נע־ווארען. זי האט דורך דעם א נרעסערען „תקון" באקומען, ווי זי האט בעפאר פארמאנט.

5.

בכלל דארף מען זעהר אן זעהר פארזיכטיג זיין, וועז מען נעהט ציהען פאראלעלען צווישען דעם קריסטענטום אן צווישען דער אידישער מיסטיק. די ווערטער אליין זיינען דאן נאך ניט נענוג. לעבען יעדען וואהרט באדארף מען אן אנדער וואהרט אלס שומר אוועקשטעלען. מען מוז די אלע באהויפטונגען, וואם מען מאכט דאמאלס מיט פארשידענע באגרעניצונגען ארומצויימען, מיט

פארשידענע „במה דברים אמורים׳ס" ארומשטעלען. עס איז, ווי דער „פרי מגדים" האָט זיך ליב אויסצודריקען אין אזוינע פעלץ „והענין דק וקלוש", און ליתר תוקף ניט ער נאָך די וועדטער „ער למאד" צו.

און דאָס מוז געטאָן ווערן אפילו אין באצוג צו דער נאָר שפעטערדיגער קבלה טראָץ דעם, וואָס מען מוז מודה זיין, אז זי האָט אין זיך א סך באגריפען־פאָרמען פון היידענטום — דורך דעם קריסטענטום ארייננענומען.

וואָרים טראָץ דיזען אומבאשטרייטבארען פאקט, קאָן מען נאָך אלץ ניט רעדען וועגען דעם כלומרשט׳ען שייכות, וואָס עק־זיסטירט צווישען קריסטענטום און אידענטום דורך דער פארמיט־לונג פון דער קבלה.

וואָרים, ראשית, האָט די קבלה קיינמאָל ניט געקראָגען די סאנקציע, ווי א הויפט־עיקר אין אידענטום, ווי א וויכטיגער טייל זיינער. זי איז שטענדיג כמעט ווי „מחוץ למחנה" געבליבען. פאר דעם גרעסטען טייל אידען איז זי ווי א „ספר החתום" געווען. מען האָט זיך מיט איהר ניט באשעפטיגט. א „סדרה חומש" אדער א „פרק משניות" האָט, כמעט, יעדער איד געלערענט — אליין אדער דורך דעם מגיד, וואָס האָט מיט די „שאינם יודעים" שבת אדער אין א אירגענד־וועלכען אוועגט געלערענט. ווער האָט אבער פון די גרויסע מאסען קבלה געלערענט? עס איז צו איהר ניט קיינער צו־נאָהענט צוגענאנגען. אפילו די העכערע קלאסען, די לומדים, האבען פאר איהר אין זייער וועלט קיין פלאץ געהאט. נאָר פון צייט צו צייט האָט זי אין פארשידענע פעריאדען א בליה געטאָן. אויך דאן אבער האבען זיך מיט איהר נאָר איינצעלנע, נאָר „יחידי סגולה" באשעפטיגט. סוף כל סוף זיינען אָט אזוינע צייי־טען, ווי די צייט פון רמ"א, וועלכער קלאָגט זיך אין זיין „תורת העולה" דערויף, וואָס עס האבען זיך פאר דעם „למוד הקבלה" גענומען אויך נאָר פשוט׳ע „בעלי בתים", וואָס קענען כמעט ניט א

פרשה חומש מיט רש"י ריכטיג אפּלערנען, זעהר, זעהר זעלטענע אויסנאהמען געווען. דאָס אפּיציעלע אידענטום האָט די קבלה מעהר געדולדעט, ווי אנערקענט. און אויך דאָס נאָר אויף וויפיל זי האָט זיך באשיידען געהאלטען, אויף וויפיל זי האָט ניט די הארמאָניע געשטערט, אויף וויפיל זי האָט ניט צופיל בריידט די טויערען פון הימעל פאנאנדערגעשפענט. אויף וויפיל מען האָט אבער יא נעקענט מורא האבען, זי זאָל ניט צופיל טומעל שאפען, זי זאָל ניט צופיל אונארדנונג אריינטראגען — אויף אזוי פיל האָט אין איהר דאָס אפּיציעלע אידענטום „גוער בנזיפה" געווען. און מעגליך, אז זיי וואָלטען איהר געווען נאָך מעהר „אונצירליך-מאניערליך" באהאנדעלט, איז איהר אבער בייגעשטאנען דער זכות פון איהרע אנהענגער, וועלכע זענען ניט נאָר גרויסע מקובלים געווען, נאָר זענען אויך גרויסע לומדים, גרויסע יראי־שמים און צדיקים געווען אזוי, אז אייניגערמאסען האָט ניט די קבלה די מקובלים גרויס געמאכט, ניט זיי האבען זיך ביי איהר פייער געווארימט, נאָר פארקעהרט, עס איז דאָ פארגעקומען דאָס אייגענע, וואָס מיט דעם „מורה נבוכים" פון רמב"ם. ווי ער איז ניט א גרויסען טייל פון די פארשטעהער פון אפּיציעלען אידענטום, ווי א דארן אין אויג נעשטאנען, האבען זיי דאָך איהם נעמוזט אלם הייליג ערקלערען. זיי האבען פאר איהם מורא געהאט. עס האָט דאָך איהם דער הייליגער רמב"ם, דער מחבר פון „יד החזקה" געשריבען.

און נאָך אלעם דעם פלענט זיך דאָך פון צייט צו צייט א שטארקע פערזענליכקייט געפינען, אן אויטאריטעט א גרויסער, וואָס פלענט אין זיך נעניג מוט געפונען צו טאָן אין נאָמען פון אפּיציעלען אידענטום דאָס, וואָס אנדערע האבען אין זיך ניט געהאט קיין מוט צו טאָן. ער האָט זיך דאן מיט קיין זאָך ניט נעווואָלט רעבענען און האָט די נאנצע קבלה נאָר אינגאנצען מיט

דער האנד אוועקגעמאכט. קומט צוגעהן דער רשב"ש *) און ניט זיך א זאג, אז די מקובלים געפעלען איהם ניט און אז ער וויל זיך נאר איננאנצען דעם קאפ ניט ברעכען אויף דעם אונטערשייד, וואס צוויישען די דאקטרינען פון דער אידישער מיסטיק און די דאקטרינען פון קריסטענטום — דארטען אוואו עס זעהט זיך ווי אן עהנ־ליכקייט צווישען זיי. ער נעהמט די זאך פון אויבען־אויף, זעהט ער, אז עס קען חלילה צו שלעכטע וועגען פיהרען. וואָרום „אלה אומרים שלשה ואלה אומרים עשרה" — די זאָגען דריי*) און די זאָגען צעהן**).

על אחת כמה וכמה, אז די אידישע קבלה — אויף ווי וויט זי זאָל ניט לויגען איינגעוויקעלט אין די יסודות פון דער אידישער רעליגיאן — האט — לויט איהרע פארמען, וואס קענען שלעכט אויסגעטייטשט ווערען — זיך קיינמאל צו דער מדרגה פון א דאגמא אויפגעהויבען. עס איז פון איהר אויסשליסליך נאר ניט ארייננעמען געווארען אין די אננענומענע אידישע תפלות. נאך די אלע „שיעור קומה'ס" און עהנליכע אויסדריקע איז דאך די דאגמא געבליבען „שאין לו גוף ואין לו דמות הגוף". די דאגמא איז מלא כל הארץ כבודו; די גאנצע ערד איז מיט זיין כבוד פול. ווי ער אליין אבער איז — וויסען מיר שוין איננאנצען ניט. די דאגמא איז „הקדוש ברוך הוא הוא מקומו של עולם": נאט איז דאס ארט פון דער וועלט, אבל „אין העולם מקומו של הקדוש ברוך הוא":

*) אין זיינע שאלות ותשובות סימן קפ"ט. און זעה אויך די שאלות ותשובות פון זיין פאטער — שו"ת תריב"ש.

*) די קריסטליכע דרייאיניגקייט.

**) די צעהן ספירות.

די וועלט איז אבער ניט דאס ארט פון נאט.

אזוי האבען מיר א פאלשטענדיג רעפארט וועגען די אלע „שבעה רקיעים", וועגען די אלע זיבען הימלען. מיר ווייסען נענוי, וואו דער „כסא הכבוד" געפינט זיך און ווייסען אויך נענוי וועגען אט יענעם פלאץ אין כסא־הכבוד, אוואו כביכול זיצט. אין דעם מאמענט אבער, וען מיר ווילען זיין נאמען הילי־ג ען, אין דעם מאמענט וואס מיר ווילען זיך אין בורא מתדבק זיין, ווערען אלע ידיעות אונזערע ווי רויך פארשוואונדען, ווערען אט יענע אלע פארשטעלונגען פון אונזער נעדאנק ארויסנעטריבען.

אונבאהילפיג בלייבען מיר אין יענעם מאמענט שטעהן. אונבאהילפיג אין אונזער אונווויסענהייט כאטש ווילכען עם איז וועג נעפינגען, אונזער לעבען זאל קענען פון זיך זיין שירה צום גרויסען קוואל פון לעבען ארויסזינגען.

און אונזער איינציגע טרייסט איז, אז אויך אט יענע לע־ניאנען מלאכים, וועגען ווילכע מיר האבען שטענדיג אזוי פיל נעוואוסט צו דערצעהלען, אט יענע אלע לעגיאנען מלאכים, וועג־נען מאנכע פון ווילכע מיר האבען אפילו נעוואוסט וויפיל שטח ערד א שפאן פון זייערע פים פארנעהמט — פונקט ת"ק מאות פרסא על ת"ק מאות פרסא — אז אויך אט יענע אלע „שרפים", „חיות" ו„אופני הקודש", וועגען ווילכע מיר ווייסען דאך אזוי זיכער, אז זיי רינגלען כסדר כביכול ארום, אז יעדער איינער שטעהט שטענדיג נעבען כסא־הכבוד אויף זיין וואך, און עם געהט נאר קיין סעקונדע ניט אוועק, וואס כביכול זאל זיך מיט דעם אדער יענעם מלאך ניט שאפען, ער זאל יעדען מאמענט אירגענד־ווילכע שליחות פאר איינעם פון די „רואי־פני־המלך" ניט האבען — אז אויך זיי געפינען זיך אין דער איינענער פארצווייפעלטער לאגע, אויך פאר זיי הערשט דער חושך איבער די וועגען, וואס בארארפען צום דערקענען פון גאט פיהרען. דאס, וואס מיר

ווייסען אין אונזערע תפלות וועגען די מלאכים צו זאגען איז שוין ניט מעהר ווי נאר „משרתיו שואלים זה לזה: איה מקום כבודו להעריצו?" פארצוויפעלט פרעגען איינער דעם צווייטען די מלאכים, אווא איז דאס ארט, אווא גאט'ס כבוד געפינט זיך, זיי זאלען איהם זייער העכסטען לויב קענען ברענגען.

נאר דאס און ניט מעהר.

„דרי מעלה" און „דרי מטה" געהען אוים אין בענקעניש „פנים אל פנים" זייער עקסטאזי צום אלמעכטיגען שעפער אויס־דריקען. עס רייסט זיך א קוואל פון שירה אין די הימלען, די נאטהייט זאל אין איהם כאטש איינעם פון איהרע שטראהלען טובל'ען.

עס קאן אבער ניט דער וואונדער געשעהן.

פארהוילען איז גאט און פארהוילען זיינען די וועגען, וואס פיהרען צו איהם. א גאנצע וועלט געהט אוים פון „כלות הנפש", פון פיינליכען באגעהר, די מענליכקייט „לראות פני אלהים חי" צו האבען, דעם אנבליק פון לעבעדיגען גאט אנצוזעהן. די גאנצע יצירה שטארבט פון ליידנשאפט מיט דעם שעפער זיך מתדבק צו זיין. עס וויל דאס קינד אין די אפער־טאמענטען פון פאטער ארייננקומען, אום זיין נשמה פאר זיינע פיס אוועקצו־לעגען אלס צייכען פון נרויסען דאנק און נרויסער ליבע, אין וועלכער ער וועלט פארצעהרט, וועלן ער דערמאנט דעם נאמען זיינעם. עס בליבען אבער די טויערען פארריגעלט. מען קאן צו איהם ניט צוקומען. אומזיסט די פיינ־ליכע אנשטרענגונגען פון די וועלטען. דער גרויסער באגעהר, צו האבען די מענליכקייט כאטש אויף איין מאמענט זייער אויג אויף דעם אביעקט פון זייער גרויסער ליבע אנצושטעלען, מוז אום־באפרידיגט בלייבען.

פּלאַצט דאָס האַרץ פאַר גרויס בענקשאפט. נידערגעשלאָגען בלייבען די אלע וועלטען אין גרויס פּארצווייפלונג שטעהן. די ניט־באפרידיגטע ליבע ווערט נאָך ווילדער, נאָך שטאַרקער. אי־בערפילט ווערט דאָס האַרץ פון די וועלטען פון דעם גרויסען נעזאַנג, וואָס רייסט זיך פון דזשרטען צום בורא ארוים. און ניט זייענדיג מעהר אימשטאַנד אייניצוזויגען אין זיך דעם גוואַלדיגען עקסטאַז וואָס די גרויסקייט פון נאָט רופט ביי זיי ארויס, נעמען זיי זיך מיט זייערע לעצטע כוחות אָן און שרייען אלע, די דרי מעלה מיט די דרי מטה אין איין כאָר אויס:

ברוך כבוד ה' ממקומו.

נעבענשט זאָל ער פון זיין ארט זיין. זאָל איהם אונזער נעזאַנג און לויב אוואו ער נעפינט זיך דערגרייכען*).

אָט דיזע קאַנצעפציאָן פון דער גאָטהייט איז די דאָגמא פאר יעדען אידען נעוואָרען. אָט דיזע קאַנצעפציאָן וועגען גאָט האָט ער אין די הייליגע תפלות איינגעוועבט.

פריי האָט ער נעלאָזט די פאַנטאַזיע זיינע צו שפילען זיך מיט דעם הימעל און בויען דזשרטען פּארשיידענע פּארבען־דרייכע וועלטען. דער „אני־מאמין" אָבער, וואָס ער מוז אלע טאָג זאָגען, די אלע הייליגע תפלות זיינע האָבען יעדען עלעמענט, וואָס האָט אויף איהם דער קלענסטער שאָטען פון הנשמה — זאָל זיין אפילו נאָר לויט דער פאָרם זיינער — נעקאַנט פאלען — פון זיך דערווייטערט און האָבען איהם אומאויפהערליך דערמאָנט, אז ער באדארף אָט אויף יענע אלע בילדער־דרייכע „רעפּראַרטען" וועגען הימעל און גאָט, מיט וועלכע ער שפייזט די פאַנטאַזיע זיינע, טאקע ניט מעהר ווי א פאַנטאַזיע־שפיל באטראכטען.

---

*) זעה זוהר בראשית אין די השמטות סימן מ"ו און אין "חיי", ע"ב, דעם פירוש אויף דעם מאמר פון זוהר.

6.

ניט נאָר אָבער קאָן מען ניט דורך דער פּאַרמיטלונג פון דער קבלה — אפילו פון נאָר דער שפּעטערדינער צייט — צוויישען אידענטום און קריסטענטום קיינע פּאַראַלעלען ציהען, מען קאָן אויך דירעקט אפילו צוויישען קריסטענטום און דער אידישער שפּעטערדינער קבלה קיינע פּאַראַלעלען ציהען.

וואָרום נאָך אַלעמען האָט אויך די שפּעטערדינע קבלה, ווי נאָר די ערשטע אידישע מיסטיק נאָר די פּרעמדע טערמינאָלאָגיע איבערגענומען, אָבער ניט דעם אינהאַלט זייערען. דער נסיון איז געווען צו גרויס, אז נאָך דעם, ווי דיזע אַלע באַגריפען זיינען דורך דעם קריסטענטום באשאפען געוואָרען, נאָך דעם, ווי זיי זיינען שוין אַלם אַלטגעוועסענע בירגער אין דער וועלט פון אידעען און באַגריפען פּאַרעכענט געוואָרען; דער נסיון איז געווען צו גרויס, אז די אידישע קבלה, וועלכע האָט זיך אין דער שטרעבונג איהרער אַלץ מעהרער אויסדרוקס־פּאָרמען צו ערווערבען, כדי זי זאָל דורך זיי כאָטש אויף וויפיל עס איז פּאר זיך א באקווועמע לאָגע שאפען, כדי זי זאָל כאָטש אויף וויפיל עס איז פּרייער אומגעהן קאָנען מיט דעם מעטאפיזישען מאטעריאַל איהרען, אויף דיזע קריסטליכע באַגריפען און פּאָרמען אָנגעשטויסען — דער נסיון, זאָג איך, איז צו גרויס געווען פּאר דער אידישער קבלה, זי זאָל זיך מיט די דאָזיגע ג ר י י ט ע פּאָרמען ניט באַנוצען. זי האָט די רייכע טערמינאָלאָגיע איבערגענומען און האָט פון איהר איהר אַלטען אינהאַלט אַרויסגעטריבען און האָט אין איהר א נייעם און אויסשליסליך אידישען אינהאַלט אריינגעבראכט. זי האָט פון דעם „קנקן ישן" דעם אַלטען וויין אויסגעגאָסען און האָט אהין נייעם וויין אריינגעגאָסען. און נאָך זעהר זעלטען זיינען נאָך אין דעם „קנקן ישן" נאָך וועלכע עס איז שפּורען פון אַלטען וויין געבליבען. א ו ן ו ו ע ן ז י ה ָ א ָ ט א פ י ל ו ק י י ן „ י י ן ח ד ש "

פאר דעם קנקן ישן ניט נעהאט, האט זי אלץ דעם אלטען ווין פון דארטען אויס־נעגאסען און האט נאר דעם קנקן אליין פאר זיך נעלאזען: אן עבירה א שעהנע כלי ארויסצואוואַרפען.

די קבלה האט קיינמאל ניט אויפגעהערט דעם דאזיגען גע־דאנק אונטערצושטרייכען. זי האט קיינמאל ניט אויפגעהערט אונטערצושטרייכען, אז די דאזיגע אלע עלעמענטען, וועלכע נע־פינען זיך אין איהר, וואס קאנען אלס הגשמה אויסגעטייטשט וועי־רען, זיינען פאר איהר ניט נאר קיין „נופי־תורה" ניט, נאר אז זיי טארען אויך ניט לויט זייער פשוט'ען „פשוטו של מקרא" פאר־שטאנען ווערען.

דאס איינענע, וואס איז פארגעקומען מיט דער תורה, איז אויך מיט דער קבלה פארגעקומען. פונקט ווי אויף דער תורה האבען די אידישע פילאזאפישע דענקער פירושים אויף פירושים געשריבען, צו ערקלערען אלע שטעלען אין איהר, וואס קאנען שלעכט אויסגעטייטשט ווערען, אויף אזא אופן, וואס זאלען אין זיך קיין הגשמה ענטהאלטען, אזוי זיינען אויך אויף די קלאסישע קבלה־ספרים פירושים אויף פירושים געשריבען געוואָרען צו ער־קלערען זיי אזוי, עס זאלען אין זיי קיינע כוונות פון הגשמה ניט קאנען ארייננעבראכט ווערען.

די אידישע שפעטערדינע קבלה טראָץ דעם, וואס זי איז בול־דער־רייכער געוואָרען, טראָץ דעם, וואס זי האט זיך אפשר מעהר מיט פערזאניפיצירענדער שפראך באנוצט, איז זי דאך אין עצם־עיקר איהרען אויף דעם אייגענעם מעטאפיזישען פילאזאפישען יסוד נעשטאנען, אויף וועלכען די גאר־פריהערדינע אידישע מיס־טיק איז געשטאנען. אין אלגעמיין האט זי זיך אויך די אייגענע צוועקען און ציעלען געשטעלט, וואס אט יענע אידישע מיסטיק האט זיך געשטעלט — אויסצוארבייטען אן אייגהייטליך פילאזאפישעם

סיסטעם, אין וועלכען די אידישע רעליגיעזע אנשויאונג זאל זיין איינגעפאסט, נעפונען אט יענע פארמולא פאר דער אידישער קאנצעפציאן וועגען דער נאטהייט, אין וועלכען דער אידישער מאנאטעאיזם זאל זיין שעהנסטען און העכסטען אויסדרוק געפינען.

זי האט זיך די איינענע צילען געשטעלט, וואס אויך די אידישע רעליגיאנס-פילאזאפיע האט זיך געשטעלט. ווארום אין איהר שורש-נשמה איז די אידישע קבלה דאס זעלבע, וואס די אידישע פילאזאפיע איז. אין טיפען גרונד זיינען זיי ניט פאנאנדרעגעטיילט. טראץ דעם, וואס די שפראך זייערע איז מאנכעס מאל שטארק פארשידען, זענען זיי דאך פאראיינט, קומען זיי דאך צוזאמען אין די אויפנאבען און צילען, וואס זיי שטעלען זיך און די מסקנות און הנחות, צו וועלכע זיי קומען און פון וועלכע זיי נעהען ארויס.

ניט איינמאל קען זיך דיר דאכטען, וועז דו לערענסט דעם ראב"ד'ס פירוש אויף דעם „ספר יצירה", אז דו האסט דא דעם „מורה נבוכים" פאר זיך. נאר דער „כתר עליון" און דער „אדם קדמאה" צעשטערען פון צייט צו צייט די אילוזיע דיינע און פיהרען דיך פון דיין טרוים ארויס. ניט אומזיסט געפינסט דו ביי א „שומר אמונים" אדער ביי ר' ברוך קאסאווער אויף שריט און טריט פון רמב"ם ציטאטען. יעדען מאל, וועז זיי באדארפען עפעס א שטעלע פון „האר"י הקדוש" ערקלעהרען, מאכען זיי וויי-טע און טיפע עקסקורסיעז אין „מורה נבוכים" און אין די אנדערע עהנליכע ספרים פון דיזען מין, ווארום די העכערע אידישע קבלה און די אידישע מעטאפיזיק נעהען צוזאמען.

יא, נאר יענער טיפער און פילאזאפישער עלעמענט זענען עם די גופי-תורה פון דער קבלה, זענען עם אט יענער אינהאלט איהרער, אויף וועלכען זי לענט נעוויכט. די אלע איבעריגע עלעמענטען איהרע הערט זי אליין ניט אויף אונטערצושטרייכען, אז זיי זענען ניט מעהר, ווי ארנאמענטען, ניט מעהר, ווי בלומען שעהנע, וועל-

כע זענען נאָר אויף א מאָמענט פאר דעם אויג באשאפען געוואָרען. זי שטעהט מיט דעם פענזעל איהרען און ברענגט מיט דעם פראכט־פאלע וועלטען ארויס. פון צייט צו צייט גיט זי אָבער איבער דעם לייוענד א פיהר און מיט איהר אייגענער האנד פארוואנדעלט זי אין חורבות די אלע וועלטען שעהנע, וואָס זי האָט צום לעבען ארויסגערופען.

נאנצע ספרים וואָלט זי געקענט פארשרייבען מיט די ידיעות, וועלכע זי האָט וועגען דער „מתיבתא דרקיעא". אלעם, וואָס נעהט דאָרטען אָן, וויסט זי. וויל‌סט דו, וויסט זי דיר צו דער־צעהלען וועגען דעם, וויי די צדיקים זיצען דאָרטען מיט די ש"ס'ען איבער די טישען צוזאמענט און מען האמפערט זיך וועגען סוגיות פארשידענע, ביז דער רבונו של עולם מוז זיך אריינמישען דעם ריכטיגען פשט צו ערקלערען, מיט זיין וואָרט דעם סכסוך צו ענט־שיידען, זיין פסק ארויסצוטראָגען. וויל‌סט דו, וויסט זי אויך, אז מאנכעם מאל געפינט זיך צווישען די צדיקים און קדושים א ביטערער יונג, וואָס בלייבט נאָך אלץ ניט צופרידען. ער וויל בשום אופן אויך ז י י ן אויטאָריטעט ניט אנערקענען. ע ר פארטייטשט א נעוויסע שטעלע אין „זוהר" און דער „האר"י הקדוש" נעהט זיך נאָך אלץ מיט זיין שיטה, מיט זיין נאנג. מיט אָפענע אויגען קוקט זי דאָרט און זעהט ווי ר' עקיבא זיצט און פלעכט פון די אותיות פון דער תורה קרוינען פאר דעם רבונא של עולם.

און ווי עס רודערט זיך אזוי און טומלט זיך אין אייגען וועלטעל, קומט איינער פון זיי, דער „מדרש שמואל" — פון האר"י הקדוש'ס תלמידים, און זאָגט זיך אָפ אזוי קורץ און קאלט:

פאר וואָס שטעהט ניט „הקדוש ברוך הוא נתן תורה למשה", אז גאָט האָט געגעבען די תורה צו משה'ן, ווי עס שטעהט אי־בעראל ווייטער: „ומסרה ליהושע, ויהושע מסרה לזקנים", אדער זאל כאָטש שטעהן „משה קבל תורה מהקדוש ברוך הוא" — משה הָאַט דִי תּוֹרה פון גאָט מקבל געווען —

און ענטפערט זיך אזוי קורץ און שארף. עס שטעהט ניט „הקדוש ברוך הוא נתן תורה למשה" נאר פשוט, ווי׳ל נאט משה׳ן די תורה ניט געגעבען. ער האט זי אליין געגומען. און דעריבער שטעהט אויך ניט: „משה קבל תורה מהקדוש ברוך הוא", ווי׳ל ער האט זי פון נאט ניט געגומען. נאט האט אויף משה׳ן א גרויסען „אור שכלי" משפיע געווען, האט ער מיט דיזען גרויסען כח די תורה משיג געווען.

מיט איין מאך פון דער אנד האט ער, אלזא, ניט נאר די אלע ישיבות אויף דעם הימעל אומגעשטירצט, ניט נאר אין א רויך פארוואנדעלט די אלע קרוינען, וואס ר׳ עקיבא האט פאר כביכול אויסגעפלאכטען, נאר אויך דאס נאנצע קאפיטעל פון „מתן־תורה" פון דער וועלט אומגעבראכט. מיט איין מאך פון דער אנד האט ער אט יענעם קארדינאלען הויפט־זייל פון אידישען גלויבען אומגעשטירצט. אויס „קולות וברקים", אויס „לוחות", וואס נאט זאל האבען געגעבען משה׳ן. ניט משה איז וועז־עס־איז אויפ׳ן הימעל געווען — אן עהנליכער נעדאנק געפינט זיך אויך אין תלמוד — און ניט נאט האט וועז עס איז אויף דעם בארג סיני אראפגענידערט. אין א מאמענט פון נרויסען עקסטאז האט משה די אידען די תורה געגעבען. אין א מאמענט פון נרויסען רעליגיעזען עקסטאז האבען די אידען פון משה׳ן די תורה מקבל געווען.

7.

און באדארף מען מעהר, ווי די קבלה אין דער לעצטער אויפ־נאבע איהרער — אין חסידות — האט פאר יעדען איינעם בריט די טויערען פון הימעל פאנאנדערגעעפענט און מיט די קלענסטע

דעטאלען בילדער אויף בילדער דאַרטען געוויזען. דער בעל שם־טוב מיט דעם רבונא של עולם האָבען זיך דאָך ביי איהר טאָג־טענליך מעשה־חבר איבער די פליייצעם געקלאפט. ער איז דאָך מעהר אויפ'ן הימעל ווי ביי זיך אין דער היים געווען. באדארף מען מעהר קלאָר און דייטליך און אויספיהרליך, ווי אָט יענער „דין־וחשבון", וואָס ער גיט אָפּ וועגען דער „עלית־נשמה", וואָס ער האָט אין דעם „ראש השנה" פון תק"ז געהאט. ער האָט דאַרטען גאנץ „שחרית" און „מוסף" פארבראכט. און אלעס, וואָס ער האָט דאַרטען געזעהן און געהערט האָט ער מיט די אלע „פרטי־פרטים" דערצעהלט, מיט אזא פאלשטענדיגער אויספיהרליכקייט, וואָס, אָסור, אויב דער אויספיהרליכסטער באריכט פון א קהל'שער אסיפה קען זיך מיט איהם פארגלייכען.

אין מיטען אָבער, ווי עס ווערען אָט דיזע אלע מעשיות דער־צעהלט, קומט איינער פון זיי, וואָס וואָלט באדארפט, דאָכט זיך, אמשטארקסטען אין דעם אלעם גלויבען, קומט צוגעהן דער ער־שטער אפאסטאל פון חסידות, די רעכטע האנד פון דעם אייגענעם בעל־שם — דער „תולדות", וואָס האָט מיט אזא ווילדען פאנא־טיזם פאר דעם חסידות געקעמפט, וועלכער האָט מיט אזוינע שארפע באק־צייהן אין די מתנגדים זיך איינגעגעסען, און זאָגט זיך אָפּ א מאמר, וועלכער באדארף פאר אונז אונמענליך מאכען ניט נאָר אָט יענע אלע מיט ווילדען־אימפעט אין הימעל־פליהענדע פאנטאזיעס צו גלויבען, נאָר אויך אין פילע אנדערע, פיל מעהר גלויבליכע.

און דאָם — זאָגט ער — וואָס שטעהט געשריבען אין ש"ס „בכל יום יוצאת בת־קול מהר חורב", אז אלע טאָג געהט ארויס א בת־קול פון באַרג חורב און רופט אויס און זאָ ווייטער, איז ניט

*) דער מאמר געפינט זיך אויך אין „כתר שם טוב" אין נאמען פון בעל שם אליין.

מעהר ווי עלֿ דרך משלֿ. וואָרום, ווער וועט עס זאָגען, אז ער האָט נעהערט, ווי מען רופט אוים פון אויבען. און ווען אפילו עס זאָלֿ זיך געפינען ווער, וואָס זאָלֿ זאָגען, אז ער האָט יאָ נעהערט — צוואו איז דאָס אָט יענער נאָר, וואָס זאָלֿ איהם גלויבען? מיט דעם כרוז אָבער מיינט מען די מחשבות, דעם געדאנק. דער מענש האָט יעדען טאָג „הרהורי-תשובה". איז דאָס דער כרוז וואָס קומט פון אויבען. וואָרום עס איז קיין רעדען און קיינע ווערטער פון אויבען פארהאנען. דאָרטען איז דער „עולם־המחשבות", די וועלט פון געדאנקען, און הערען דעם „כרוז" פון הימעלֿ הייסט, ווען אַ גוטער געדאנק באזוכט דעם מענשען.

קיין בת־קולֿ אלזאָ קען מען קיינמאָלֿ ניט הערען. נאָט'ס שטימע האָט קיינמאָלֿ די ערד ניט דערגרייכט, שוין כלֿ־שכן אז דער בעלֿ־שם קען דעם הימעלֿ ניט דערגרייכען, און די אלע מעשיות, וואָס ווערען וועגען די „עליות־נשמות" דערצעהלט זענען, הייסט עס, „לא היה ולא נברא", נישט געשטויגען און נישט געפלויגען. דאָס זענען אלע אזוינע מעשיות, וואָס מען באדארף זיך צו זיי טאקע נאָר, ווי צו שעהנע מעשיות באציהען. זיי זענען נאָר צום הערען, אָבער ניט צום גלויבען.

ווי דער לעזער זעהט, אלזאָ, איז דיזע פסיכאָלאָגישע מענ־לִיכקייט צו יענער צייט, עס זאָלֿ זיך געווען קענען אזא פערזאָן, ווי יעזוס באווייזען, מעהר ניט ווי א מיף. עס איז דאָן ניט מעהר פסיכאָלאָגישע מעגליכקייט דערפאָר נעווען, ווי פריהער מיט א פאָר הונדערט יאָהר. פארקעהרט, זי איז נאָך דאָן וועניגער נעווען. דורך די מיסטישע באגריפען, וואָס האָבען זיך דאָן אין דער אי־דישער רעליגיעזער אטמאָספערע געטראָגען, איז גאָר ניט געווען עטוואָס אזעלכעס, פון שוים פון וועלכען עס זאָלֿ זיך געווען קענען א יעזוס־שלאָנג אויסבריהען. פארקעהרט, לויט זייער נאטור, לויט זייערע טענדענצען, וואָס זיי האָבען אין זיך געטראָגען,

און לויט די צוועקען, וואָס זיי האָבען זיך געשטעלט, זיינען זיי סם־המות פאר אזא יעזוס־ערשיינונג געווען. דער אידישער רייר־ נער מאָנאָטעאיזם איז דורך זיי ניט מיט היידענטום פאַרפלעקט געוואָרען, וואָס דאָס זאָל געווען קענען ווייטערע היידנישע אנט־ וויקלונג מעגליך מאַכען. נאָר פאַרקעהרט. ער איז דורך זיי נאָך מעהר געליטערט געוואָרען, ער איז דורך זיי נאָך צו מעהר ריינ־ קייט נעקומען — צו דער העכסטער מדרגה פון ריינעם און געליי־ טערטען אינהאַלט, וואָס דאָס האָט נאָך מעהר, ווי וועז עס איז בעפאָר זיינע טויערען פאר דעם היידענטום באַראַפט געשלאָסען האַלטען.

עס איז דאן קיין פּלאַץ נעווען, עס זאָל זיך דאַמאָלס א אידי־ שער יונגערמאַן געפינען, וואָס זאָל וועגען זיך פאר א אידישען פובליקום ווי וועגען א גאָט רעדען, וואָס זאָל האַלטען אין איין דערצעהלען וועגען זיך, אז „ער איז עס די זאָלץ פון דער ערד", אז „טויט און לעבען איז ביי איהם אין די הענד", אז ער איז דער בעל־הבית איבער אַלעם און אַלעם, אז ער האָט שוין געלעבט בעפאָר אַלעם איז נעווען, און אויך דאן, וועז קיין זאך וועט שוין מעהר ניט זיין, וועט ער נאָך אַלץ לעבען און נעווען". ער האָט דאָך אזוי פיל נערעדט וועגען דעם, מען זאָל אין איהם גלויבען, אזוי, אז דאָס גלויבען אין גאָט אַליין האָט שוין גאָר אינגאנצען, ווי אן איבערינע זאך באַראַפט באַטראַכט ווערען. אַלענפאַלס איז דאָס דורך איהם ניט מעהר ווי אויפ'ן צווייטען פּלאַץ נע־ שטעלט נעוואָרען. ער האָט געטאָן פונקט פארקעהרט, ווי די אַלע אידישע נביאים האָבען געטאָן. זיי זענען שטענדיג ווי אין דער זייט געשטאַנען. זיי האָבען שטענדיג גאָט אין פראָנט ארויסגע־ שטעלט. און האָבען זיי אמאָל נערעדט וועגען זיך, איז דאָס געווען נאָר אויף אזוי פיל, אויף וויפיל זיי האָבען דאמאָלס גאָט פאַרטראָטען, אויף וויפיל זיי זענען דאמאָלס מיט גאָט'ס וואָרט צום אידישען פאָלק נעקומען. זיי האָבען שטענדיג נאָר אין גאָט'ס

נאָמען געריידט. זיי האָבען שטענדיג נאָר דאָס גלויבען אין איהם געפֿרעדיגט. און אויב זיי האָבען זיך פאר וויכטיג באַטראַכט, איז דאָס נאָר געווען אויף אזוי פיל, אויף וויפיל נאָט האָט זיי פאר זיינע שלוחים געמאכט.

אַנדערש איז דאָס אָבער מיט איהם.

ער וועגדעט אָן אלע מענליכקייטען, ער זאָל קענען אויסקומען אהן דעם, ער זאָל באדאַרפען נאָט'ס נאָמען דערמאָנען. און דערמאָנט ער איהם שוין יאָ — מאכט עס דעם אייגדרוק, אז ער טוט נאָר אויף אזוי פיל, ער זאָל קענען דורכדעם זיין אייגענעם פֿרעסטיזש דערהויבען. ער שטעהט אין פֿראָנט כסדר. נאָט זעהט שטענדיג ווי א זייטיגע פיגור אוים. ער רעדט כסדר אין זיין אייגענעם נאָמען. הערסט דו נביאים וועגען נאָט רעדען, פיהלסט דו שטענדיג, ווי זיי האָבען זיך נאָר אלם מיטל באַטראַכט, דורך וועלכען זיין נאָמען זאָל גרוים ווערען. דאָגענען אָבער, ווען דו הערסט איהם רעדען וועגען נאָט, איז דאָ נאָט מעהר ניט ווי א מיטל, דורך וועלכען ער ווּל זיין אייגענעם נאָמען גרוים מאכען. ער איז דער עיקר און נאָט איז דער טפל. ער דולדעט איהם אויף וויפיל ער קען פון איהם איננאַנצען ניט פֿטור ווערען. ער זעהט אין איהם א קאָנקורענט זיינעם — א קאָנקורענט אָבער, וועלכען מען קען ניט פון מארק אראָפטרייבען, פֿרובט ער זיך איהם אויסנוצען: זאָל ער מיר פאר א שופר דינען, דורך וועלכען מיין גרויסקייט זאָל „אויסגעטרובעט ווערען".

פינרטון אבטיילונג

דאס קריסטענטום אין צוזאמענהאנג מיט
דער משיח-אידעע בײם אידישען פאלק אין
דער צייט פון חורבן בית שני .

ד.

דאָס קריסטענטום אין צוזאַמענהאַנג מיט דער משיח־אידעע ביים אידישען פאָלק אין דער צייט פון פאר חורבן בית שני.

1.

געהען מיר איצט איבער פון דער פסיכאָלאָגישער אונמענליכקייט, וואָס איז נעווען אין יענער צייט, וועו יעזוס זאָל האָבען נעלעבט און נעווירקט, אין די אידישע רעליגיעזע באגריפען און פאָרשטעלונגען וועלען גאָט פאר א יעזוס־ערשיינונג, ווי דער עוואַנגעליום שילדערט אונז — אויף וויפיל מיר מוזען זי ערקלערען אלס אזעלכע, וואָס האָט באדארפט אין זיך טראָגען דעקאדאנס פאר דעם ריינעם אידישען מאָנאָטעאיזם, אלס אזעלכע, וואָס האָט נעמוזט דעם אַנטי־טעזים זיינער זיין — צו דער פסיכאָלאָגישער אונמענליכקייט, וואָס די משיח־אידעע, וואָס האָט דאמאָלס נעלעבט אין אידישען פאָלק, האָט אין זיך אַנטהאלטען פאר אזא ערשיינונג — וועלן מיר זאָלען זי אפילו וועלען הויפטזעכליך נאָר אלס משיח־ערשיינונג באטראכטען און נאָר אלס אזעלכע זי נעהמען אין אונזער שטודיום אין אַנבאטראכט.

מען דערצעהלט אונז, אז דאָס קריסטענטום איז אויף דעם באָדען פון דער אידישער משיח־האָפנונג אויסגעוואקסען, אז די משיח־אידעע, וואָס האָט באהערשט דאמאָלס די אידישע וועלט,

האָט זי צום לעבען ארויסגערופען, אז דער נענאַרטער אידישער משיח דאמאָלס האָט יעזוס'ען אויף דער וועלט געבראכט.

נאָך א קלייגעם אנאַליז זעהען מיר אָבער איין, אז אויך אין דיזען עלעמענט פון אידענטום צו יענער צייט האָט אזא ערשיינונג, ווי דאָס לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען, ניט געקענט אירגענדוועלכען באָדען פאר זיך נעפינען, אז אויך דאָ האָט די פסיכאָאנישע סיטואציאָן באדארפט א נענאטיוע זיין פאר אזא ערשיינונג.

דער נאנצער רייכער קאָמפּלעקס פון די אידישע האָפנונגען, מרוימען און שטרעבונגען, דער נאנצער כאראקטער פון דער קאָנצעפציאָן וועגען דער אידישער גאולה, וואָס האָט די מוחות פון אידישען פאָלק דאמאָלס באהערשט, האָט ניט נאָר ניט געדארפט פיהרען דערצו, אז עס זאָל זיך א משיח, ווי יעזוס — אָנגענומען אפילו, אז ער זאָל האָבען געוואָלט נאָר די ראָלע פון א משיח שפילען — דאמאָלס ביי די אידען באווייזען, נאָר פארקעהרט, האָט באדארפט דורכאוים אונמענליך מאכען דאָס ערשיינען פון אזא טיפ משיח — אבסאָלוט אונמענליך מאכען.

מען דערצעהלט אונז אפילו זעהר פיל וועגען דעם, ווי אזוי דער משיח־נעראנק האָט זיך ביי אידען אנטוויקעלט, מען דערצעהלט אפילו זעהר פיל וועגען דעם, אז צו יענער צייט האָט שוין דער משיח־נעראנק זיין ענדגילטיגע מיסטישע פאָרם נעהאט אָנגענומען, אז ער האָט זיך שוין דאן פארנומען ניט אזוי פיל מיט דעם גליקליכען לעבען, וואָס משיח וועט אויף דער וועלט ברענגען, ווי מיט די גליקען, וואָס ער וועט האָבען פאר אונז אויף יענער וועלט אָנגענגרייט. מען דערצעהלט אונז אפילו זעהר פיל וועגען דעם, אז דאָס ארויסקוקען אויף משיח'ען צו יענער צייט איז שוין מעהר נעווען צוליב דעם, וואָס מען וועט זיך דאן מיט די טויטע קרובים זעהן, ווי צוליב דעם, וואָס מען וועט דאָס אידישע פאָלק פון פרעמדען יאָך זעהן באפרייט דאמאָלס. מען דערצעהלט

אונז אויך זעהר פיל וועגען דעם, אז די אידישע משיח־אידעע האָט צו יענער צייט בריט פאַנאַנדערגעעפענט איהרע נאַציאָנאַליסטישע ראַמען און האָט א גרויסען עלעמענט פון קאָסמאָפּאָליטישען און אוניווערזאַלען כאַראַקטער אַהין אריינגענומען.

דאָס אַלעס איז אָבער ניט מעהר ווי טעאָריען שעהנע. דאָס איז זעהר ווייט פון אמת.

דער אמת איז, אז דער אינהאַלט, וואָס דאָס אידישע פאָלק האָט דאַמאָלס אין דער משיח־אידע אריינגעלעגט, האָט זיך אין עצם־עיקר זיינעם ניט אונטערשיידעט פיל פון דער זעלבען אינהאַלט, וואָס זי האָט אין זיך פריהער אנטהאַלטען. אין דעם הויפּט־אינהאַלט איהרען וועט איהר דאַמאָלס קיינע נייע עלעמענטען צוגיגע געפינען, וואָס זיי זאָלען אין איהר פריהער קיין פּלאַץ ניט געווינען האָבען. דער אמת איז, אז אויך דאַמאָלס — ריכטיגער: ערשט דאַמאָלס — האָט זי א שטרעבונגען און אויסגעשפּראָכענעם נאַציאָנאַל־אידישען כאַראַקטער געטראָגען, אז אויך דאָס איז איהר תמצית־לעבען געווען נאָר די ערלייזונג פאר דעם אידישען פאָלק צו ברענגען.

דער הויפּט־אינהאַלט פון דער משיח־אידעע איז שטענדיג געווען דאָס שטרעבען, האָפען און ווארטען אויף דעם מאָמענט, אין וועלבען דאָס אידישע פאָלק וועט זיין פאָלשטענדיג פאָליטישע זעלבסטשטענדיגקייט באַקומען — באַגליט פון דער האָפנונג, אז זי וועט שוין ביי איהם קיינמאָל ניט אוועקגערויבט ווערען.

און טראָץ דעם, וואָס דער גלויבען איז געווען, אז דיזען געוואַרטען מאָמענט דארף דעם אידישען פאָלק איינער פון זייע גרויסע פערזענליכקייטען ברענגען, אָט יענער גרויסער העלד, וואָס וועט פון דער באַליבטער דינאַסטיע „בית דוד" ארויסקומען, איז דאָך אפילו אָט דיזער פונקט ניט דער עיקר אין משיח־גלויבען געווען. דער עיקר איז געווען דער ערשטער פונקט.

און דעריבער זעהען מיר, אז די אידען האָבען באַטראַכט דעם

מאמענט פון שיבת גלות־בבל דאמאלס, וועו דאס אידישע פאלק האט נעקענט פאר זיך שאפען אן אילוזיאן פון צוריק ערוואַרבע־נער פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, פון וועלבער זיי וועלען שוין קיינמאל באַרויבט ווערן, אלס דעם מאמענט, אין וועלבען זייער משיח־האפנונג איז רעאליזירט געוואַרן, טראץ דעם, וואס דיזע פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט, וואס זיי זאלען האבען נע־וועו ערוואַרבען — ווי זיי האבען געגלויבט — איז פאר זיי אהן א אידישען משיח געקומען אוו פרעמדע הענד האבען זי פאר זיי ערוואַרבען. זיי האבען אין דיזען מאמענט די רעאליזירונג פון דער משיח־האפנונג געזאהן — אוו אויב זיי האבען די משיח־קרוין אויף דעם קאפ פון אן אייגענעם, פון אייגעם, וואס איז „מקרב אחיהם" ניט געקענט ארויפלעגען, האבען זיי מיט איהר די קאפ פון א פרעמדען באקרוינט. זיי האבען זיך נאר ניט אפגעשטעלט דעם גוי „כורש", וואס האט פאר זיי די גאולה געבראכט, אלס משיח צו ערקלערען.

אוו דאס אייגענע איז געווען פאר דעם נאנצען פעריאד יאהרען פון פאר דעם „חורבן בית שני". די אידען האבען אויך דאן נאר א פאליטישען משיח געזוכט. אויך דאן האבען זיי נאר א אידישען משיח געזוכט, נאר פאר זיך־האבען זיי דעם משיח געזוכט.

יעדער אייגער, וואס האט דאמאלס צום קאפ נערופען אוו וואס האט געוויזען, אז ער קען האלטען א שווערד אין האנד, יעדער אייגער, וואס האט דאמאלס אן ארגאניזירטען קאמף אנגעפיהרט, האט אן אפקלאנג אין די הערצער פון די אידישע מאסען געפונען. יעדער אייגער, וואס האט מיט טאטען אוו פאקטען באוויזען, אז ער איז גרייט זיין בלוט צו פארגיסען פאר דער באפרייאונג פון זיין פאלק, האט געקענט דאמאלס מחנות פון אנהענגער, וואס זאלען אבער ניט זיצען אוו בטל'ענען וועגען „מלכות־שמים" אוו וועגען אונענדליכע

ליבע צום שונא, וואם שענדעט און פארניכטעט די טייערסטע הויליקייטען זייערע, נאר וואם זאלען זיך אונדערשונא זיין דער ערשטער אין דעם גרויסען פייער פון זייער ליבע צו זייער לאנד און פאלק פארצעהרען. יעדען אזא איינעם האבען די אידישע מאסען דאמאלס, אויב ניט אלס אידעאלען ענדגילטיגען משיח באטראכט, האבען זיי אבער דאך געקוקט אויף איהם ווי אויף א משיח, וואם ווילד די גאולה פאר זיי ברענגען און זיי באדארפען איהם דעריבער זייער הילף און שטיצע געבען.

וועו מיר לייענען וועגען אלעם דעם, וואם איז דאמאלס אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל פארגעקומען, באוואונדערען מיר דאמאלס ניט די גרויסע גבורות, די וואונדערליכע העלדען־טאטען, וואם דאם אידישע פאלק האט אין יענער צייט ארויסגעוויזען, נאר אט יענעם געוואלדיגען אינערליכען כח, וואם דאם אידישע פאלק איז דאמאלס באזעסען, אט יענעם געוואלדיגען כח, וואם האט די דאזיגע גבורות מענליך געמאכט.

מיט אנטציקונג שטעהען מיר פאר אט יענער ערשיינונג, ווי אזוי די אונענדליכע צרות, וואם די אידען זיינען דאמאלס אויסגעשטאנען פון אינוועניג און פון דרויסען, האבען דאן אזוי וועניג שליטה געהאט אויף דעם גייסט פון אידישען פאלק. אוואו האט זיך אזא געוואלדיגער אויסדרויער צו זיי געזומען? ווי אזוי זענען זיי דאך פון פארצווייפלונג באשיצט געבליבען? ווי אזוי זענען זיי דאך אזוי פעלזענשטארק אין זייער קאמפם־לוסטיגקייט געבליבען? ווי אזוי האט זיך דאך דער וואורם פון יאוש, פון אפגעלאזענקייט און אפהענדיגקייט צו זיי ניט ארויסגע'גנב'עט? ווי אזוי איז זיי אט יענעם ניהנום־לעבען דאך ניט נמאס געוואָרען און האבען ניט אויף אלעם נאר איינאנצען מיט דער אנד א מאל געטאן? וואם זענען אט יענע אלע גבורות און העלדענטאטען, וואם זיי האבען דאמאלס ארויסגעוויזען איז פארגלייך מיט דיזע אלע גייסטיגע ריזען־ערשיינונגען?

2

ניין, די אידישע משיח־אידעע האָט זיך קיינמאָל ניט „אויס־געלעבט" אין דער אלגעמיינער משיח־אידעע. און דאָן אודאי ניט. און ניט מיט דעם בלאָסען שיין פון פאסיוון גלויבען און מיסטישען טרוימען האָט די משיח־האָפנונג דאָמאָלס געלעבט. זי איז אין שטאָהל און אייזען געפאָנצערט געווען דאָמאָלס. ביז אין האָלז האָט זי דאָן אין בלוט געשפאָנט. און דאָס ערשטע, וואָס יעדער איינער, וואָס האָט געוואָלט דאָמאָלס די משיח־קרוין טראָגען, האָט באדארפט טאָן, איז געווען, ער זאָל א אידישער — און נאָר א אידישער משיח זיין. ער זאָל מיט זיין גאולה־בישורה צו ז י י ן פ א ל ק קומען. און האָט ראשית־כל געמוזט אלזיין אין קאמף געהן און אויך אנדערע צום קאמף רופען. ניט אזוי גיך האָט דאָס אידישע פאָלק איינגעשטימט אויף א משיח־אידעע, וואָס זאָל אן אידעאל פון אייביגען שטרעבען בלייבען, וואָס זאָל זיין אן אידעאל, וואָס קען קיינמאָל ניט דערגרייכט ווערען. ניט אזוי גיך האָט זיך פאָרמירט דער באגריף פון אידישען פאָלק ווע־גען דער רעאליזירונג פון זיין משיח־האָפנונג ווי ווענען אן אקט, וואָס באדארף מיט די אלע קלענסטע דעטאָלען זיינע פון נאָט אליין אפגעטאָן ווערען, אהן וועלכען עס איז אנטיל פון זיין זייט, אזוי, אז אפילו די חורבות פון אלטען ירושלים וועלען ניט מיט זיינע הענד באדארפען צוריק געבויט ווערען: נאָט וועט פאר איהם פון הימעל א נייע, פארטיגע ירושלים אראפלאָזען. דאָמאָלס איז נאָך די משיח־אידעע מיט פרוכטבארער טעטיגקייט געבענשט געווען. זי איז ווי קיין אנדער פאקטאָר אין אידישען לעבען טעטיג געווען. די גאולה איז דאָמאָלס פאר דעם אידען פון אן אקטועלער באדייטונג געווען. די משיח־אידעע האָט פון איהם אקטיוויטעט און טעטיגקייט געפאדערט. ער האָט באמת דאָן נאָך ניט מיט אזוי פיל זיכערהייט, ווי ער טוט עס היינט, אלע טאָג דעם „אני

מחבה לו בכל יום שיבוא" וועגען משיח'ן נעזאגט. דערפאר האבען זיי „בכל יום" פאר זיין קומען געקעמפט. די משיח־אידעע איז ביי זיי אן אידעע נעווען, אין וועלכער זיי האבען א קאנקרעטען אינהאלט אריינגעלעגט, אן אידעאל, וואס זיין דערגרייכונג איז ניט נאר ניט אונמעגליך געווען, נאר אויך ניט זאנאר א זאך פון דער נאר וויטער צוקונפט.

אמת, אויף וויפיל עס האבען זיך דאן מיסטישע באגריפען אין דער אידישער רעליגיעזער וועלט אריינגעריסען, האט דער נייסט פון יענער צייט א מיסטישען שטעמפעל אויך אויף דער אידישער משיח־אידעע ארויפגעלעגט. דאס גלויבען אין משיח פלעגט דאמאלס ווירקליך זעהר אפט אין דער באגלייטונג פון גלויבען אין „תחית המתים" און פון ערוואַרטונג פון „יום נקם ושלם", וואס באדארף קומען, זיך באוויזען. דיזע אלע מאמענטען אבער זיינען סוף־כל־סוף ניט מעהר ווי ביי־מאמענטען אין דער משיח־אידעע נעווען. זיי האבען איהר נאר א געווייסע נייע פארבונג, א נעווייסען נייעם קאלאריט צוגענעבען. סוף־כל־סוף איז די הויפט־באדייטונג פון דער משיח־אידעע אויך דאמאלס ניט פון זיי בא־שטאנען. זי האט זיי ביי זיך נאר אויף אזוי פיל פלאץ נענעבען, אויף וויפיל זיי זאלען ניט קענען פרעטענדירען, איהר הויפט לע־בענס־נערוו צו פאראליזירען, אויף וויפיל זי האט נעקענט זיכער זיין, אז זיי וועלען קיין פארזוך מאכען דעם הויפט־אינהאלט איהרען צו פארטרייבען.

אלע טיילען פון פאלק, אפגעזען דערפון, ווי מאנכע פון זיי האבען זיך די ג א ו ל ה ש ל י ט ה פארנעשטעלט, אפגעזעהן דערפון, אין וואס פאר א מיסטישען מאנטעל מאנכע פון זיי האבען די משיח־אידעע איינגעהילט, זיינען אבער דאך פאראיי־ניגט געבליבען אין זייערע שטרעבונגען און האפנונגען, וואס אנ־באלאנגט דעם נעגענווערטיגען מאמענט. די אלע בריטע האריזאנטען, די אלע בילדער־רייכע אילוזיאנען, מיט

וועלכע זיי האבען זייער פאנטאזיע געשפייזט, האבען זיי פון רע־
אלען באדען ניט אראפגעפיהרט. איז די משיח־אידעע אויך דאן
געבליבען ביים אידישען פאלק דער אידעאל — די פאליטישע
זעלבסטשטענדיגקייט פאר זיך צו ערווארבען, דעם פרעמדען יאך
פון זיך אראפצואוואַרפען. און ווי גרויס זייער גלויבען איז ניט
געווען, אז וועז נאט זאל וועלען וואלט דיזע שטרעבונג זייערע
רעאליזירט געווארען, אהנע זיי זאלען אירגענד־וועלכען קאמף
דערפאר אנפיהרען, איז זיי דאך נאר קיינמאל אויפ'ן געדאנק
ארויפגעקומען, זיי זאלען זיך ווירקליך אויף נסים פארלאזען,
האבען אפילו אויף קיין איין מאמענט ניט געצווייפעלט, אז דער
וועג, וואס קען זיי צו זייער באפרייאונג פיהרען, איז דער וועג
פון בלוט און פייער און אז, ווי שטענדיג, וועט ער — נאט —
זיי נאר אין זייער נויט זיין הילף שיקען. און יעדען מאמענט,
אין וועלכען עס וואלט דיזע שטרעבונג זייערע פארווירקליכט
געווארען, וואלטען זיי אלס דעם מאמענט פון זייער גאולה באר־
טראכט, וועז מיר זאלען אפילו צוגעבען,
אז זיי וואלטען נאך אלץ געבליבען ווארטען אויף נאך א גרע־
סערער גאולה, מעהר פאלקאמע, מעהר אוניווערזאלע, און פון מעהר
מיסטישען כאראקטער.

און יעדען איינעם, וואס דורך איהם וואלט דער מאמענט נע־
קומען, וואס וואלט דיזע באפרייאונג פאר זיי געבראכט, וואלטען
זיי אלס משיח באטראכט, וועז מיר זאלען אפילו צוגעבען, אז זיי
וואלטען איהם אלץ נאך ניט אלס דעם אידעאלען משיח באטראכט,
וועז מיר זאלען אפילו צוגעבען, אז זיי וואלטען נאך אלץ געבליבען
ווארטען אויף דעם אנקומען פון א מעהר געטליכען, א מעהר פאל־
קאמענעם משיח.

איך האב אונטערגעשטראכען די ווערטער, וועז מיר זאלען
אפילו צוגעבען. וואַרום עס איז זעהר מעגליך, אז די דאזיגע אלץ
מיסטישע און שווערמערשע עלעמענטען, וואס האבען פאר זיך

פֿלאץ געפונען אין דער משיח־אידעע צו יענער צייט, איז געווען נאָר אויף אזוי פיל, אויף וויפיל די רעאַליזירונג איהרע איז נאָך אן אידעאל געווען. אין דעם מאָמענט אָבער, וואָס איהר הויפט־אינהאַלט וואָלט דערגרייכט געווארען, וואָלט זי זיך פון די בייַ־מאָמענטען איהרע אינגאנצען באפרייט, וואָלט זי אינגאנצען זיי אויפגענעבען. עס זיינען דער נויט דיַ אויַ־נען גרויס. זי וואָלט די גאנצע וועלט וועלען איינשלינגען. באקומט זי אָבער דאָס, וואָס איהר ווירקליך פעהלט, ווערט זי באפרידינט. זי פארלירט דעמאָלט די גרויסע „יצר־הרע"־אויגען איהרע און מיט זיי צוואמען פארשווינדט אויך איהר גרויסער „אפעטיט". די שטרעבונג, וואָס וויַטער זי איז פון ציעל איהרען, אלץ גרעסערע, אלץ מעהר פאנטאסטישע פלינלען פאַר־מאָגט זי. וואָס מעהר אָבער זי דערגעהענטערט זיך צום ציעל, אלץ מעהר אונטערגעהאקט ווערען די פאנטאסטישע פלינלען איהרע. א שעהנעם ביישפיל קאָנט איהר געפינען אין דער גע־שיכטע פון מאָדערנעם ציוניזם. איז נעקומען דער יעצטיגער מאָ־מענט, וואָס מען קאָן איהם באטראכטען אלס גינסטיג, עס זאָלען אין איהם די ציוניסטישע שטרעבונגען און האָפנונגען רעאַליזירט ווערען, האָט דאָס אפיציעל אָרטאָדאָקסישע אידענטום — די רבנים — דאָך זייער הסכמה גענעבען אויף דעם ציוניזם — דאָס, וואָס זיי האָבען ניט געוואָלט טאָן, ווען דער ציוניזם האָט נאָך ניט גהאַט די „אנווייזונג", ער זאָל זיין שטרעבונג קאָנען רע־אליזירען.

ווי די זאָך זאָל אָבער ניט זיין, אויב עס זאָל אפילו מעגליך זיין דערלאָזען דעם גראַנק, אז אויך נאָכדעם, ווי די אידען וואָל־טען האָבען נעזוהען דעמאָלט זייער הייסען וואונש — דעם פרעמדען יאָך פון זיך אראפווארפען — בדרך הטבע — אין לעבען פאר־ווירקליכט, וואָלטען זיי אויך אויף נסים נאָך געווארט, וואָלטען זיי

נאָך אַלץ ניט דענקען דעמאָלט, אז דער גאנצער אינהאַלט פון זייער משיח־האָפענונג איז שוין רעאַליזירט געוואָרען — איז אַלעמאָל אויך דאָס זיכער, אז דאָס „וואַרטען אויף נסים" אַליין האָט דאן קיינמאָל ניט געקאָנט אויפגענומען ווערען פון זיי אַלס דער אויס־שליסליכער אינהאַלט פון דער משיח־אידעע, אַלס דער איינציגער וועג, וואָס באַדארף פיהרען צו דער רעאַליזירונג פון איהרע האָפ־נונגען. אויב עס איז אפילו מענליך צו דערלאָזען דעם נעדאנק, אז אפילו אזא איינעם, וואָס וואָלט זיי נעווינשטע נאולה זייערע דורך אן אַרגאניזירטען קאמף ברענגען, וואָלטען זיי נאָך אַלץ אַלס דעם ענדגילטיגען משיח ניט געקאָנט באטראכטען, איז אַלעמאָל אויך דאָס זיכער, אז עס וואָלט ניט נעווען געקאָנט אָננעמען ווערען פון זיי אַלס משיח אזא איינער, וואָס זאָל נע־ווען פּרעטענדירען דעם נאָמען משיח צו טראָגען נאָר דערפאר, וואָס ער האָט זיי צוגעזאָגט נסים צו וויזען.

וואָרום די דאָזיגע אַלע מיסטישע עלעמענטען, וואָס זיינען דאן אריינגעטראָגען נעוואָרען אין דער משיח־אידעע, זיינען די „נשמה יתירה" פון איהר געווען. דער „בתורת נוספּ". ניט שטענדיג אָבער לעבט די נשמה יתירה אין מענשען. נאָר אין די שבת־מאָמענטען לעבט זי אין איהם. און אויך דאן שעפט ניט דער גוף זיין עיקר לעבען פון דער נשמה יתירה. זיין עיקר לעבען שעפט ער אויך דאן פון דער געוועהנליכער, פון דער אל־טענליכער נשמה. נאָר דעם „תוספות חיים" זיינעם שעפט ער פון דער נשמה יתירה.

דער הויפּער וואונש דאן, מען זאָל זעהן פון זיך דעם פרעמ־דען יאָך אראָפגעוואָרפען, האָט אַלע אידען פאראייניגט און האָט די בריטע אידישע מאסען אין קאמף געטריבען.

אפילו די איסיים זיינען כלל ניט גלייכגילטיג, ווי עס קאָן זיך פון אויבען־אויף דאכטען, צום קאמף פון אידישען פאָלק געווען. זייער פּארטוויפלונג איז נאָר גרעסער געווען. דער מיסטישער

טאָן אין זייער קאָנצעפציאָן וועגען משיח האָט זיך נאָך שטאַרקער געפיהלט. די אידישע צרות האָבען זיי נאָך מעהר טרוימעריש געמאכט. דאָס אלעס האָט אָבער בשום אופן ניט געפיהרט דערצו, אז זיי זאָלען דעם גאנצען קאמף פאר דער אידישער באפרייאונג ניט אלס זייער קאמף באטראכטען. אפילו אין די רייהען פון די קנאים, די זעאלאטען, די פאנטאסטישע קעמפער פאר דער אידישער באפרייאונג דעמאָלט, זיינען זיי שטארק פארטראָטען געווען. נאָך מעהר. הויפטזעכליך זיינען עס — לויט אלע וואַרשיינליכקייטען — די קנאים פון די רייהען פון די איסיים ערוואָרבען געוואָרען.

און אפילו אזא פערזענליכקייט, ווי רבן יוחנן בן זכאי, דורך וועמען אלע אונזערע קולטוריסטען און נאציאָנאָזע גלויבענסגענאָסען בטלנ'ען אלע זייערע וויסטע און פוסטע חלומות אויס וועגען אידישען גייסט און וועגען דער אידישער מיסיאָן, אפילו ער און די עהנליכע צו איהם האָבען מיט זייער אינסטינקט דעם באפרייאונגס־קאמף מיטגעקעמפט און האָבען אין זיין ענדליכען זיעג געגלויבט, טראָץ דעם, וואס זייער פארשטאנד האָט זיי געצוואונגען דעם גאנצען קאמף אלס א פארלארענעם באטראכטען. דיזער אינסטינקט האָט איהם — רבן יוחנן בן זכאי — קיין יבנה פארפאלגט און שפּיגעלט זיך אפ אין זיין גאנצער דאָרטינער טעטינקייט. ביי יעדער תקנה, וואס ער האָט דאָרטען ארויסגעגעבען, האָט פאר איהם די האָפענונג געשוועבט, אז דער אידישער קאמף וועט זיך נאָך מיט א זיעג פארענדיגען. זי איז איהם שטענדיג פאר די אויגען געשטאנען און לויט דעם גייסט פון דיזער האָפענונג האָט ער די תקנות מתקן געוען. ער האָט מיט אלע כחות געשטרעבט דערצו, אז דאָס גאנצע פראקטישע רעליגיעזע סיסטעם פון אידישען פאלק זאָל ניט

געענדערט ווערען, זאל ניט זיין פארשידען פון דעם פראקטישען רעליגיעזען סיסטעם אין דער צייט, ווען דער בית־המקדש האט עקזיסטירט, כדי מען זאל ניט באראפען ענדערען נאך אמאל, ווען „גאט וועט העלפען און מיר וועלען איבער א יאהר נאך אמאל דעם בית־המקדש האבען אויפנעבויט". וואהרום דאם וואלט צו־טומלט די אידישע מאסען. זיי וואלטען דאן זאגען: „באר־איהרען האט מען ניט אזוי געטאן". יעדען מאל, ווען עס קומט איהם אוים אין תלמוד זיין מיינונג צו באגרינדען, אפעריירט ער מיט דעם מאטיוו „שמא יבנה המקדש". אויף אזוי פיל האט ער נאך די „גאולה" בחוש געזעהן, אז עס איז ביי איהם רעכט נעווען צו גלויבען, אז ניט מעהר, מעגליך, ווי איין יאהר נאנג איז צו איהר. אויף אזוי פיל האט ער נאך דעם פאקט פון אידישען גלות ניט געווואלט אנערקענען, אויף אזוי פיל האט ער אויך אפילו ניט געווואלט שלום שליסען מיט איהם. אויף אזוי פיל האט נאך אויך אין איהם די האפנונג אויף דער אידישער באפרייאונג געלעבט.

.3

אויסער דעם אלעם מוז אבער אויך דאס באמערקט ווערען, אז אויך אפילו אט יענע אלע זייטיגע מאמענטען זיינען ניט גאר אינגאנצען נייע מאטיוועז אין איהר געווען. אלעגאלס זיינען זיי ניי נאר אין זייער אויסגעשפראכענער פארם געווען, אבער ניט אין זייער אינהאלט. מיסטישע אהנונגען געפינט איהר שוין נאך פריהער אין דער משיח־אידעע. נאך אין די גאר ערשטע צייטען ווערט שוין דער משיח־פעריאד אלס „יום הגדול והנורא", אלס „יום נקם ושלם", אלס דער טאג, ווענען ווערט זאגט: „הנני נשפט באש עם כל הגויים" — געשיכדערט. שוין מיט פילע פעריאדען יאהרען פריהער איז שוין די פארשטעלונג ווענען משיח'ן ניט נאר ווי ווענען א גרויסער קעמפער, א גרויסער העלד געווען, נאר אויך ווי ווענען דעם „אדם השלם", וועלכען גאט האט מיט

אלע גוטע מעלות געבענשט. זי האָט אויך שטענדיג דעם אוני־ווערזאלען כאראקטער געטראָגען. שוין דער ערשטער ישעיהו רעדט וועגען משיח'ן, ווי וועגען דעם יעניגען, וואָס וועט ברענגען דאָס גליק ניט נאָר פאר דעם אידישען פאָלק אליין, נאָר אויך פאר דער גאנצער מענשהייט. שוין דער ערשטער ישעיהו רעדט וועגען דער פארבריידערונג פון די פעלקער אין צוזאמענהאנג מיט דער אידישער נאולה.

אפילו אין דיזער הינזיכט, אלזא, קאָן מען כלל ניט מיט אזוינע שארפע לינייען אָפגרענעצען די פארשיידענע פאזען פון אנטוויקלונג פון דער משיח־אידעע ביי אידען ביז א גרויסען פּעריאָד יאָהרען נאָך דעם ציווייטען חורבן. די משיח־אידעע ביי אידען איז, ווי איך האָב שוין פריהער אָנגעוויזען, כמעט שטענדיג פון צוויי נשמות באשטאנען, פון א נשמה יתירה, וואָס האָט זיך נאָר פון צייט צו צייט, אין א מאָמענט פון „גדלות המוחין" מיט איהר גייסט אָנגעהויבט און פון א געווהנליכער אל־טענליכער נשמה, וועלכע האָט זי אין דעם מאָמענט אפילו פון „כנוח עליה הרוח" ניט פארלאָזען. די נשמה יתירה איז געווען אוניווערזאל און קאָסמאָפּאָליטיש, טרוימיש און פאסיוו, דעמאָלט, וען די לעצטע איז געווען נאציאָנאָליסטיש און רעאל, אויסשליסליך אי־דיש און אקטיוו.

אוואו איז אָבער די פסיכאָלאָגישע מעגליכקייט געווען אין יענער צייט, וען די אידען האָבען נאָר משיחים געזוכט און בא־דארפט, אָבער ניט קיין געטער, עם זאל זיך דאן אזא משיח־נאָט, ווי יעזוס, באווייזען? אוואו איז פּלאַץ געווען אין אידישען לעבען דעמאָלט, וען די משיח־אידעע איז אין אזוינע אויסשליסליך אידישע ראמען איינגעפאסט געווען, וען דאָס גאנצע אידישע פאָלק האָט אויף זיין אידישער גאולה ארויסגעקוקט פאר א משיח, ווי יעזוס, וואָס זאל מיט אזוינע פיינע אבזיכטען פאר

דער גאנצער מענשהייט ארויסטרעטען, וואס זאל די ראלע פון אן אלמענשליכען ערלעזער וועלען שפילען? אוואו איז ווידער די פסיכאלאגישע מעגליכקייט נעווען צו יענער צייט, אז דער קאנקרעטער און ממשות'דיגער אינהאלט, וואס דער באגריף גאולה האט ענטהאלטען אין זיך דעמאלט, זאל פון א אידישען משיח אויף אזא פאסיוון און מיסטישען אינהאלט פארביטען ווערען? אז אנשטאט צו רעדען וועגען ערדיש גליק צו דער מענשהייט, זאל ער איהר גאר דאס „טעלערעל פון הימעל" דערלאנגען? אנשטאט צו וועלען פארזארגען די מענשען מיט סאציאלער נערעכטיגקייט און מיט בעסערע לעבענס־באדינגונגען, זאל ער גאר וועלען פארזארגען זיי מיט א חלק אין „הימעל־רייך". אוואו איז ענדליך די פסיכאלאגישע מעגליכקייט נעווען דעמאלט פאר אט יענער הונדערט מאל הונדערט פראצענט ניט־אידישער קאנצעפציאן, פאר אט יענער דורך און דורך היידנישער קאנצעפציאן וועגען דעם, ווי אזוי די ערלייזונג פון דער מענשהייט קאן און באדארף קומען: ניט דורך דעם, וואס די „חוטאים" און „חטאים" זאלען באקעמפט ווערען, דורך דעם, וואס דאס שלעכטע און די שלעכטע זאלען אויסגעראטען ווערען, קאן די מענשהייט אויסגעלייזט ווערען, נאר דורך דעם, וואס עס זאל נאך א גוואלדיגער פארברעכען — דער גרעסטער פארברעכען, וואס מיר קאנען זיך פארשטעלען — באגאנגען ווערען. נאר דורך דעם, וואס דאס אומשולדיגע בלוט פון משיח וועט פארגאסען ווערען. ווי אזוי זיך צו יענער צייט אזא „מאדנע" קאנצעפציאן ביי א אידישען יונגען מאן געקאנט בילדען וועגען דעם, ווי אזוי די אל־מענשליכע גאולה באדארף קומען? ווי אזוי האט ער זיך צו אט יענע פארברעכערישע וועגען, צו אט יענעם „בלוטיגען" מיטעל געקאנט דערטראכטען?

4.

אמת, אייניגע פּאָרשער פון קריסטענטום פֿרובען זיך אייניטיילען די טעטיגקייט פון יעזוס'ען אין צווייי באזונדערע פעריאָדען. אין איין פּעריאָד יאָהרען, אין ערשטען, זאָל ער האָבען געלעבט און געווירקט נאָר אלס אידישער משיח, און ערשט נאָכדעם, וואָס ער איז גאנצע צוואנציג יאָהר אלס אידישער משיח אין דינסט נעשטאנען, האָט ער די ראָלע פון א גאָט, פון אן אלמענשליכען ערלייזער, אָננעהויבען צו שפּילען. ערשט דאן איז ער אלס אוניווערזאָלער משיח אַרויסגעטראָטען.

דער אמת איז אָבער, אז אויב יעזוס איז געווען אויף אזוי פיל גוט און וואויל און האָט זיך קרייציגען געלאָזט, לאָזט ער זיך אָבער בישום אופן ניט אויף דער העלפּט צושניידען. דו קענסט בשום אופן ניט מיט קיינע שארפע — אָדער ניט קיין שארפע זאָגאָר — ליניען אָפּגרעניצען אין פּעריאָד יאָהרען פון זיין טעטיגקייט פון דעם צווייטען פּעריאָד. דו קענסט ניט איינטיילען זיין לעבען און ווירקען אין צווייי באזונדערע טיילען. ווי ווייט ער ווערט נעשילדערט אין עוואנגעליום, זעהען מיר ניט אין די מעגליכקייט, מיר זאָלען א־הם קענען צושרייבען א גרויסען רעוואָלוציאָנערען קריזיס אין זיין לעבען, מיר זאָלען קענען אָננעהמען, אז אין העלפּט פון זיין לעבען זאָל ער פון נאָר אנדערע שטרעבונגען און חלומות, אידעען און געדאנקען באהערשט געווען זיין, ווי ער איז געווען אין דער צווייטער העלפּט. עס זעהט זיך בשום אופן ניט די מעגליכקייט, מיר זאָלען קענען אָננעהמען די מיינונג, אז די געטליכקייט, וואָס ער האָט זיך צוגעשריבען, איז א פּראָדוקט פון א רעאָלען באָדען, אויף וועלכער ער זאָל האָבען געווען פריהער געשטאנען, אז די הימעל־בליהעריי זיינע איז א צווייטער עטאַפּ אין זיין טעטיגקייט געווען, אז פריהער זאָל ער האָבען געווען זיין טעטיגקייט אין ענגע ראמען איינגעפאסט. אין טאָן, איין נייסט

הערשט אין די אלע נעטליכע עפיטעטען זיינע, מיט וועלכע ער האט זיך מיט אזא פרייער האנד מזכה נעווען. אין זיין ארט רעדען און האלטען זיך איז כמעט נאר קיין אונטערשיד ניטא צווישען נאר די ערשטע טעג פון זיין טעטיגקייט און צווישען נאר די לעצטע. שוין נאר אין די ערשטע יאהרען האט ער מעהר נעהרעדט וועגען דעם, וואס ער איז, ווי וועגען דעם, וואס ער האט צו טאן. שוין אין די ערשטע יאהרען האט ער מעהר געהרעדט ווי געטאן. שוין אין די ערשטע יאהרען האט געטראגען זיין פאר־שטעלונג וועגען זיך, ווי וועגען אן ערלייזער, אט יענעם קאסמא־פאליטישען און אוניווערזאלען כאראקטער, וואס מען הייסט אונז נאר אין די לעצטע יאהרען פון זיין טעטיגקייט זעהן. די וויידער־שפרוכען, וואס מיר געפינען דא און דארט אין דער שילדערונג, וואס דער צוואנגלויום גיט אונז וועגען איהם, זענען ניט פון אזא כא־ראקטער, מיר זאלען קענען דורכדעם זיין לעבען אויף צווויי באזונ־דערע טיילען שפאלטען. ז י י צ י ה ע ן ז י ך א י ב ע ר ד ע ם נ א נ צ ע ן ל ע ב ע ן ז י י נ ע ם.

אין דעם זעלבען מאמענט, וואס ער האט געזאגט, כי „לא נכון לקחת את לחם הבנים ולהשליכו לפני הכלבים", זו עם איז ניט רעכט צונעהמען דעם ברויט פון די קינדער און וואהצען איהם פאר די הינט — אין זעלבען מאמענט האט ער אליין זיינע דינסטע אנגעבאטען דער „שומרונית", ער זאל איהר אייביג לעבען שענקען, ער זאל איהר לאזען „פון קוואל, פון וועלכען עם פליסט די לעב־דיגע, פרישע וואסער — ארויסטרינקען", אין דעם זעלבען מא־מענט האט ער אויך גוואלדיגע „התפעלות" באקומען, וועז עפעם א שטיקעל רוימישער באאמטער האט זיין גלויבען אין איהם אויס־געדריקט. דאס האט איהם אין אזא התפעלות אריינגעבראכט, זו ער האט שוין פאר זיך דאס בילד געזעהן, ווי פון אלע זייטען קומען די פ ר ע מ ד ע און זיצען ביי איין טיש מיט די אי־

דישע אבות אין הימעל־רייך. עס האָט אויף אזוי פיל זיין אייגען־ליבע נעקיצעלט, אז ער איז גרייט געווען שוין אויף דעם מאָמענט די העכסטע פרייז פאר דעם קאָמפּלימענט באצאָהלען — פון זיין אייגען פאָלק זיך אָפּזאָגען. דער אידישער משיח, וואָס מיט איין מאָמענט, פריהער אָדער שפּעטער, האָט דעם ברויט פון די קינ־דער די הינט ניט נעוואָלט אַוועקגענעבען, זאָגט דאָרטען אין דער אייגענער שטעלע, אַוואו ער האָט פאר א קאָמפּלימענט די נאָנצע הימעל־רייך די גויים אַוועקגענעבען, פאָלגענדעס וועגען די אידען: „די בני־המלכות — די אידען — וועלען אין חושך פארווארפען ווערען. עס וועט דאָרטען א געוויין זיין און א צייהן־קריצענישׂ". און אפילו דער אינצידענט מיט דער „אשה כנענית" מאכט אויך דעם איינדרוק, אז עס איז איהם מעהר אין כבוד געגאַנגען, ווי אין דעם, ער זאָל ווירקליך געווען באטראכטען דאָס העלפען איהר, ווי א זאך, וואָס שטימט ניט מיט זיין מיסיאָן, וואָס ער האָט זיך אין לעבען צוגעשריבען. נאָר דערפאר, וואָס זי האָט איהם אין אָנ־חויב מיט וועניג עפּיטעטען טיטולירט, האָט זי פון איהם דאָן א שווארצען סוף נעבאָפּט. א סימן, אז שפּעטער, נאכדעם, וואָס זי איז צו איהם שטארק צוגעשטאַנען און האָט אין איהם א שעהנע פּאָרציע חניפה אריינגעראַדט, איז ער טאקי בעסער און וויכער געווארען, און האָט פאר איהר נעטאָן דאָס, וואָס ער האָט פריהער ניט געוואָלט טאָן.

נאָך מעהר:

טראכטט דו זיך נוט איין עוואַנגעליום, זעהסט דו, אז די גאנצע וועלט־נונג, וואָס פאול זאָל האָבען געגעבען דאָס קרים־טענטום, ליגט שוין אייגעוויקעלט נאָך מעהר, ווי נאָר אלם אן עמבריא אליין, אין יעזוס' פּראדיגען פון גאָר דער ערשטער צייט. דער נאנצער האָס צום אידענטום, דער וואונש איננאנצען זיך אָפּצו־פרעמדען פון אידישען גלויבען און אויף די חורבות פון אידענטום

א נייעם בנין אויפצושטעלען, וואָס געפינט זיך אין פאולוס — לינען שוין די קערענדלאך פון דעם אלעם אין זיינע מערקווירדינע שטאַרקע און שעהנע שטעלען—אין די זיטען 82-81-80 פון עוואנגעליום און נאָך אין אנדערע פלעצער—אַוואו ער טענה'ט זיך מיט די פרושים אויס און וואו גלייכצייטיג מיט דיזען גיפט און גאל ערקלערט ער זיך אין ליבע און לאיאליטעט — אינטערעסאנט איז, וואָס די איינלייטונג צו אָט יענע גיפטיגע שטעלען איז אויך א ליבע-ערקלערונג צו די פרושים. און עס מאכט א מאדנעם קאמישען איינדרוק, וועז דו געהסט פון דיזער ליבעס-ערקלערונג צו די וויטערדיגע שטעלען איבער. עס דינט דיך נאָר אלס אן איבעריגער ביישפיל פון דער צביעות און פאלשקייט, מיט וועלכע דער עוואנגעליום איז דורך און דורך פול — צו די פרושים און פארזיכערט, אז ער איז ניט געקומען חלילה מבטל זיין אפילו איין אות פון תורת-משה אדער פון די פרושים.

אלעגאלס טראגען מעהר אויף זיך אָט יענע אלע ווידערשפרוכען, וואָס געפינען זיך אין עוואנגעליום א כאראקטער פון מאמענט קאפריזען, פון פארבייגעהענדע שטימונגען, ווי א כאראקטער פון רעוואלוציאָן, פון א טיפער זעלען-קריזיס, פון נשמה-בריקען, וואָס פיהרען פון איין וועלט אין א צווייטער איבער. די אלע ווידערשפרוכען זענען געטוג דערויף, מיר זאלען אייגזעהן, אויף ווי ווייט די שרייבער און צוזאמענשטעלער פון עוואנגעליום זענען ניט אייניג געווען אין זייער אויפפאסונג וועגען דעם לעגענדארישען יעזוס — אדער נאָך ריכטיגער — ווי ווייט זיי זיינען ניט אייניג געווען אין דעם, וואָס פאר א בילד מען באדארף וועגען דעם לעגענדארען יעזוס געבען, עס זאל וואָס מעהר פראפיט פאר די אינטערעסען פון דער קירכע ברענגען, עס זאל וואָס מעהר שאנסען פאר דער פארשפרייטונג פון קריסטענטום אין זיך אנטהאלטען. דאָס באווייזט נאָר, ווי ווייט שווער עס איז זיי געווען צו-

זאמענצושטעלען א פאלקאם כעמישע צוואמענמישונג פון אט יענע אלע פארבען, מיט וועלכע זיי האבען באטראכט פאר נויט־ווענדיג דאס בילד פון גרינדער פון קריסטענטום צו מאלען. זיי האבען דעם פילפארבינעז מאטעריאל ניט געקאנט באהער־שען — אין א פלאסטישער פארם איהם אויסצוגיסען. עס איז אונגעלונגענע מאזאאיק ארויסגעקומען. זיי זיינען אבער ניט געגנג, מיר זאלען אין זיי זעהען א באוויז, אז עס זיינען צוויי יעזוס'ען אין איינעם אין באזונדערע צייטען נעוועז. זיי זיינען אבער ניט געגנג, מיר זאלען זיי פאלשטענדיג קענען אין צוויי באזונדערגעהענדע גרו־פען סארטירען אוז אלס צוויי באזונ־דערע אינהאלטען פון צוויי פארשידענע פעריאדען אין דעם לעבען פון יעזוס'ען צו ערקלערען.

.5

ניין. די דאזיגע מיינונג קען קיין נרונד ניט האבען. באז־זונדערס, וועז דו נעהמסט נאך אין אנבאטראכט די באהויפטונג, וואס זי אליין מאכט — אוז מוז זי מאכען — אז דער ערשטער פעריאד יאהרען האט צוואנציג יאהר געדויערט. צוואנציג יאהר אידישער משיח — וואלטען זיך די שפורען פון דיזען משיח־פעריאד שטארק נעמוזט פיהלען אין עוואנגעליום. ווי זיי זאלען זיך ניט נעווען מיהען צו שילדערען יעזוס'ען מעהר אלס מענשליכען ערליי־זער, ווי אלס אידישען ערלייזער, ווי זיי זאלען ניט נעווען באז־הערשט זיין פון דער טענדענץ מעהר דעם אלנעמיינעם משיח אין איהם קלאר ארויסצובערענגען, ווי דעם אידישען משיח — האבען צוואנציג יאהר לעבען אוז ווירקען אלס אידישער משיח א גוואלדי־גען שטעמפעל אויף דעם עוואנגעליום באדארפט נעווען ארויפלעגען.

אין אמת'ען אבער, וואם האבען מיר אזעלכעם אין עוואנגעליום וועגען יעזוס'ען אלס א אידישען משיח, וואם זאל אונז צווינגען גאר אין גאנצען, אז מיר זאלען פאר זיך א מיינונג בילדען, אז ער האט אפילו, וועז עם איז און אויף וויפיל עם איז די ראלע פון א אידישען משיח געשפילט.

יעזוס אליין רעדט דארטען קיינמאל ניט אין אזא שפראך, דורך וועלכער מיר זאלען זעהן, אז ער האט טאקע ווירקליך וועז איז, ווי אויף אן אויסשליסליך אידישען משיח געקוקט אויף זיך. דא און דארט געפינען מיר איהם נאך מיט א רמז אנדייטען דערויף, אז ער באטראכט זיך אלס דער משיח, וואם גאט האט פאר דעם אידישען פאלק זיין געגארטע גאולה ברענגען — און אויך דאן געהט די אידישע גאולה צוזאמען מיט דער אלגעמיינער. די שרייבער און צוזאמענשטעלער גיבען אונז סתם באהויפטונגען וועגען דעם, אז יעזוס איז עם געווען דער משיח, וואם גאט האט די אידען צוגעזאגט, און געבען אונז ניט קיין אינהאלט אזעלכען, וואם זאל מוזען ארויפצווינגען אויף אונז די מיינונג, אז יעזוס האט טאקי ווירקליך וועז עם איז די ראלע געשפילט. יעזוס אלס אידישער משיח וועלט דארטען ניט אין דער אילוסטראציאן פון אירגענד־וועלכע רעאלע בילדער פארגעשטעלט. און בארעכענט נאר. איין יאהר בסך־הכל — העכסטענס צוויי אדער דריי יאהר — איז יעזוס אן אוניווערסאלער משיח געווען — איז מיט דיזער ראלע זיינער איז דער גאנצער עוואנגעליום פול און לעזטו דעם עוואנגעליום אויפמערקזאם, מוזטו קומען צום באשלוס, אז אויב עם איז בכלל אזא יעזוס טעטיג געווען, האט געמוזט זיין טעטיגקייט זיין אין דער ריכטונג, די מענשען פון זיין דור זאלען איהם אלס דערלייזער פון דער גאנצער מענשהייט באטראכטען. עם געפינט זיך אבער דארטען גאר קיין אינהאלט אזעלכער, וואם איהר זאלט איהם קענען צופאסען צו א יעזוס, וואם זאל האבען זיין טעטיגקייט

געפיהרט אין דער ריכטונג, אז דאָס אידישע פאָלק זאָל איהם אלס משיח דערקלערן. אויף וויפיל מיר האָבען דאָרטען מא־טעריאל וועגען יעזוס'ן אלס אידישען משיח, איז דאָס נאָר גענוג דערויף, מיר זאָלען קענען קומען צו דער איבערצייגונג, אז זיי — די פּאָרשטעהער פון קריסטענטום — האָבען עס דורכאוים נויט־וועגדיג פאר זייערע צוועקען באטראכט, אויסצופאנצען דעם גלוי־בען אין זייערע אנהענגער, אז כּוּיט דער יעזוס־ערשיינונג זיינען מקוים געוואָרען אויך די נבואות פון די אידישע נביאים וועגען דאָס קומען פון דעם משיח. זיי זיינען אָבער ניט געגוג דערויף — אונז מאכען צו גלויבען, אז יעזוס — אין פאל אפילו ער זאָל האָבען געלעבט — זאָל ווירקליך געווען האָבען די ראָלע פון א אידישען משיח געשפילט — און נאָך נאָנצע צוואָנציג יאָהר דערצו. זיי האָבען נאָר דעם אויסדרוק — אידישער משיח — באַאַרפט. האָבען זיי איהם געגומען. פאר דעם אינהאלט אָבער — ניט האָבען זיי זיך וועגען איהם געקימערט און ניט האָבען זיי געקענט צוטראכטען אזעלכען, וועלכער זאָל אין זיך קיין חורבן אנטהאל־טען פאר די הויפט־צוועקען, וואָס זיי האָבען פארפאלגט, וועלכער זאָל אין קיין קאָנפליקט ניט שטעהן מיט די טענדענצען, פון וועלכע זיי זיינען באהערשט געווען, ריידענדיג וועגען יעזוס'ן.

6.

דא קומען מיר אָבער צו דעם זעלבען פונקט פון אנדער זייט.

לאָמיר זיך שוין מיט דעם עוואנגעליום ניט רעכענען. לאָמיר שוין יא פרובען יעזוס'ן אויף דער העלפט צושניידען. לאָמיר יא פרובען זיין טעטינקייט אין צוויי באַזונדערע פּעריאָדען אייני־טיילען. לאָמיר שוין אננעהמען, אז אין פרינציפ קען יא אנגע־נומען ווערען די מיינונג, אז עס איז אין זיין לעבען און ווירקען אן ערשטער פעריאָד געווען, אין וועלכען ער האָט זיך אויסשלים־

ליך אלס אידישער משיח באטראכט, אין וועלכען ער האט נאך די ראלע פון א אידישען גואל געשפילט און א צווייטער פעריאד, וועו ער האט די קרוין פון אן אוניווערסאלען משיח אויף זיין קאפ געלעגט, וועו ער האט זיך אלס דער ערלייזער פון דער גאנצער מענשהייט ערקלערט. אין דעם מאמענט אבער, וועו מיר געהען איבער צו באשעפטיגען זיך מיט דעם אנאליז וועגען דעם אינהאלט, וואס דיזע מיינונג מוז די צוואנציג יאהר פון זיין משיח טעטיגקייט צושרייבען, ווערט זי ווידזער אמאל ווי רויך פאר־שוואנדען.

צי דער מאטעריאל איז יא דא אדער ניטא אין עוואנגעליאום, מוזען מיר דאך פארט א געוויסען אינהאלט צושרייבען אט דיזע צוואנציג יאהר פון זיין משיח'יום, אזא אינהאלט וואס זאל זיין צו יענער צייט צוגעפאסט, אזא אינהאלט, וואס זאל אונז ווייזען, אז אויך ער האט זיך די גאנצע צוואנציג יאה־ אויפגעפיהרט, ווי די אלע אנדערע, וואס האבען פרעטענדירט די ערלעזער פון אי־דישען פאלק צו זיין — אבגעזעהן דערפון, צי זיי האבען יא פרעטענדירט אדער ניט פרעטענדירט אויף דעם נאמען משיח. ליידער קענען מיר דאס אבער ניט טאן איבער פארשיידענע פילע און וויכטיגע טעמים, איינער פון וועלכע איז אויך דאס, וואס עס וואלט ערשט דאן דער צווייטע פעריאד פון זיין טעטיגקייט פסיכאלאגיש אבסאלוט אונמעגליך געווען. צי מיר ווילען, צי מיר ווילען ניט, מוזען מיר אננעהמען די מיינונג, אז סיי ווי איז ער קיין גרויסער קעמפער ניט געווען. אפילו די, וואס שענקען איהם צוואנציג יאהר טעטיגקייט אלס אידישער משיח, גיבען צו, אז ניט ער אליין האט געקעמפט און ניט ער האט אנדערע צום קאמף גערופען. בארעכענט־זשע אבער, וואס דאס הייסט. עס איז גרינג צו זאגען, אז יעזוס האט צוואנציג יאהר די ראלע פון א אידישען משיח געשפילט. מען דאך אבער פארט אין דיזע

צוואנציג יאהר א געוויסען אינהאלט אריינלעגען. אויסער אבער אט יענעם אינהאלטסלאזען אינהאלט, וואס געפינט זיך בכלל וועגען זיין טעטיגקייט אין עוואנגעליאום, קענסטו אין דיזע צוואנציג יאהר משיח'יזם נאר ניט אריינלעגען. צי מיר ווילען ניט — איז אין דעם מאמענט, וואס מיר וועלען זיך א מעהר אדער וועניגער קלאר בילד שאפען וועגען דער טעטינקייט זיינער אין דיזע צוואנציג יאהר, וואס ער האט זיך אלס אידישער משיח באטראכט — קענען מיר ניט קיין אנדער טעטינקייט פאר אים צוטראכטען, ווי די, וואס זאל אין אלגעמיינעם ניט עהנליך זיין אויף דעם, וואס ווערט איהם אין עוואנגעליום צוגעשריבען.

אוואו זשע איז — פרעגט זיך אלזא ווידער — די פסיכאלאגישע מעגליכקייט געווען צו יענער צייט, וועו יעדער אינער, וואס האט דאמאלסט נאר וועלכע עס איז פרעטענזיעס אויף דעם נאמען משיח געהאט, האט מיט שטאל און אייזען געקעמפט פאר דאס ערווערבונג פון דיזען נאמען, האט מיט זיין פארנאסען בלוט אין קאמף מיט דעם שונא די פרייז פאר דיזען נאמען געוואלט באצאהלען — אז אין דיזער צייט זאל זיך א אידישער יונגערמאן, וואס האט קיין שווערד אין האנט ניט געקאנט האלטען, און האט דעם קלענסטען וואונש קיינמאל געהאט א קאמף געגען דעם שונא צו ארגאניזירען, אלס דער ענדגילטיגער משיח פון אידישען פאלק באטראכטעט, נאר דערפאר, וואס ער האט עטליכע „דבוקים" ארויסגעטריבען און עטליכע משוגעים צוריק צו זייער נארמאלען

שכל געבראכט? צי זיינען וועניג רופאי־חולים און רבוסים־טרייבער ביי אידען צו יענער צייט גענוג?

אוואו איז אט יענע פסיכאלאגישע מעגליכקייט נעווען, אז א אידישער יונגערמאן צו יענער צייט זאל זיך אלס משיח באטראכטען און זאל אין זיין מיסיאן אין לעבען אזא אינהאלט ארייני־לייגען, וואס זאל זיין פונקט דער חיפוך פון דעם אינהאלט, וואס דער משיח־באגריף ענטהאלט. ניט נאר האט ער ניט אין טאט קיין אקטיוועז קאמף אנגעפיהרט פאר דער באפרייאונג פון אידישער פאלק; ניט נאר איז זי איהם ניט נאר א־נגנאנצען אפילו אין דער לינקער פאה געלעגען; ניט נאר איז ער מיט רייד־ען, מיט ווערטער אפגעקומען; נאר אויך דאס רייד־ען זיינס האט צו ענט־געגענגעזעצטע רעזולטאטען באדארפט פיהרען, ווי די, וואס די באר־פריאונגס־באוועגונג האט זיך נעשטעלט דאמאלסט. ניט קאמף אין שלאכט האט ער נעפרעדיגט, נאר אונטערטעניקייט. דאס שלעכטע אויף דער וועלט, האט ער נעפרעדיגט, איז דערויף, מען זאל ליידען פון דעם, אבער ניט באקעמפען. דאס אלעס האט ער געטאן — און האט זיך נאך אלץ אלס אידישער משיח געקענט באטראכטען.

אוואו איז עס די פסיכאלאגישע מעגליכקייט, אז צו יענער צייט, וען די משיח־אידעע ביי אידען האט אזוי טיף מיט בלוט און אייזען נעאטעמט, מיט אזא ווילדער לידענשאפט זיך אויף דעם שלאכטפעלד גערישן, זי זאל דורך בלוטיגען קאמף איהרע האפ־נונגען רעאליזירען, זאל אין זיך אוא גיפטיגען שלאנג, ווי יעזוס אלס משיח, אויסבריהען, זאל זי אויך אויף זיך א מאנטעל פון פאסיוויטעט ארויפציהען — און זאל פון שלאכט־פעלד צום הימעל

זיך וועגדען אבער מעהר דערויף, עס זאל פאר איהר געשאפען וועדען די מעגליכקייט גאר אין גאנצען דעם קאמף אויפצוגעבען, ווי דערויף — דער הימעל זאל איהר זיין הילף שיקען?

אוואו האט זיך די פסיכאלאגישע מעגליכקייט געפונען אין יענער צייט, וועו דאס אידישע פאלק האט אזא קאנקרעטען און רעאלען אינהאלט, וועלכער האט זיך אין אזוי פיל פרישען און קרעכינען לעבען געצאפעלט, אין דער משיח־אידעע ארייננעלייגט, זאל זי — די משיח־אידעע — אזוי ברייט איהרע טירען פונאנדערעפענען פאר — אין בעסטען פאל — א בלוטלאזער און צוקראכענער קאריקאטור איהרער, וואס שעפט איהר ביסעל ארימע יניקה פון בלאסען און קרענקליכען מיסטיטיזם.

אוואו איז דאס פלאץ געווען אין יענער צייט, וועו גלויבען אין משיח'ן האט קודם כל געהייסען — זיך איינעסען מיט די ציינער אין פלייש פון שונא, אין יענער צייט, וועו קעמפען און שלאגען זיך מיט דעם שונא, האט כמעט די פארם פון א פסיכאזאנגענומען, וועו אלע טיילען פון אידישען פאלק זיינען בוכשטעבליך נרייט געווען זייער לעבען אוועקצולייגען פאר דער גרויסער באפרייאונג, וועו אין די הערצער פון די אידישע מאסען האט נעברענט א ניהגום־פייער פון אקטיוועו האס און נקמה צום שונא און א פיינליכער וואונש נאר אין בלוט פון שונא דאס פייער צו לעשען, אוואו איז דאס מעגליך געווען אין יענער צייט עס זאלען זיך געווען קענען געפינען אנהענגער פון א משיח, וואס זיין משיח־טעטיגקייט איז באשטאנען נאר אין איבערוואלפען זיך מיט שטארק־וועלטלאך מיט די פרושים, אנהענגער פון א משיח, וואס אלעם דאס, וואס ער האט געפרעדיגט, האט באדארפט פון זיי אלם וואלפען שמוץ אויף די טיילגקייטען זייערע באטראכט ווערען, וואס זיין גאנצע טעטיגקייט האט באדארפט בא־

טראכט ווערען פון זיי אלס די טעמיגקייט פון א שונא א געפעהרליכען, וואס איז אויסען נעווען מיט שטייגער זייער פרייהייט'ס-וועג צו פארוואַרפען.

מיט אַנדערע ווערטער:

ווי אזוי האָט עס געקענט מעגליך זיין, עס זאל זיך באווייזען צו יענער צייט ביים אידישען פאלק אזא איינער, וואָס זאל זיך אלס משיח באטראכטען נאָר דערפאר, וואָס ער האָט נים געטאָן דאָס, וואָס אלע אַנדערע משיחים האָבען יאָ געטאָן, נאָר דערפאר וואָס ער האָט אלעס מעגליכעס געטאָן, זיין ארבייט זאל צום געגענזאץ ברענגען, צום געגענזאץ פון דעם, צו וואָס א משיח בעדארף שטרעבען.

ווי אזוי איז דאָס ווידער מעגליך געווען, אז די אידען זאלען אזא איינעם אלס זייער משיח אויפנעהמען, נאָר דערפאר, וואָס ער האָט אלעס מעגליכעס געטאָן, די ערלייזונג זייערע זאל נים קומען.

כ'לעבען, איך בין שוין באלד גרייט אַנצונעהמען דאָס לעבען אוּן ווירקען פון יעזוס'ען אלס א זיכערען היסטאָרישען פאקט. איך בין שוין באלד גרייט מסכים צו זיין, אז אויך די הינריכטונג זיינע איז ווירקליך פאַרנעקומען. איין תנאי נאָר וואלט איך שטעלען, מיר זאלען אַננעהמען, אז דוקא די אידען האָבען דאמאלס דיזע הינריכטונג דורכגעפירט, טראָץ דעם, וואָס עס איז אין אונזערע אינטערעסען, אויף וויפיל עס איז נאָר א מעגליכקייט פאר אונז פאראן, אונזערע הענט פון זיין בלוט ריין האלטען.

יעזוס, וואלט איך דאן נעגלויבט, אז ניט נעקרייצינט נעווארען, נאר פארשטיי-נערט נעווארען.

דאס האבען איהם די אידען פאר-שטיינערט, ווען ער האט פאר זיי זיין משיח-פראגראם אנגעצייכענט, ווען זיי האבען דאן נעהאט די מענ-ליכקייט, צו איבערצייגען זיך, וואס פאר א שעהנע גאולה דער משיח זייע-רער ווילּ עס פאר זיי ברענגען און מיט וואס פאר א ווענען ער ווילּ עס זיי צו דער דאזיגער גאולה פיהרען.

פינפטנט אבטיילונג

דיסטריישער אנאליז

ח.

היסטאָרישער אַנאַליז.

1.

זאָלען מיר איצט פון דער „פסיכאָלאָגיע" נאָכאמאָל צו דער „היסטאָריע" איבערגעהן. לאָמיר נאָר זעהן, אויף וויפיל זיינען די היסטאָרישע באווייזען, וואס מיר האָבען וועגען דער עקזיסטענץ פון יעזוס'ען, שטאַרק גענוג, מיר זאָלען ווירקליך מוזען די יעזוס־ערשיינונג אלס היסטאָריש־נעשעהענעם פאקט אָננעהמען.

נאָך א קלייגעם אנאליז אָבער מוזען מיר קומען צו דער איבערציינונג, אז אויך פון דיזען שטאַנדפונקט — אויף ווי וויט עס זיינען יאָ פאראן אָדער ניט פאראן אין דער געשיכטע באווייזען דערויף — זיינען מיר ניט נאָר געצוואונגען אָנצונעהמען די מיינונג, אז אזא פערזאָן, ווי יעזוס האָט יא געלעבט, נאָר פאַרקעהרט. מיר מוזען איהם אויך דאן אלס לעגענדארע פערזאָן בעטראכטען.

און אויף א צווייפאכען וועג מוזען מיר דאן צו דיזען באשלוס קומען — אי אויף דעם סמך פון אָט יענע היסטאָרישע באווייזען טאקע, וואס מיר באזיצען — וועלכע בעדארפען עס אונז מאכען גלויבען אין זיין־יעזוס־עקזיסטענץ, און אי אויף דעם סמך פון אָט יענע היסטאָרישע באווייזען, וואס וואָלטען בעדארפט זיין זיינען אָבער ניט פאראָן?

און אויף דעם סמך פון די לעצטע מוזען מיר נאָך מעהר צו דיזען באשלוס קומען, ווי אויף דעם סמך פון די ערשטע.

וואָרים אויב דער צווייפעלהאפטער כאראקטער פון דער קוועלע, — דער עוואנגעליאום, — אין וועלכער עס געפינט זיך דער היסטאָרישער מאטעריאל וועגען יעזוס'ען, אויב דער נאנצער פּלאָנטער און די אלע ווידערשפּרוכען, וואָס געפינען זיך אין דיזען היסטאָרישען מאטעריאל, וואס מיר האָבען אין עוואנגעליאום וועגען די לעבענס־פּאסירונגען פון גרינדער פון קריסטענטום — אויב דאָס אלעס איז אפשר נאָר נעגוג דערויף, מיר זאָלען ניט געצוואונגען זיין, אָנצונעמען יעזוס'ען אלס א ווירקליך היסטאָרישע פערזאָן, מיר זאָלען ניט געצוואונגען זיין צו שטעלען אזא פערזאָן ווי יעזוס אין צענטער פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, צווינגט אונז שוין אָט יענער באקט, וואָס מיר געפינען קיין רמז ניט אויף דער עקזיסטענץ פון יעזוס'ען אין אָט יענע קוועלען, וואו מיר וואָלטען וועגען דעם יא כאָטש אירגענד וועלכען מאטעריאל באדארפט געפינען, אָנצונעהמען די מיינונג, אז יעזוס איז ניט מעהר, ווי א מיף, אז עס האָט נאר אינגאנצען אזא פערזאָן קיינמאל עקזיסטירט.

לאָמיר אלזא איבער דער ליניע פון דיזע צוויי פונקטען אונזער קלייגעם היסטאָרישען אנאליז פיהרען.

לאָזענדיג אין א זייט אָט יענע אלע „כולו מוקשה" פונקטען, וואָס געפינען זיך אין היסטאָרישען מאטעריאל וועגען יעזוס'ען, לאָזענדיג אין א זייט אָט יענע אלע פונקטען און ווידערשפּרוכען, וועגען וועלכע איך האָב שוין אין ערשטען טייל פון מיין ארבייט געשריבען, וועל איך זיך יעצט אָפּשטעלען נאָר אויף די, אויף וועלכע איך האָב נאָך ביז אהער ניט אָנגעוויזען.

מילא, מיר וועלען שוין ניט ריידען וועגען די סתירות אין דעם יחוס־צעטעל, וואָס מתתיהו און לוקום גיבען אונז אין עוואנ־

געלויאום וועגען יעזוס'ען. דער ערשטער צעהלט פערציג דורות פון אדם הראשון ביז יעזוס'ען און דער צווייטער מיט נאך א מאל פארציג, כמעט, מעהר. דערביי איז אויך דאַרטען א גרויסער אונטערשיד פאראן אין די נעמען פון פילע, וואם וועלען דאַרטען אלם יעזוס'עם אור-עלטערען אַנגענעבען. מיר וועלען אויך ניט רייד־ען וועגען די פארשיידענע נוסחאות, וואם עקזיסטירען אין עוואנגעליאום וועגען דעם געבורט פון יעזוס'ען. ביי לוקום'ען, למשל, וועלט די געשיכטע וועגען געבורט פון יעזוס'עו דער־צעהלט אין צוזאמענהאנג מיט דעם געבורט פון „יוחנן המטבל". דאַם געבורט פון יעזוס'ען איז ביי איהם פארבונדען מיט א לאנ־גער און גרויסער נעשיכטע וועגען איינעם א כהן גדול מיט דעם נאַמען זכריהו, דער פאַטער פון יוחנן המטבל, וועלכער איז ביז צו דער טיפער עלטער מיט קיין קינדער ניט געבענשט געווען. אויסער דעם ווידער, איז לויט ווי עם ווערט אין לוקום דערצעהלט די געשיכטע וועגען דעם געבורט פון יעזוס'ען, האַט דער „רוח הקודש" ניט קיין „פלוצליכען אַנפאל" אויף דער „היילינער מו־טער" געמאכט. לויט ווי עם ווערט דאַרטען דערצעהלט די מעשה, האַט דער רבונא של עולם נאַך מיט א שטיק צייט פריהער נע־שיקט צו איהר גבריאל המלאך, ער זאל איהר מודיע זיין וועגען די „אבזיכטען" זיינע, ער זאל איהר מעלדען וועגען דעם „וויזיט", וואם ער האַט בדעה איהר אפצושטאַטען גאַר אין דער ניכער צו־קונפט. בכלל טראַגט דאַרטען דיעז שטעלע, אוואו גבריאל זאַגט איהר די גוטע בישורה אַן, א מערקווירדיג „פיינעם" און „איירע־לען" כאראקטער. גבריאל המלאך רעדט דאַרטען מיט א שפראך — און נאַך וועגען גאַט דערצו — וואם, אסור, אויב דער גרעס־טער בעל־עגלה וואלט זיך מיט איהר שעמען באראַרפט. ער זאַגט איהר אַן די בישורה, אז זי וועט א זוהן געבוירען, וואם גאַט וועט איהם אויף אייביג די שטול פון דוד אוועקגעבען. פרעגט זי

איהם: „ווי אזוי קען איך עס א זוהן נעבוירען. איך וויים דאָך פון קיין מאן ניט". דערויף ערקלערט ער איהר זעהר בילדליך, ווי אזוי דער „רוח־הקודש" וועט שוין די ארבייט פון א מאן אפּטאָן, און פארענדיגט מיט די ווערטער: „און דאריבער וועט אויך דאָס נעבוירענע קינד, דאָס הייליגע, גאָט'ס זוהן נערופען ווערען".

דאָגענען דערמאָנט מתתיהו מיט קיין וואָרט ניט וועגען דעם כהן־גדול זכריהו און וועגען דעם נעבורט פון יוחנן המטבל. און אויך גבריאל ווערט ביי מתתיהו'ן מיט קיין וואָרט ניט דערמאָנט. ער פינורירט דאָרטען ניט אלס „שרכן". מתתיהו דערצעהלט מעהר ניט, ווי דעם „פאקט", אז מרים איז טראָגעדיג געוואָרען פון רוח־הקודש. בכלל ווערט דאָרטען דער נאָנצער ענין ווירקליך פיינער און אייד־עלער ווי ביי לוקום'ען איבערגענעבען. ער איז דעם נאָנצען ענין, ווי „מבליע בנעימה" אביסעל. לויט ווי עס ווערט דאָרטען דערצעהלט, באדארף מען פארשטעהן, אז ניט נאָר האָט זי פריהער ניט געוואוסט, אז דער רבונא של עולם האָט אויף איהר „אן אויג געוואַרפען", נאָר אז זי האָט אויך דעם מאָמענט פון „אָנפאל" זיינעם „פארשלאָפען" און האָט נאָר אינגאנצען פון זיין וויזיט ניט געוואוסט. וועגען דער נאָנצער „הייליגער" נעבורט ווערט דאָרטען אין די פאָלגענדע עטליכע ווערטער דערצעהלט — „און אייד־ער יוסף — איהר חתן — האָט באדארפט זיין ביי איהר איז זי אויסגעפונען געוואָרען צו זיין טראָגעדיג געוואָרען."

דערפאר אבער געפינען מיר שוין אינגאנצען גאָרניט וועגען דער הייליגער נעבורט פון יעזוס'ען — ניט ביי מארקוס'ען און ניט ביי יוחנן. דאָוטען ווערט אויך ניט מיט קיין וואָרט דערמאָנט וועגען דעם יחוס זיינעם. עס פעלט דאָרטען גאָר אינגאנצען דאָס לאָגע „יחוס־צעטעל". ניט נאָר ווידער ערקלערען זיי ניט יעזוס'ען אלס אזעלכען, וואָס האָט פון בית דוד געשטאמט, ווי

עם טוען עס מתתיהו און לוכוס, נאָר פארקערט, זיי זיינען מודה, — און זאָגען עס בפירוש — אז ער האָט פון בית-דוד ניט נע־שטאמט.

איך וועל אויך אנדערע עהנליכע פונקטען דורכלאָזען אין וועל איבערגעהן צו די הויפט־וויכטיגע, וועלכע באראַרפען אן ענטשיידענדע באדייטונג פאר אונזער צוועק האָבען.

דער ערשטער פונקט איז, וואס אנבאלאנגט דעם אָרט, אוואו יעזוס זאָל האָבען געבוירען געווארען. עס איז אין דיזען פונקט קיין אייניגקייט פאראן ביי די שרייבער פון עוואנגעליאום. אויף איין פלאץ ווערט אָנגענעבען דאָס אָרט, אוואו ער איז געבוירען געווארען, די שטאָדט „בית־לחם". אויף א צווייטען אָבער ווערט אונז שוין אָנגעזאָגט בית־לחם, די שטאָדט „נצרת" אָנגענעבען, א שטאָדט — אגב — וואָס האָט לויט אלע וואַרשיינליכקייטען אָט דאמאלסט א, וועו יעזוס זאָל האָבען געלעבט און געווירקט, נאָך נאָר אין נאנצען ניט עקזיסטירט.

דיזער פונקט רעדט זעהר פיל צום גונסטען פון דעם, מיר זאָלען יעזוס'ען נאָר אלס לעגענדארע פערזאָן באטראכטען. וואַרים עס איז זיך ווירקליך זעהר שווער פארצושטעלען, עס זאָלען קענען זיין חלוקי־דעות וועגען דעם געבורטס־פלאץ פון א היס־טאָרישען העלד — וואָס זיין טעטינקייט איז נאָך דערצו פון א גוואלדיג נרויסער באדייטונג נעווען — ביי זיינע צייט־גענאָסען, אָדער אפילו א פאָר דורות שפעטער. עס איז ווירקליך שווער צו פארבינדען ביידע זאכען — יעזוס אלס א היסטאָרישע פערזאָן, וואָס האָט א וועלט־רעליגיאָן געשאפען און שוין באלד נאָך זיין טויט נרויסע מחנות פון אָנהענגער אין פארשידענע טיילען פון דער וועלט ערווארבען, מיט א חלוקי־דעות צווישען זיינע תלמידים וועגען דער שטאָדט, וואו ער איז געבוירען געווארען. אויב יעזוס האָט ווירקליך נעלעבט און עקזיסטירט, האָט בשום אופן ניט

באדארפט מענליך זיין, אז דער פלאץ, וואו ער איז געבוירען געוואָרען, זאל אומבאוואוסט בלייבען, אזוי, אז יעדער אייגער פון די, וואָס האָבען געשריבען וועגען אים, זאל קענען איהם אלס „נכתב" פון אן אנדער שטאָדט ערקלערען.

דיזע חלוקי־דעות וועגען דעם געבורט פון יעזוס'ען, קען פארשטענדליך זיין נאָר אין פאל מיר זאָלען יעזוס'ען אלס מיף ערקלערען. וען מיר זאָלען זיך האלטען ביי דער מיינונג, אז ניט יעזוס האָט די שרייבער פון עוואַנגעליאום מעגליך געמאכט, נאָר, אז זיי האָבען עס דעם „פארענדיגטען" און „ארומגעארבייטען" יעזוס געשפּאָרן. דאָס באווייזט אונז, אז יעזוס איז ניט קיין לעבעדיגער מאָדעל נעווען, וואָס די שרייבער זאָלען האָבען איהם אין זייערע יעזוס־בילדער קאָפּירט, נאָר א לעגענדע, וואָס א געוויסע אטמאָספערע האָט געשאפען אוז איז פון פיל אנטיילנעמער געוואָרען, א לעגענדע, צו וועלכער אויך זיי — די שרייבער פון עוואַנגעליאום — האָבען זייער טייל בייגעטראָגען, יעדער אייגער לויט זיינע ניינונגען, לויט דעם כח פון זיין פאנטאזיע און פארשטעלונג און לויט די צוועקען און אבזיכטען, וואָס ער האָט פאר דעם קריסטענטום פארפאלגט.

2.

און דאן נעהען מיר איבער צו דער צייט, אין וועלכער יעזוס זאָל האָבען געלעבט.

קענט איהר זיך פארשטעלען, עס זאָל זיין א חלוקי־דעות ביי אונז וועגען דער צייט, אין וועלכער דער ווילנער גאון, למשל, האָט געלעבט און געווירקט? קענט איהר זיך פארשטעלען, עס זאָל אן אונטערשיד פון קארגע הונדערט יאָהר זיין אין די פארשידענע מיינונגען, וואָס באציהען זיך אויף דעם יאָהר פון זיין געבורט?

קענט איהר זיך פאָרשטעלן, עס זאָל זיין אן אונטערשיד פון קאָרגע הונדערט יאָהר אין די פארשידענע מיינונגען, וואָס באַציהען זיך אויף דעם יאָהר פון זיין געבורט? קענט איהר זיך פאַרשטעלן, אז מיט צוואנציג יאָהר נאָך דעם טויט פון בעל־שם — אָדער מיט פופציג אָדער הונדערט זאָגאר — זאָל פּלוצלונג א חלוקי־דעות פאָרקומען וועגען דעם יאָהר, אין וועלכען ער איז געבוירען געווארען, און דער אונטערשיד זאָל דערביי ניט אין א יאָהר אָדער צוויי באשטעהן, נאָר אין גאנצע זיבעציג־אכציג יאָהר?

דאָס איז אָבער יא פאָרגעקומען בנוגע דער צייט, אין וועלכער יעזוס זאָל האָבען געלעבט און געווירקט. ניט מעהר און ניט וועניגער ווי א הונדערט און דרייצעהן פארשידענע מיינונגען זייַנען פאראן וועגען דעם יאָהר, אין וועלכען יעזוס זאָל האָבען געבוירען געווארען.

און באַרעכענט. דיזער פּלאַנטער און אומאיניגקייט וועגען דער צייט, אין וועלכער יעזוס זאָל האָבען גענעבט, איז ניט אריינגעטראָגען געווארען נאָכדעם, וואס הונדערטער יאָהרען נאנצע זאָלען אונז פון דער יעזוס־תקופה פאנאנדערשיידען. דיזער פּלאַנטער האָט שוין פאר זיך פּלאַץ געפונען נאָך דאָן, וועז יעזוס, ווי עס הייסט, האָט נאָך באדארפט, כמעט מיט איין פוס אויף דער ערד שטעהן.

שוין אין עוואנגעליאום איז קיין אייניגקייט ניטא וועגען דער צייט ,אין וועלכען יעזוס זאָל האָבען גענעבט. שוין דאָרטען האָט דער פּלאַנטער, וואָס אנבאלאנגט דעם יאָהר, אין וועלכען יעזוס זאָל האָבען געבוירען געווארען, זיין העכסטע מדרגה דערגרייכט. לויט דעם, ווי יעדער אייגער פון די שרייבער פון עוואנגעליאום וועגען יעזוס'ען ניט אן די צייט, אין וועלכער יעזוס'עם טעטיגקייט זאָל האָבען פאָרגעקומען, איז דער אונטערשיד דאָרטען ניט אין

עטליכע אויסצולעג יאָהר נאָר אין נאַנצע ניינציג יאָהר. הויפט בארעבעט נאָר, וואָס דאָס הויפט — שוין זיינע צייט־גענאָסען, כמעט — און ווי אנדערע ווילען נאָך האָבען בעדארף עס נאָך הייסען — אויך זיינע תלמידים — האָבע ניט נאָר ניט ריכטיג נעווואוסט דאָס יאָהר, אין וועלכען דער, וועלכען זיי האָבען אלס דעם ערלייזער פון דער מענשהייט באטראכט, איז געווירען נע־וואָרען, נאָר עס איז אויך מעגליך נעווען דאן אויף נאנצע הונדערט יאָהר, כמעט פריהער אדער שפעטער דיזעם יאָהר אנצוגעבען.

לויט ווי מתתיהו דערצעהלט, איז יעזוס געבוירען נעווארען ווען הורדוס האָט נאָך גלעבט. ער איז אבער נעשטאָרבען, ווען דער ערשטער איז נאָך א קליין קינד נעווען. לויט איהם נאָך קומט אויס, אז יעזוס איז נעבוירען נעווארען וועניגסטענס מיט א יאָהר פיר־פינף פריהער, ווי עס איז אָננענומען צו דענקען, ווי די אָננענומענע צייט־רעכנונג לויטעט. נאָר מילא, אן אונטערשיד פון פיר־פינף יאָהר איז דאָך ניט פון גרויס באדייטונג. לויט מתתיהו'ן אלזא קומט אויס, אז יעזוס זאָל האָבען נעשטאָרבען אדער הינגעריכטעט נעווארען מיט א יאָהר 25־20 פאר דעם חורבן בית שני.

אנדערש ווערט שוין אָננענעבען דאָס יאָהר פון יעזוס'ס נע־בורט ביי מארקוס'ן. דאָרטען ווערט עס שוין מיט וועניגסטענס דרייסיג יאָהר פריהער אָננענעבען. לויט דיזער מיינונג האָט שוין יעזוס'ס טויט נעמוזט פארקומען מיט עטליכע און פופציג יאָהר פאר דעם חורבן בית שני.

נאָר אן אנדער דאטום ניט אונז שוין אן לוקום וועגען זיין נעבורטס־יאָהר. לויט איהם איז יעזוס מיט נאַנצע פופציג יאָהר פריהער, ווי לויט מתתיהו'ן, געבוירען נעווארען. לויט ווי ער דערצעהלט אונז, איז הורדוס ניט נאָר ניט געשטאָרבען, ווען יעזוס זאָל נאָך נעווען זיין א קליין קינד, נאָר אי ער האָט נאר יעזוס'ען

איבערגעלעבט. לויט איהם נאָך איז יעזוס'עם הינריכטונג נאָך פאר דער צייט פון הורדוס'ען פארגעקומען. לויט דיזער מיינונג, אלזא, האָט יעזוס געמוזט שטארבען ניט וועניגער ווי מיט נאנצע זיבעציג יאָהר פאר דעם חורבן בית שני. דאָס הייסט, מיט נאנצע זיבעציג יאָהר פריהער, איידער ער איז לויט דער קריסטליכער צייט־רעכנונג נעבוירען געווארען.

אין די „מפעלות־השליחים" ווידער געפינען מיר נאָך א גרעסערען שפרונג, וואס אנבאלאנגט דעם נעבורטס־יאָהר פון יעזוס'ען. דאָרטען לעבט איבער הורדוס יעזוס'ען מיט א צוואנציג יאָהר, כמעט. ניט נאָר איז די הינריכטונג פון יעזוס'ען אונטער דער הערשאפט פון הורדוס'ען פארגעקומען, נאָר ער האָט נאָך אויך באוויזען שהנע עטליכע יאָהר מיט זיינע בלוטיגע פארפאָלגונגען געגען די אפאסטאָלען אָנצוגעהן. דער דאטום פון „מפעלות השליחים" וועגען דעם נעבורטס יאָהר פון יעזוס'ען אונטערשיידעט זיך פון דעם דאטום, וואס מתתיהו ניט אָן, אויף נאנצע נייניציג יאָהר, כמעט, לויט דיזער מיינונג, אלזא, קומט אויס, אז יעזוס איז געשטאָרבען מיט א קנאפען יאָהרהונדערט, כמעט, פאר דעם חורבן בית שני.

אָט אזא פיינעם טאָלק געפינען מיר אין עוואנגעליאום וועגען דער צייט, אין וועלכער יעזוס זאָל האָבען געלעבט אוז געווירקט. אן אונטערשיד אין די פארשידענע אָנגענעבענע מיינונגען אין נאנצע נייניציג יאָהר — ניט וועגען איינעם, וואס האָט מיט הונדערטער יאָהרען צוריק גע־לעבט, נאָר וועגען א פערזאָן, וואס איז מעגליך א צייט־נענאָסע, אדער כמעט ווי א צייט־נענאָסע געווען פון די, וואס האָבען געשריבען וועגען איהם, וועגען א פערזאָן, וואס איז פארהיילינט ביי זיינע אנהענגער געווען, וואס זיין לעבען און טעטינקייט איז פון אזא שטורמישען כאראקטער געווען, וואס האָט א רעליגיע פאר א נאנצע וועלט געשאפען.

און וואלט כאטש יעדער באזונדער שרייבער היסטאריש אויס־געהאלטען געווען, וואלטען מיר כאטש ביי יעדען באזונדער פון זיי קיין געוואלדיגען פלאנטער ניט געפונען אין דעם היסטארישען מאטעריאל, וואם זיי גיבען אונז וועגען יעזוס'ען, וואלטען מיר כאטש אויך ביי יעדען באזונדער קיין „היסטארישע" אוממענליכ־קייטען ניט געפונען. איז אויך דאם אבער ניט.

יעדער איינער פון זיי איז מיט דיזע היסטארישע אוממענ־ליכקייטען פול. דאם לעבען און ווירקען פון יעזוס'ען ווערט ביי יעדען איינעם צונויפגענפלאנטערט מיט פאסירונגען און פער־זאנען, וואם שטימען זעהר וועניג מיט דעם דאטום, וואם ליגט אלם יסוד אין זייער שרייבען וועגען יעזוס'ען. אווינע צונויפפא־רונגען, ווי די צייט פון הורדום מיט דער צייט פון אגריפום און ביריניקה זיינען ניט קיין זעלטענע אויסנאהמען אין עוואנגע־ליאום. עס איז אן אונטערשיד פון א גרויסער צאהל יאהרען ניט נאר אין די פארשידענע צייטען, וואם ווערען פון די פארשידענע יעזוס־שרייבער אין עוואנגעליאום אנגענעבען אלם די צייט, אין וועלכער יעזוס זאל האבען געלעבט און געווירקט: דיזער אונ־טערשיד געפינט זיך אויך ביי יעדען שרייבער באזונדער. פון איין שטעלע ביז א צווייטער איז שוין כמעט ביי יעדען איינעם אויף צעהנדליגער יאהרען א שפרונג.

אט אזא פעסטען און אויסגעהאלטענעם היסטארישען מא־טעריאל גיט אונז יעדער איינער פון די שרייבער פון עוואנגעליאום וועגען דער פערזאן, וואס איז דער אביעקט פון זייער פארגעטערונג געווען, וואם זיי האבען, אויב ניט מיט איהם אליין, איז אלע־פאלם מיט זיינע תלמידים אדער מיט די תלמידים פון זיינע תלמידים אין איין צייט געלעבט און צעהנדליגע יאהרען זיך צו־זאמען ביי איין פייער געווארימט, וועגען א פערזאן, וואס וועז זיי האבען געשריבען וועגען איהם, האט נאך אלעם אווי פריש אין

זכרון פון זיינע פארהערער געמוזט לעבען, וואם די קלענסטע דע־
טאלען וועגען זיין לעבען האבען נאך אין קלארע און זיכערע פאר־
מען דאן לעבען באראדסט.

מיט פעסטער איבערצייגונג קענען מיר דאריבער אויף דעם
סמך פון דעם אלעם זאגען, אז וועז עם וואלטען אפילו קיינע אנ־
דערע ארגומענטען פאר אונז געווען דאדויף, מיר זאלען קענען
אדער זיין נעצווואונגען צו פארוואדפען דאם גלויבען אין יעזוס'ען,
אלס א היסטאריש־געשעהענע ערשיינונג, נאר אט דיזער ארגו־
מענט אליין, נאר אט דיזער פלאנטער און דיזע אלע געוואלדיגע
וויידערשפרוכען, וואם מיר געפינען ביי די שרייבער פון עוואנגע־
ליאום בנוגע צו דער צייט אין וועלכער יעזוס זאל האבען געלעבט
און געווירקט — וואלט עם אליין שוין גענוג געווען פאר אונז.

וואדים עס קען ווירקליך קיין גרעסערער אבסורד ניט זיין, ווי
צו דערלאזען, אז עס וואלט מעגליך געווען צו געפינען אזא פאר־
פלאנטערטע כראנאלאגיע און אזא כאאס און אזוינע געוואלדיגע
היסטאריש־ווידערשפרוכען און אוממעגליכקייטען אין דעם גאנ־
צען היסטאריישען מאטעריאל, וואם געפינט זיך ביי די שרייבער
פון עוואנגעליום, וועז זיי זאלען עס געווען באשרייבען א פערזאן,
וואם האט טאקע ווירקליך ערשט ניט לאנג געלעבט.

א מענש האט אזוי פיל טומעל אין דער וועלט אריינגעטרא־
גען. אזוי פיל אנהענגער אין זיין לעבען געהאט. נעשיקט זיינע
תלמידים, זיי זאלען איבעראל זיין תורה זעען. האט געהאט צוועלף
צי זיבעציג תלמידים, וואם האבען פון איהם אויף קיין איין מא־
מענט ניט אפגעטראטען און זיינען גרייט נעווען זייער לעבען
פאר איהם און פאר אלעם דעם, וואם ער האט געפרעדיגט, אוועק־
צוגעבען — תלמידים, וואם זיין גאנצער לעבען איז פאר זיי ווי
אן אפענער בוך געלעגען —

און דאך האט קיין איינער פון זיי קיין וואדט ניט געשריבען

וועגען דעם גאנצען רייכען לעבען פון זייער פארגעטערטען לעהרער, האָט קיינער פון זיי ניט געפונען פאר נויטיג אָט יענע גרויסע ארבייט נעהמען אויף זיך, איבערצוֹאָזען פאר די קומענדע דורות א פולע באשרייבונג פון די אלע לעבענס־פאסירונגען, וואָס זיי זיינען עס געווען רער גרונדשטיין פון דער רעליגיע, וואָס זיי האָבען געפֿערדיגט, פון זייער גאָט און לעהרער.

וואָרים אָט די אלע לעבענס־באשרייבונגען, וואָס געפינען זיך אין עוואנגעליום, זיינען ניט פון די תלמידים זיינע געשריבען געווארען, נאָר פון מענשען, וואס מען ווייסט פון זיי נאר ניט, ניט נאָר זיינען זיי ניט באקאנט אלס די תלמידים פון יעזוס'ען, נאָר מען ווייס לחלוטין נאָר ניט וועגען זיי. מען ווייסט ניט, ווער זיינען זיי עס געווען, ווען זיי האָבען געלעבט און וואס פאר א פלאץ האָבען זיי אין רער נעשיכטע פון קריסטענטום פארנומען.

א פאָר דורות — ניט וועניגער אלענפאלס — זיינען אלזא אוועקגענאנגען. עס האָט א קריסטענטום געבליהט און געוואקסען. אן אונגעהויערע צאָהל מענשען האָבען זיך מיט זיין פארשריטונג פארנומען — און עס איז נאָך אלץ ניט נעווען קיין אָנגעשריבען ווערק וועגען דעם לעבען און טעטיגקייט פון נרינדער פון דיזען קריסטענטום און דאָס רייכע און פיל־פארבינע לעבען זיינס איז נאָך אלץ ניט נעווען אין איין הארמאָניש געשריבען בילד פאראייניגט. קיינער פון זיינע תלמידים, וואס האָבען מיט איהם פארבראכט, קיינער פון זיינע נאָהענטסטע אָנהענגער, וואס האָבען זיין נאנץ לעבען געווואוסט, האָבען וועגען איהם קיין איין שורה ניט אָנגעשריבען, האָבען אונז קיין לעבענס־בילד פון איהם נעלאָזט — און ערשט אין א פאָר דורות ארום איז דאָס אלעס נעטאָן געווארען פון מענשען, וואָס מען ווייסט כמעט נאר ניט וועגען זיי; ערשט אין א פאָר דורות ארום האָט מען זיין לעבען

און טעטיגקייט באשריבען, און ביז דאן האָט מען וועגען דעם קיין וואָרט ניט געשריבען.

קענט איהר זיך פארשטעלען א גרעסערען אבסורד, ווי די מעגליכקייט, אז עטוואס עהנליכעם זאל קענען פארקומען?

און צולעצט, וואם איז נאָך וויכטיגער, ווי אלעם פריהערדיגעם:

אזא נעוואלדיגע באווענונג איז ביי די אידען צו יענער צייט אָנגענאָנגען, דאָם אידענטום האָט פון זיך א וועלט־רעליגיע ארויסגעגעבען. עס איז פון זייער רייהען א מאן ארויסגעטראָטען, וואם האָט אוא נעוואלדיג שטורמיש און אינטערעסאנט לעבען דורכגעמאכט, וואם האָט זיך אלם גאָט און משיח ערקלערט און וואָם האָט אזוי פיל אָנהענגער צווישען פארשידענע פעלקער און לענדער ערווארבען —

און די אידישע היסטאָריקער פון יענער צייט — ווי אויך די ניט־אידישע — וואָם האָבען די „עדי־ראיה" געמוזט זיין פון דיזער וואונדערבארער ערשיינונג, די אידישע היסטאָריקער, וואם האָבען אלע שטרעמונגען און אידעען, אלע באווענונגען און שטרעבונגען — אפילו פיל־ווייניגער וויכטיג — וואָם האָבען פאר זיך דאן פלאץ געפונגען אין אידישען לעבען, אין זייערע ווערק אָפּגעשפיגעלט, די אידישע היסטאָריקער, וואָם האָבען די צייטגענאסען זיינע נעמוזט זיין, דערמאָנען וועגען דעם אלעם מיט קיין איין וואָרט ניט.

קענט איהר זיך פאָרשטעלען די שבתי־צבי־באווענונג ניט אָפּגעשפיגעלט אין דער אידישער ליטעראטור פון יענער תקופה? קענט איהר זיך פאָרשטעלען דעם „בעל־שם'ס" נאָמען ניט דערמאָנט ביי דער אָדער יענער געלעגענהייט פון די אָדער יענע אידישע גדולים, וואָם האָבען מיט איהם אין איין צייט געלעבט?

און נאָך שטארקער — אונגעהויער שטארקער — ווערט

דיזער ארגומענט, וועו מיר זאָלען זיך האלטען ביי דעם דאטום פון „מפעלות השליחים", וועו מיר זאָלען איבערטראָגען דאָס לעבען אוו ווירקען פון יעזוס'ען נאָך מיט פיער אוו זיבציג יאָהר פריהער פאר דער אָנגענומענער צייט־רעכנונג. דאן קומט אויס, אז אין דער צייט פון חורבן בית־שני אוו א פאָר צעהנדליג יאָהר שפעטער, וועו די אידישע היסטאָריקער האָבען זייערע ספרים געשריבען, האָט שוין דאָס קריסטענטום געהאט א געשיכטע פון העכער הונדערט יאָהר אנטוויקלונג הינטער זיך. עס זיינען שוין דאן הונדערט יאָהר כמעט אוועקגענאנגען זינט דער גרינדער פון קריסטענטום איז געשטאָרבען. עס איז שוין דאן נאָך אלעמען געווען. עס זיינען שוין דאן אפילו א פאָר דורות נאָך זיער טע־טיגקייט פון די אפאָסטאָלען פארביגעלאָפען. דאָס קריסטענטום, הייסט עס, האָט שוין דאן פאלקאָם פארענדיגט געמוזט זיין. עס האָט שוין דאן נעהאט דורכגעמאכט דעם גאנצען פראָצעס פון „ווערדען". אין פילע פארשידענע לענדער, ווי אויך אין ארץ־ישראל, האָבען שוין דאן געמוזט זיין גרויסע קריסטליכע מחנות. א פשיטא, אז דאָס קריסטענטום האָט שוין אלענפאלס ניט נעקענט זיין דאמאָלס א זאך, וואָס קען פארקוקט ווערען —

ווי אזוי, פרעגט זיך דאמאָלס, האָבען אָט יענע אידישע נעלעהרטע אוו היסטאָריקער קיין אויפמערקזאמקייט נעשענקט אויף אזא גוואלדיג גרויסער היסטאָרישי־אידישער ערשיינונג, וואָס שוין אין זייער צייט האָט א גאנצען יאָהר־הונדערט פון געשיכטע פאר־מאָגט, וואָס איז שוין דאמאָלס א פאלקאָם־פארענדיגטע רעליגיאָן געווען. ווי אזוי איז דאָס מעגליך געווען, זיי זאָלען ניט שרייבען וועגען א רעליגיאָן, וואָס דער גרינדער איהרער איז א איד געווען — נאָך מיט אזוינע נעבעלהאפטע לעבענס־פאסירונגען דערצו — אוו וואָס איז אויסגעוואקסען אוו אנטוויקעלט זיך אויף דעם אידישען באָדען, וועגען א רעליגיאָן, וואָס איז הויפטזעכליך

א אידישע באווענונג געווען, וואָס איהרע פארשפרייטער זיינען אלע אידן געווען, און איבער א משך פון א גרויסען פּעריאָד יאָהרען האָט זי איהרע אנהענגער אויסשליסליך נאָר צווישען אידן געפונען? — ווי אזוי איז דאָס מעגליך געווען, אז נאָכדעם, וואָס דאָס קריסטענטום האָט שוין נעהאט די אלע פּאזען פון זיין אנטוויקלונג דורכגעמאכט, נאָכדעם, וואָס עס האָט שוין מעהר ווי א הונדערט יאָהר געשיכטע הינטער זיך נעהאט, זאָל עס געווען קענען פארקוקט ווערען פון די אידישע און ניט־אידישע היסטאָריקער, וואָס האָבען צו דיזער צייט געלעבט?

.3

דער היוצא לנו מזה איז, אלזא, אז פון וואָס פאר א שטאנדפונקט דו זאָלסט ניט צוגעהן, מוזט דו קומען צום באשלוס, אז יעזוס איז מעהר ניט, ווי א מיה, ווי א לעגענדע. עס האָט קיינמאָל א ז א פערזאָן ניט געלעבט און נעווירקט, אז דאָס אידישע פאלק האָט פון זיך אזא משיח ניט ארויסגענעבען.

מען האָט ביי אונז א שטיק צייט נעטומלט וועגען דעם, מיר זאָלען איבערעווידירען אונזער „דרייפוס־פראָצעס". דער נעדאנק איז ווירקליך ניט קיין קרומער. עס איז ווירקליך נויטיג, מיר זאָלען איבערעווידירען אונזערע באציהונגען און שייכות צו דער יעזוס־ערשיינונג. אָבער ניט דערויף, מיר זאָלען יעזוס'ען אלס אונזער נביא ערקלערען, ווי די „רעוויזאָרען" האָבען נעוואלט, ניט דערויף, מיר זאָלען אין פאנטאזאָן פון אונזערע היסטאָרישע העלדען אויף פאר איהם פלאץ שאפען, ניט דערויף, מיר זאָלען איהם מיט אפענע ארעמס אלס אייגענעם זוהן עמפאנגען, נאָר דערויף, מיר זאָלען זיך נאָר איננאנצען פון איהם אפטרייסלען; מיר זאָלען איהם נאָר איננאנצען די גויים אוועקשענקען, מיר זאָלען ערקלערען, אז אונזער פאלק האָט קיינמאָל פון זיך אזא אויסנעם ניט ארויסגענעבען.

אמת, מיר וועלען אפילו אנווערען דעם כבוד, וואם מיר האבען יעצט, זיך קענען רעכענען אלס דאם פאלק, וואם האט דער וועלט דעם גרינדער פון א נייער רעליגיאן, די פארשפרייטסטע רעליגיאן אויף דער וועלט, געגעבען, אלס דאם פאלק, וואם האט דער מענש־הייט א גאט געשאנקען. איך גלויב אבער, אז עם לוינט זיך מיט דעם דאזיגען כבוד מקריב צו זיין. סוף־כל־סוף איז דאם ניט מעהר, ווי אויסערליכער גלאנץ. עם איז ניט מעהר ווי „כבוד מדומה". ער האט קיין אמת'ען ווערט. עם איז כלל ניטא וואם איבערצונעהמען זיך, וואם מיר האבען א חלק אין דער אנט־שטעהונג פון א רעליגיאן, אין נאמען פון וועלכער עם איז אזוי פיל בלוט פארגאסען געוואָרען, אין נאמען פון וועלכער עם זיינען אזוי פיל מענשליכע לעבענס פארניכטעט געוואָרען. עם איז גאר ניט פאראן מיט וואם צו שטאלצירען, וואם מיר זיינען עם דער אורשפרונג פון א רעליגיאן, וואם האט אין א משך פון גאנצע יאהרהונדערטע געהאלטען געשמיידט דעם מענשליכען גייסט אין אייזערנע קייטען, וואם האט אומעטום, אוואו זי איז נאר נעקומען, טויט און פארניכטונג מיט זיך געבראכט, וואם האט אין איהר אייגענער וועלט פעלקער אויף פעלקער געהעצט און איבער א משך פון פילע צעהנדליגער יאהרען אויך איין טייל פון א פאלק געגען דעם צווייטען טייל מיט שווערד און אייזען געשטעלט. די שווערע און שווארצע פינסטערע וואלקענס, וואם זענען איבער אייראפא געלעגען איבער א משך פון הונדערטער יאהרען, זיינען דער פראַ־דוקט פון קריסטענטום געווען. זי האט אין מיטעל־אלטער אייראפא און אזיען אין א בית־הקברות, אין וועלדער ווייסטע, פארוואנדעלט. דער פראגרעס און ציוויליזאציאן האבען גאר ניט מיט דעם קריס־טענטום צו טאן. דאם אלעס איז פארגעקומען טראץ דעם קריס־טענטום. דאם אלעס איז פארגעקומען, ווען און אויף וויפיל די

איראָפּעאישע פעלקער האָבען זיך אָנגעהויבען פון קריסטענטום צו באפרייען.

עס וואָלט דערפאר פאר אונז מעהר כבוד נעווען, מיר זאָלען קענען גאָר אין נאָנצען אראָפּווארפען פון זיך יעדע פּאראָנטוואָרט־ליכקייט פאר די דאָזיגע אָלע בלוטיגע אָרגיעם, וואָס זיינען אין נאָמען פון ליבע־טריפענדען קריסטענטום פּאָרגעקומען, וועו מיר זאָלען זיך קענען ניט נאָר פון יעזוס'ען אליין באפרייען, נאָר מיר זאָלען קענען נאָר אין נאָנצען פּארוואָר־פען יעדע שייכות וואָס עס וועלט אונז אין צוזאַמענהאָנג מיט דער אנטשטע־הונג פון קריסטענטום צוגעשריבען.

נאָכדעם אָבער, וואָס וועלט פאר אונז קלאָר, אז מיר מוזען יעזוס'ען נאָר אלס מיף באטראכטען, נאָכדעם וואָס מיר וועלען פון איהם באפרייט, איז אונז ווירקליך שוין ניט שווער זיך נאָר אינ־נאנצען פון אירגענד־וועלכער שייכית צום קריסטענטום באפרייען. מיט דעם, וואָס מיר פּארוואָרפען דעם יעזוס־פונקט און דער אָנ־גענומענער אויפּפאסונג פון קריסטענטום, וועלט אונז לייכט זי נאָר אינגאנצען צו וואַרפען. דיזער פונקט איז דער יסוד, אויף וועלכען די נאנצע אויפּפאסונג האלט זיך און פאלט דער יסוד איין, פאלט מיט איהם צוזאַמען די נאנצע געבוידע. מיט דעם, וואָס מיר וועלען פּטון פון יעזוס'ען. וועלען מיר אויך פון די אידישע אפּאסטאלען זיינע פּטור. די אלע פילע און רייכע פּרקים, איבער וועלכע די לעבענס־פאס־ירונגען פון יעזוס'ען פּארשפרייטען זיך, וועלען דאן וויי רויך פּארשוואונדען און עס בלייבט אין זיי נאָר ניט פאר דער פּארשטעלונג, וואָס מיר דארפען זיך בילדען וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום. דער נאנצער היסטאָרישער מאטעריאל פון עוואַנגעליום וועלט דאמאלס אין שטויב פּארוואנ־דעלט. א חורבה וועלט דאמאלס פון דער אָנגענומענער אויפּפאסונג

וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, וואָס האָט א אידישען יעזוס און אידישע אפּאָסטאָלען אין צענטער פון איהר געשטעלט. און פון דיזער חורבה איז שוין מעהר ניט ווי איין טריט צו דעם, אז מיר זאָלען זיך אָפּזאָגען פון אירגענד וועלכער שייכות צום קריסטענטום. אין דעם מאָמענט, וואָס מיר בלייבען פאר דיזער חורבה שטעהן, וועלט פאר אונז געשאפען די מענליכקייט צו טאָן דאָס. מיר באדארפען נאָר די מסקנות אונזערע, צו וועלכע מיר קומען נאָך דעם, וואָס מיר פארוואַרפען דעם יעזוס־פונקט אין דער אָנגענומענער מיינונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, בין צו זייערע סאמע ראדיקאָלע קאָנסעקווענצען צו פיהרען, מיר באדארפען דאָן נאָר „ממצה את עומק הדין", ווי געהעריג, זיין.

וואָרים קיין זאָך צווינגט אונז ניט דאָמאָלס צו דענקען, אז דאָס ווינגלע פון קריסטענטום איז נאָר אינגאנצען ווען עס איז אין ארץ־ישראל נעשטאנען. קיין זאָך צווינגט אונז ניט דאָמאָלס צו באטראכטען נאָר אין נאנצען דאָס קריסטענטום אלס א צווייג פון אידישען בוים, אז די ערשטע קערענדלאך זיינע זענען אויף דעם באָדען פון אידישען לאנד אין אידישען לעבען פּארזעעט געווארען, אז די גרינדער זיינע און זיינע ערשטע אנהענגער זענען אידען געווען.

צוואמען מיט יעזוס'ן און די אפּאָסטאָלען קענען מיר די נאנצע אנטשטעהונג פון קריסטענטום די גויים אוועקשענקען. עס האלט אונז דאן נאָר ניט אפּ, מיר זאָלען קענען די פאָלגענדע מיינונג ארויסזאָגען:

דאָס קריסטענטום איז „הורתה ולידתה בטומאה" געווען. שוין דאָס פריהעסטע קינדער־יוגלע פון קריסטענטום איז צווישען גויים געשטאנען. דאָס קריסטענטום איז קיינמאל קיין אידישע ערשיינונג ניט געווען. זי איז פון אנהויב אָן א גוי'אישע ערשיינונג

געווען. זי האָט מיט די אידען אין די ערשטע יאָהרען קיין שייכות ניט געהאט. אידרע גרינדער און אפאסטאָלען זענען אלע נאָר גויים געווען. די מעהרסטע באזען פון איהר אנטוויקלונג זענען ניט אויף א אידישען באָדען פאָרגעקומען, נאָר אויסשליסליך אויף א גוי'אישען באָדען.

מיר קענען און מוזען צו דיזען באשלום קומען נאָכדעם, וואָס עס ווערט פאר אונז קלאָר, אז אין אירגענד־וועלכען קינסט־לעריישען ראָמאן איבער אירגענד־וועלכען היסטאָריישען גענענשטאנד איז דאָ מעהר אמת'ער היסטאָריישער אינהאלט און פסיכאָלאָגישער אמת, ווי אין אלעם דעם, וואָס ווערט אונז אין עוואנגעליום אלס די אנטשטעהונג פון קריסטענטום אָנגענעבען.

מיר קענען צו דיזען באשלום קומען —

און אזוי ארום — אויב ניט נאָר איננאנצען לויז ווערען פון דעם שווערען פראָבלעם, וואָס שווימט פאר אונז ארויף, וועו מיר שטעלען זיך אָפּ די ערשיינונג פון קריסטענטום צו ערקלערען — איז אלעמאלס פון א גרויסען, א גרויסען טייל זיינעם, ווי דער לעזער האָט געהאט די מעגליכקייט צו איבערצייגען זיך פון אלעם דעם, וואָס איך האָב ביז יעצט געשריבען.

איבריגענס, עס וועט מיר נאָך אויסקומען פאַרבייגעהענדיג צו רעדען וועגען דעם נאָך אמאל אין נעקסטען אוו לעצטען טייל פון מיין ארבייט, וואו איך וועל מיך באמיהען איבערצוגעבען נעוויער דעם לעזער מיין השערה וועגען דעם, ווי אזוי און וואו דאָס קריסטענטום איז אנטשטאנען אוו די וויכטיגסטע עטאפען פון אנטוויקלונג וואָס עס האָט די ערשטע צייט דורכגעמאכט.

זעקסטע אבטיילונג

מיט דיפאטעזע

מיין היאָטעז.

1.

עס איז ניט געווען מיין אייגנאבע אין דיזער ארבייט מיינער, צו שרייבען וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום אין גאנצען היקף איהרען. א פישטא שוין, אז עס איז ניט געווען מיין אויפגאבע צו געבען א קלאָר און אויספיהרליך בילד וועגען די אלע אנטוויקלונגס־פאזען, וואָס זי האָט דורכגעמאכט, פון ערשטען מאָמענט אָן, וואָס זי איז צום לעבען ארויסגערופען געוואָרען, ביז צום מאָמענט, וועו זי איז שוין פאָלשטענדיג פארענדיגט געווען.

ניט די אנטשטעהונג פון קריסטענטום האָב איך געוואָלט שרייבען. מיין ארבייט איז פון אָנהויב אָן, לויט ווי עס איז שוין צו זעהן פון דעם נאָמען, וואָס זי טראָגט אויף זיך, באשטימט געוואָרען, זי זאָל נאָר א ביטראג צו דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום זיין.

פון די אלע פארשידענע מאָמענטען אין לעבען פון קריסטענטום פאר דער גאנצער צייט פון זיין פארמירונג, איז מיר וויכטיג געווען דער ערשטער מאָמענט פון זיין לעבען, דער מאָמענט פון זיין געבוירען.

מיין אויפגאבע איז הויפטזעכליך געווען די אָנגענומענע מיינונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום צו שטירצען. דאָס,

וואס — איך וויל נלויבען — האָט זיך מיר פאלשטענדיג איינגע־
נעבען.

אין די אלע קאפיטלען, וואס איך האָב ביז יעצט דעם נע־
נעמשטאנד געווידמעט, האָב איך באוויזען, אז אזא אויף געטליכ־
קייט פרעטענדירענדע פערזאן, ווי דער יעזוס פון עוואנגעליום,
האָט קיינמאל ניט נעלעבט און האָט קיינמאל ניט נעקענט לעבען
ביי אידען, ארום יענער צייט, וועו דאס קריסטענטום זאל האבען
אנטשטאנען. און אין צוזאמענהאנג מיט דיזען פונקט האָב איך
וויטער באוויזען, אז דאס נאנצע קריסטענטום, אויף וויפיל און
דערפאר, וואס מיר מוזען עם ערקלערען אלס פראדוקט, וואס האָט
שוין אין ערשטען אורשפרונג זיינעם טיף מיט היידענטום נעא־
טעמט, האָט נאר אינגאנצען ניט נעקאנט נעזוירען וועדען אויף
דעם באדען פון אידישען לאנד און אידישען לעבען. איך האָב
אויך באוויזען, אז דער נאנצער היסטאריישער מאטעריאל, וואס
נעפינט זיך אין עוואנגעליום וועגען דער אנטשטעהונג פונ׳ם קריס־
טענטום, איז מעהר ניט, ווי דברים בטלים, א פראדוקט פון פאר־
שידענע פאנטאזיעס און פארשידענע סעקטעריאנישע טענדענצען
און שטרעבונגען.

און דעריבער איז דאס טעמע מיינס שוין, כמעט, ווי אויס־
נעשעפט. איך בין שוין, כמעט, מיט מיין נאנצער ארבייט פאר־
טיג. וואס מיר בלייבט איבער צו טאן, איז נאר דעם פאזיטיוון
טייל צו נעבען; פארלענגן פאר דעם לעזער מיין אויפפאסונג
וועגען דעם קריסטענטום אין די ערשטע מאמענטען פון זיין אנט־
שטעהונג. נאכדעם, ווי איך בין מיט דעם וויכטיגסטען טייל פון
מיין ארבייט פארטיג געווארען, מיט דעם נעגאטיוון טייל איהר
רען, מיט דער אומשטירצונג פון דער אנגענומענער מיינונג וועו־
גען די ערשטע מאמענטען פון נ[illegible]ט פון קריסטענטום, בלייבט

מיר נאָך איבער צו שרייבען וועגען דעם, ווי איך שטעל מיר פאָר דעם אָנפאנג פון זיין אנטשטעהן.

בלויז דאָס אלעם בלייבט פאר מיר איבער צו טאָן.

דאָס אלעם באדארף שוין אָבער ניט קיין פיל פלאץ אין מיין ארבייט פארנעהמען.

וואָרים אין גרעסטען פּראָצענט איהרען, אין די אלגעמיינע שטריכען איהרע, טרעט זי — מיין אויפפאסונג וועגען די ערשטע מאָמענטען אין דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום — שוין פון זיך אליין ארויס פאר דעם לעזער איבער דער גאנצער לענג פון אָט יענעם טייל פון מיין ארבייט, וועלכער איז געווידמעט דער אומשטירצונג פון דער אָנגענומענער מיינונג וועגען דעם, ווי דאָס קריסטענטום איז אנטשטאנען, און אין די ארגומענטען, מיט וועלכע איך אָפּעריר, די אָנגענומענע מיינונג וועגען דעם געבורט פון קריסטענטום צו פארוואַרפען, לויגען שוין אויך די ארגומענטען, וואָס באדארפען די ריכטינקייט פון מיין מיינונג באווייזען.

וואָס מיר בלייבט איבער יעצט צו טאָן, איז דערייבער, נאָר די מיינונג מיינע אין א קאָנצענטרירטער און סיסטעמאטישער פאָרם פאר דעם לעזער פאָרצולעגען, די קאָנטורען פון מיין אויפפאסונג, ווי דאָס געבורט פון קריסטענטום איז פאָרגעקומען, פאר דעם לעזער אָנצוצייכענען.

און בכיוון וויל איך אונטערשטרייכען די ווערטער „די קאָנטורען".

וואָרים נאָך אלעם דעם, וואָס איך האָב באוויזען, אז דער גאנצער היסטאָרישער מאטעריאל, וואָס געפינט זיך אין עוואַנגעליום וועגען דעם געבורט פון דעם קריסטענטום, איז מעהר ניט ווי „עורבא פרח", נאָך אלעם דעם, וואָס איך האָב אָנגעוויזען, אז מיר האָבען אויך קיינע אנדערע פארטרויענסווערטע קוועלען, פון וועלכע מיר זאָלען קענען אירגענד־וועלכע זיכערע ידיעות

שעפען, איז קלאָר, אז געפינענדיג אפילו דעם פרינציפ, וועלכער באדארף פון אונז געלעגט ווערען אלס באזים אין דער נייער קאנצעפציע וועגען דעם, ווי דאָס קריסטענטום איז נעבוירען געוואָרען, קענען מיר זיך דאָך ניט אין קיינע אויספיהרליכע באשרייבונגען ארויסלאָזען וועגען דעם, קענען מיר דיזע נייע קאנצעפציע נאָר אין אלגעמיינע שטריכען געבען, מיר קענען זיי אָבער ניט מיט פיל דעטאלען באגלייטען. מיר קענען ווירקליך נאָר דעם פרינציפ געבען. מיר קענען מיט זיכערקייט באהויפטען, אז דער ערשטער אלף אין דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום האָט נעמוזט אין די ראמען פון אָט יענעם פרינציפ בארקומען. מיר קענען אָבער ניט מיט פעסטער איבערצייגונג קיין נעגויע צייכנונג פון אָט יענע ראמען געבען. מיר קענען דאן אנווייזען אויף דעם פונדאמענט פון דעם געבוירען־מאָמענט אין דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום. מיר קענען אָבער ניט האָבען די מעגליכקייט, די נאנצע נעביידע פאר די אויגען פון לעזער אויפצושטעלען.

דער היוצא לנו מזה, צו וועלכען מען מוז קומען נאָך אלעם דעם, וואָס איך האָב געשריבען ביז יעצט איז, אז שרייבענדיג די געשיכטע פון קריסטענטום, מוז דער נענענשטאַנד פון אונזער שטודיום אין צוויי טיילען אייננעטיילט ווערען: א י ן א ה י ס ט א ר י ש ע ן א ו ן א י ן א פ א ר ה י ס ט א ר י ־ ש ע ן. מ י ר מ ו ז ן ש ר י ב ע ן ו ו ע נ ע ן א ה י ס ט א ־ ר י ש ק ר י ס ט ע נ ט ו ם, ד ע ר פ ע ר י א ד פ ו ן ו ו ע ל כ ע ן ה ו י ב ט ז י ך א ן א צ ו ו א נ צ י נ ג י א ה ר נ א ך ד ע ם ח ו ר ב ן ב י ת ־ ש נ י, א ו ן ו ו ע נ ע ן א פ א ר ה י ס ט א ר י ש ק ר י ס ט ע נ ט ו ם, ו ו א ם ה ו י ב ט ז י ך א ן מ י ט א ן א ו מ ב א ־ ש ט י מ ט ע ר צ י י ט פ ר י ה ע ר.

און דאמאלם, ווען וועגען דעם היסטארישען קריסטענטום

קענען מיר אן אויספיהרליך בילד געבען אויף דעם סמך פון היסטאָרישען מאטעריאל, וואָס מיר פארמאָגען, דאמאָלס, וועו אויף דיזען פעלד קענען מיר זיך אריינלאָזען אין דעטאַלע שילדערונגען וועגען דעם גאנצען אנטוויקלונגס־פראָצעס, וואָס דאָס קריסטענטום האָט דורכגעמאכט, דאמאָלס, וועו דאָ האָבען מיר דעם גאנצען היסטאָרישען און פסיכאָלאָגישען אינהאַלט פון די אלע מאָמענטען אן עטאפען זיינע, קענען מיר וועגען דעם פארהיסטאָרישען קריס־טענטום, אויף ווי ווייט מיר ווילען וויסענשאפטליך פינקטליך זיין, נאָר אין אלגעמיינע שטריכען שרייבען. מיר קענען מיט בא־שטימטהייט אונזער באהויפטונג מאכען וועגען דעם פרינציפ פון דער פארם, אין וועלכער דאָס קריסטענטום האָט צום ערשטען מאל אין לעבען אריינגעטראָגען, אבער ניט געבען גענוי די פארם אליין מיט אלע פינקטליכקייטען איהרע.

2.

און דאָ קומען מיר צוריק צו דער ענדע פון דעם ערשטען טייל פון מיין ארבייט, צו דעם, וואָס איך האָב לאָרטען געזאָגט, אז מיר באדארפען זיך מיט א פארקערטען מעטאָד, ווי דער אנגענומענער, באנוצען אין אונזער שטודיום וועגען קריסטענטום: אנשטאָט צו געהן פון דעם היסטאָרישען אינהאַלט אין דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום אויף דעם באָדען פון היסטאָרישע פאקטען, וואָס מיר נעהמען אן, בנוגע צו דיזער ערשיינונג, זאלען מיר נאָר בויען דאָס היסטאָריש געשעהענע קריסטענטום אויף דעם יסוד פון דעם פסיכאָלאָגיש מעגליכען דאן קריסטענטום. אנשטאָט דער מע־טאָד אין אונזער שטודיום זאל אן אינדוקטיווער זיין, זאל ער נאָר א דעטוקטיווער זיין.

און וועו מיר קומען צו בויען אונזער אויפפאסונג וועגען דעם ערשטען מאָמענט אין לעבען פון קריסטענטום — וועלכער האָט זיך אנגעהויבען, לויט מיין מיינונג, ווי דער לעזער וועט זי נע־

פינען ווייטער, מיט א צעהן־פופצעהן יאהר פאר דעם חורבן בית־שני און האט זיך נעצוינגען איבער א פעריאד פון דרייסיג־פופציג יאהר — לויט דיזען מעטאד מוזען מיר, ווי דער לעזער האט זיך געמוזט איבערצייגען פון דעם אלעם וואס איך האב געשריבען ביז איצט, די פאלגענדע פונקטען אננעהמען:—

אז, ראשית, האלטעדינג זיך ביי דער אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, וועלכע באזירט אויף דעם היסטאריש מאטעריאל, וואס נעפינט זיך וועגען דעם אין עוואנגעליום, מוזען מיר זיך דאן אויך האלטען ביי דער מיינונג, אז דאס קריסטענטום איז שוין אין דעם ערשטען מאמענט פון זיין נעבוירען נעוועז א באוועגונג, וואס האט די גאנצע יניקה זיינע פון מקור הטומאה נעזוינגען, אז ניט נאר אין זיין ווייטערער אנטוויקלונג האט דאס קריסטענטום אננעהויבען פיגורירען אלס א באוועגונג, וואס האט נעשטרעבט א נייע רעליגיאן צו שאפען, נאר, אז שוין פון נעבוירען האט עס אלס אזעלכע פיגורירט, אז שוין אין ערשטען מאמענט פון זיין נעבורט האט עס נעהאט אין זיין צענטער א פערזענליכקייט, וועלכע עס האט מיט א נעטליכער קרוין באצירט.

צווייטענס, אז א יעזוס, ווי דער עוואנגעליום שילדערט אונז האט קיינמאל ניט נעקענט לעבען ביי אידען צו יענער צייט, וועז דאס קריסטענטום זאל האבען נעווען אנטשטאנען.

דריטענס, אז א קריסטענטום, אלס א באוועגונג, וואס האט נעשטעלט אין זיין צענטער א מענשען אלס גאט, אדער אפילו האלב־גאט און האלב־משיח, האט בשום אופן ניט נעקאנט נע־

בוירעז ווערעז אין ארץ ישראל. דער נאנצער פסיכאלאגישער אוז היסטאָרישער אינהאלט פון אידישען לעבען צו יענער צייט צווינגט אונז ניט צוצולאזען אזא מענליכקייט. דאם קריסטענטום האט ניט געקענט אנטשטעהן אלם א צווייג פון אידישען בוים.

אוז דעריבער, ווען דאם קריסטענטום וואלט אונז נאר אין דער געשיכטע פארבליבען, ווען מיר וואלטען עם ניט האבען אלם אז עקזיסטירענדען פאקט אין דער געגענווארט, נאר אלם שוין לאנג פארבייגעהענדע ערשיינונג, וואלטען מיר דאן אויף דעם סמך פון אט יענע אלע ארגומענטען, וועלכע מאכען אונז אונמעגליך אנצונעהמען די געשיכטע וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, וואם די אנגענומענע אויפאסונג דערצעהלט אונז, נאר אין דער נאנצער מעשה געלייקענט. מיר וואלטען דאן נעקענט נאר אין נאנצען ניט גלויבען, אז עם איז ווען־עס־איז נאר אינגאנצען א קריסטענטום געווען. מיר וואלטען דאן געקאנט די נאנצע געשיכטע אפלייקענען, פונקט, ווי מאנכע טוען עם אין באצוג צו דער געשיכטע, וואם „מגילת־אסתר" דערצעהלט אונז, אדער אין באצוג צו דעם, וואם ווערט אונז וועגען די „כוזרים" דערצעהלט. אויף דעם סמך פון אט יענע ארגומענטען, וואלטען מיר דאן מיט פולער רעכט געקענט זאגען, אז די נאנצע געשיכטע, וואם ווערט אונז אלם תורת אמת דערצעהלט וועגען דעם, ווי אזוי עם איז אמאל א קריסטענטום געווען אויף דער וועלט, איז פון אנהויב ביז צום סוף כלו שקר. עם ווערט אונז דא א לעגענדע אלם אמת'ע געשיכטע דערלאנגט.

ליידער אבער לעבט נאך דאם קריסטענטום אויך אין דער געגענווארט א צו פולען אוז ממשות'דיגען לעבען, מען זאל קענען זיין עקזיסטענץ אפלייקענען, מען זאל עם קענען אלם לעגענדע ערקלערען. אין א משך פון צוויי טויזענד יאהר, כמעט, איז דאם קריסטענטום א בלוטיגע אוז שוידערליכע ווירקליכקייט געווען.

אויב אבער מיר קענען ניט די גאנצע געשיכטע וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום אלס לעגענדע ערקלערען, קענען מיר עס אבער טאן מיט א טייל, וואס זי דערצעהלט אונז וועגען דעם. מיר קענען דעם „אידישען" טייל פון דער געשיכטע פארוואַרפען. אלעס, אלעס וואס זי דערצעהלט אונז וועגען דעם, ווי אזוי דאס קריסטענטום איז געבוירען געוואָרען אויף דעם באָדען פון ארץ ישראל, ווי אזוי דאס קריסטענטום איז אלס א צווייג פון אידישען בוים אויסגעוואקסען, קענען מיר אלס אן אבסאָלוטען שקר ערקלערען.

מיר קענען עס טאָן, וואָרים ניט נאָר צווינגט אונז ניט קיין זאַך, מיר זאָלען זיך האַלטען ביי אן אויפאַסונג וועגען קריסטענטום, וואס שטעלט זיין קינדער־ווינגלע אין ארץ ישראל, ניט נאָר פארלירען מיר נאָר ניט, וועז מיר טוען עס ניט, נאָר פארקערט נאָך: אלע אומשטענדען און אורזאכען צווינגען אונז, מיר זאָלען דאָרטען זיין קינדער־ווינגלע ניט שטעלען; מיר געווינען נאָך דורך דעם פילעס.

3

דאס פסיכאָלאָגיש־מעגליכע דאן קריסטענטום איז, אלזא, א קריסטענטום, וואס הורתו ולידתו איז בטומאה נעווען, א באַווּסטנונג, וועלכע האט זיך אָנגעהויבען צו פארמירען ניט צווישען אידען, נאָר צווישען גויים.

און ווי איך האָב שוין פריהער נעשריבען, קען מען זיך ניט, אָננעהמענדיג דיזע מיינונג, אין קיינע אויספיהרליכע באשרייבונגען אריינלאָזען וועגען דעם, ווי אזוי דאס געבוירען פון קריסטענטום איז פארגעקומען. מען קען געבען דאן דיזעם קאפיטעל אין דער געשיכטע פון קריסטענטום נאָר אין אלגעמיינע שטריכען, דער הויפט־אינהאלט פון וועלכע מוז באשטעהן אין דער אונטערשטרייכונג, אז דאס קריסטענטום איז ניט געווען

קיין באוועגונג, וואס איז פון איד ענ־
טום צום היידענטום איבערגעגאנגען,
נאר פארקערט, פון היידענטום צום
איד ענטום, אז די ערשטע קערנדלאך פון קריסטענטום
זיינען אויף דעם באדען פון א ניט־אידישען לאנד און פון א ניט־
אידישען לעבען פארזייט געוואָרען.

ארויסגעהענדיג פון דיזען פרינציפ, קאן מען זיך דאן דאס
נעבורט פון קריסטענטום פארשטעלען אויף פאלגענדע צוויי אופנים:

דער ערשטער אופן באשטעהט אין דעם, מיר זאלען אננעה־
מען, אז אין צענטער פון קריסטענטום איז נאר פון לכתחילה אן
נאר א לענדע געשטאנען, א לעגענדע וועגען א משיח־גאט, וואס
האט געוואלט די גאנצע וועלט איהר אויסלייזונג ברייגען, און האט
א געקרייציגטער מיט זיין בלוט די זינד פון די מענשען אויסגע־
קויפט. דיזע לעגענדע איז אונטער דער ווירקונג פון געוויסע
אומשטענדען און אין א ווייטען צוזאמענהאנג — מעגליך —
מיט א פערזאן, וואס האט אין די שוין לאנג־פארגאנגענע צייטען
געלעבט ערגעץ וואו אין רוים אדער אין
גריכענלאנד באשאפען געוואָרען, אדער,
וואס איז נאך מעהר אננעהמבאר, זי האט אהין — און אויך אין
דיזען פאל, מעגליך, אונטער דער ווירקונג פון געוויסע אומשטענ־
דען — פון ווייטען אזיען דערגרייכט. דאָרטען האבען זיך אזוינע
לעגענדען נאר ניט אין קיין קלייגער צאהל געפונען. אייניגע
פון זיי זיינען זאגאר ווי צוויי טראפפען וואסער אויף די קריסטליכע
לעגענדען און מיסטעריען עהנליך.

מען קען זיך, אלזא, דעם נעבורט־מאמענט פון קריסטענטום
אויף דיזען אופן פארשטעלען, און דאן האבען מיר נאר דעם אינ־
האלט פון אט יענעם מאמענט, מיר האבען אבער ניט די פאק־
טאָרען, וואס האבען דעם מאמענט אויף דער וועלט געבראכט. מיר

וויסען ניט דעם כאראקטער און אינהאלט פון די אומשטענדען, אונטער דער ווירקונג פון וועלכע די קריסטליכע לעגענדע איז געשאפען געוואָרען.

און דאן ווידער קענען מיר זיך פארשטעלען דאָס געבורט פון קריסטענטום אויף א צווייטען אופן, וועלכער גיט אונז ניט נאָר די פאָרם זיינע, נאָר אויך די פאקטאָרען, וואָס האָבען צו זיין אנטשטעהן געפירט.

דער צווייטער אופן באשטעהט אין דעם, מיר זאָלען אָננעהמען, אז אין צענטער פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום איז יא דאָס לעבען און ווירקען פון א געוויסער פערזאָן געשטאנען.

עס איז מעגליך אָנצונעהמען, אז ארום יענער צייט, וועו דאָס קריסטענטום איז אנטשטאנען, האָט געלעבט א פערזאָן, וואָס איז אין געוויסע קרייזען טייער און הייליג געווען, און נאָך זיין טויט האָבען אייניגע פאסירונגען פון זיין לעבען צוזאמען מיט דעם גרויסען רעספעקט און דער גרויסער ליבע, וואָס זיין קרייז האָט געפיהלט צו איהם, געדינט אלס באָדען, עס זאָל די קריסטליכע לעגענדע וועגען דעם געבורט און טויט פון אן ערליייזער אָרג־נאָל געשאפען ווערען, אָדער איבערגעשאפען ווערען פון אן עהנליכער לעגענדע, וואָס האָט פון טיפען אזיען געשמאמט.

ווי די זאך זאָל אָבער ניט זיין, באדארפען מיר אָבער געדענקען, אז די נאנצע וויכטיגקייט פון דיזע ביידע פאָרמען, וואָס מיר קענען זיך פארשטעלען וועגען דעם געבוירען־מאָמענט פון קריסטענטום, לויט דעם וואָס מיין היסטאָריישער און פסיכאָלאָגישער אנאליז דיקטירט אונז, באשטעהט נאָר אין דעם אלגעמיינעם פרינציפ זייערען, אין דער באהויפטונג, אויף וועלכער זיי ביידע זיינען געבויט, אז דאָס קריסטענטום איז אנטשטאנען ניט אלס אידיישע באוועגונג, נאָר אלס א גוי'אישע. ווי די זאך זאָל אָבער ניט זיין, באדארפען מיר געדענקען, אז נאָר אין דיזען אלגע־

מיינעם פרינציפ זייערזיז לויט דער שליסעל צו דער פרשה סתומה אין דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, אז נאָר אין איהר באַ־דאַרף מען זוכען דעם אינהאַלט פון דעם פאַרהיסטאָרישען פעריאָד זיינעם.

און דעריבער, ווי באַרויבט מיר זאָלען ניט זיין פון דער מענ־לִיכקייט דעם שטעמפּעל פון היסטאָרישען אמת צו דער אָדער יענער פאָרם צולעגען, קענען מיר אָבער און באַדאַרפען דאָך, וועז מיר קומען שרייבען וועגען דעם קריסטענטום אין זיין פאַר־היסטאָרישען פעריאָד אלס פאַזיטיוועז מאטעריאל אָנגעבען דעם אַלגעמיינעם פרינציפ זייערען, די באַהויפטונג, אויף וועלכע זיי ביידע באַזירען, אז, הויפּטזעכליך, איז אין צענטער פון דער אַנט־שטעהונג פון קריסטענטום נאָר א לעגענדע געשטאַלטען, אז אויב עס האָט אפילו דאָס לעבען פון א געוויסער פערזאָן געדינט אלס באָדען, אויף וועלכען דאָס קריסטענטום זאל זיך אָנהויבען צו אַנטוויקלען, האָט אויך דאָן דיזע פערזאָן ערשט נאָכ'ן טויט אָנ־געהויבען צו לעבען אלס נאָט און משיח. דיזע באַהויפּטונג קען און באַדאַרף זיין דער גרונד־שטריך אין דעם בילד, וואָס מיר קומען נעבען וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום. ארום דיזען גרונד־שטריך און אין הארמאָניע מיט איהם באַדאַרף אויך דאָס גאַנצע בילד נעגעבען ווערען. די וויטערע אנטוויקלונג פון קריסטענטום באַדאַרפען מיר זיך פאַרשטעלען אלס פועל־יוצא פון דעם גרויסען רעליגיעזען עקסטאַז, פון דער גרויסער רעליגיעזער באַגייסטערונג, וואָס אָט יענע לעגענדע, וועלכע מיר מוזען אלס דעם אורשפרונג פון קריסטענטום באַטראַכטען, האָט ביי פילע מחנות מענשען ארויסגערופען. דיזער גרויסער רעליגיעזער עקס־טאַז און דיזע גרויסע רעליגיעזע באַגייסטערונג, האָבען מיט דעם מיטווירקען, מענליך, פון נאָך אנדערע פאַרשידענע פאקטאָרען — די קריסטליכע לעגענדע פון די ענגע ד' אמות פון אן אייגענעם

קרייז אין דער בריטער וועלט ארויסגעפיהרט. זיי האבען פרי־
הער אדער שפעטער ארויסגעפיהרט דאס קריסטענטום אויף דעם
בריטען וועג פון א „גרויסען שטרעבען", עס זאל אנהויבען אלס
וועלט־רעליגיאן צו פיגורירען. דיזער רעליגיעזער עקסטאז און
רעליגיעזע באגייסטערונג האט די קריסטליכע לענדע אין א
צייט ארום, אונטער דער ווירקונג פון דער גרויסער קאטאסטראפע,
וואס דאס אידישע פאלק האט אין דער צייט פון חורבן בית־שני
איבערגעלעבט, אויך קיין פאלעסטינא פארטראגען, און אין דיזען
מאמענט האט דאס קריסטענטום זיין דו־פרצופים'דיגען כאראקטער
באקומען. פון אין זייט האט די אידישע וועלט דאן פילע עלע־
מענטען פון דער קריסטליכער לענדע, וועלכע זי האט געקענט
פאר גלוויסע אייגענע צוועקען אויסנוצען, אויף איהר איינגעם
באדען פארפלאנצט, און פון דער צווייטער זייט, קומענדיג אין
באריהרונג מיט די אידישע רעליגיעזע באגריפען און מיט די
אידישע שטימונגען און פיהלונגען אין יענעם היסטארישען מא־
מענט האט דאס קריסטענטום, צופאסענדיג זיך צו זיי, גלוויסע
ענדערונגען אין זיך אריינגעטראגען, און ניט נאר דערפאר, וואס עס
האט ניט קיין נעניגענדען ווידערשטאנד דעם אויסערליכען דרוק
ניט געקענט ארויסווייזען, ניט נאר נעגען זיין אייגענעם ווילען
איז עס דאן אונטער דעם אידישען איינפלום אונטערגעפאלען,
נאר עס האט זיך אויך וויליג אונטער דיזען איינפלום געשטעלט,
אויף וויפיל עס האט געקענט אין איהם געפינען נייע מיטלען זיין
פאזיציאן צו באפעסטיגען, אויף וויפיל עס האט דורכדעם געקאנט
האפען נאך מיט מעהר ערפאלג זיין פארשפרייטונג צו פארגרע־
סערען. און וועהרענד ביז דאמאלס איז דאס קריסטענטום אייני־
הייטליך און הארמאניש געווען, וועהרענד ביז דאמאלס האט עס
דורכאוים א היידניש לעבען געלעבט, איז יעצט א באדען געשאפען
געווארען, אויף וועלכען עס זאלען זיך פארשידענע פאקטארען און

פארשידענע עלעמענטען זיך אנהויבען ראנגלען. עס איז דאן נעלייגט נעוואָרען דער גרונד־שטיין פאר דער דיסהארמאָניע און פאר דעם אינערליכען קאמף אין די קריסטליכע רעליגיעזע קאנצעפציאָנען און דאָקטרינען, ווי אויך אין איהרע לעגענדען און פאבולען, פון וועלכע דאָס קריסטענטום האָט זיך שוין איבער דער נאנצער ליניע פון זיין אנטוויקלונגס־פראָצעס ניט געקאָנט באפרייען.

און וואָס אנבאלאנגט מיר אליין בין איך נוטה צו גלויבען, אז דאָס קריסטענטום איז אנטשטאנען לויט דעם צווייטען אופן, אז אין א צענטער פון זיין אנטשטעהונג האָט זיך דאָ דאָס לעבען און ווירקען פון א נעוויסער פערזאָן געפונען.

און ניט דערפאר בין איך נוטה ביי אזא מיינונג זיך האלטען דערפאר, וואָס איך האָב וועלכע־עס־איז היסטאָרישע דאָקומענטען, מיט וועלכע איך זאָל זי קאָנען באגרינדען. דער לעזער האָט נעזעהן, אז איך האָב עטליכע מאָל אונטערגעשטראָכען, אז מיר קאָנען בשום אופן קיינע פאָזיטיווע באהויפטונגען ניט מאכען, וואָס אנבאלאנגט די פארמען, אין וועלכע די ערשטע מאָמענטען פון דער ענטשטעהונג פון קריסטענטום האָבען אָנגענומען אויסשליסליך טאקע דערפאר, וואָס מיר האָבען וועגען דעם קיין שום היסטאָרישען מאטעריאל ניט. דער לעזער האָט נעזעהן, ווי איך האָב פילע מאָל אונטערגעשטראָכען, אז מיר קאָנען זיך ניט וועגען דעם אין קיינע אויספיזרליכע דעטאלען אריינלאָזען. אויב איך בין אָבער צו דיזער מיינונג דאָך נוטה, איז דאָס נאָר דערפאר, וויל עס איז ניטא קיין אורזאכע, וואָס זאָל אונז צווינגען ניט צו אקצעפטירען זי, נאָר דערפאר, וואָס אקצעפטירענדיג זי, קאָנען מיר דאן א קלאָרע פאָרשטעלונג פאר זיך שאפען וועגען דעם, ווי דער נאנצער ענטוויקלונגס־פראָצעס פון קריסטענטום איז פארגעקומען, וואָס

דורך איהר קאנען מיר דאן אן אויספיהרליך בילד פאר זיך האבען וועגען די אלע פאקטארען, וואס האבען דאס קריסטענטום צום לעבען ארויסגערופען. מיר באקומען דורך דעם די מעגליכקייט אט יענע פרשה סתומה אין דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום אין א נגלה צו פארוואנדלען.

לאמיר אבער איבערגעהן צו מ י ן היפאטעזע וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום אויף דעם גרונד פון אט יענעם צווייטען אופן, אויף וועלכען מיר קאנען זיך פארשטעלען דעם געבורט זיינעם.

4.

מיין היפאטעזע וועגען דער צייט, ארט און אופן פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום איז פאלגענדע:

דער אורשפרונג פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום איז, לויט מיין מיינונג, געווען אין רוים, ארום צעהן־פופצעהן יאהר פאר דעם חורבן בית שני.

דיזע צייט האט שוין געטראגען אין זיך דעם אנזאג פון דעם צעפאלען פון דער רוימישער אימפעריע. צו יענער צייט האבען זיך היבשע סימנים פון דעקאדענץ אנגעהויבען צו באווייזען אין דעם רוימישען פאליטישען און געזעלשאפטליכען לעבען. אין רוים אליין האבען שוין די גרענעצען צווישען די פאטריציער און פרא־ טען המון אנגעהויבען צו פארשווינדען. א ו נ ט ע ר ד ע ר ווירקונג פון א י י ב י נ ע ן ג ע ז ע ץ פון ע ו א־ ל ו צ י א ן, אונטער דער ווירקונג פון פארשידענע עקאנאמישע און סאציאלע ענדערונגען, ו ו ע ל כ ע ז י י נ ע ן ש ט ע נ־ ד י ג א ו י ך א ל י י ן פון יענעם א י י ב י נ ע ן ג ע ז ע ץ א פ ר א ד ו ק ט, זיינען דארטען די פאלקס־מאסען וואס מעהר און מעהר רעוואלוציאניזירט געווארען. זיי זיינען וואס מעהר און מעהר צו זייער מענשליכען באוואוסטזיין געקומען

און האבען מעהר שוין ניט געוואלט נאכמאלגען בלינד דיי דיק־טאטור פון די הערשענדע קלאסען.

און ניט נאר אויסערליך זיינען זיי דאן געוואהרען א נרעסערע מאכט, ווי זיי זיינען בעפאר נעווען. זיי האבען דאן אויך אינערליך צו א העכערער מדרגה דערגרייכט.

אויב ביז יעצט זיינען די הערשענדע קלאסען געווען די פאר־שטעהער פון ציוויליזאציאן און קולטור, פון מעהר עסטעטישע און עטישע לעבענס־פארמען, דעמאלט, ווען די מאסען זיינען געווען נעכצליך צו זייערע רויהע אינסטינקטען איבערגעגעבען, האט זיך יעצט זעהר פיל דאס בילד געביטען. די מאסען האבען זיך יעצט צו א העכערער מדרגה פון קולטור דערהויבען. דער גרויסער פאטריציער איז דעמאלט נעווען צו פויל זיינע טאלאנטען צו אנטוויקלען. האט ער עס איבערגענעבען צו זיינע שקלאפינען, זיי זאלען דיזע אלע זאכען גרינדליך שטודירען, כדי זיי זאלען איהם אין זיינע וואכאנאליעס און ווילדע ארגיעס אמו־זירען. און פילע פון זיי האבען זיך ווירקליך מיט דעם שטודיום פון דיזע אלע זאכען באשעפטיגט, און האבען אין זיי גרויסע שלימות דערגרייכט, אזוי, אז זיי האבען אפילו פון זיך פיל טאלענטירטע פאעטען ארויסגענעבען.

די אריסטאקראטישע שיכטען פון דער רומישער באפעלקערונג האבען דאן וואס ווייטער און ווייטער אלץ א מעהר גרעסערע שטופע פון עטארטונג דערגרייכט. זיי האבען דאן אלץ מעהר און מעהר געזונקען אין מאראלישען שמוץ. זיי האבען אלץ מעהר און מעהר אנגעהויבען צו פיהרען א לעבען פון פוילענצער און שכורים. זיי זיינען דאן געווארען די פארשטעהער פון א דעגע־נערירטען און אויסגעלאסענעם לעבען, וואס איז אלץ מעהר און מעהר באלד ארא געגאנגען, וואס איז פון דער נעשיכטע צום מויט פאראורטיילט געווארען, דעמאלט, ווען די מאסען זיינען געווארען

די טרעגער פון א מעהר געוונטען, מעהר ראפינירטען חוש פאר'ן לעבען.

צוואמען דערמיט, וואס זיי זיינען צו זייער מענשליכען בא־וואוסטזיין געקומען, צוואמען דערמיט, וואס זייערע פאדערונגען פון פארלאנגען פון לעבען האבען זיך פארנרעסערט, צוזאמען דער־מיט האט זייער לעבען אויך א מארלען אינהאלט באקומען. אין געווייסע קרייזען האט זיך אנגעהויבען א מארלע ערוואכונג צו פיהלען. עס האט ביי זיי דאס אויסגעלאסענע און פאליטיש־און־סאציאלע פארבעדערישע לעבען פון דער רוימישער געזעלשאפט דעמאלט א געפיהל פון פראטעסט און עקעל ארויסגערופען, און עס האט אנגעהויבען צו לעבען אין זייערע הערצער א פארלאנג פאר שהנערע און גערעכטערע לעבענס־פארמען.

און אויב זיי זיינען ניט געווען ארגאניזירט נענוג און פאליטיש ערצויגען נענוג, צו קאנען דאס גאנצע לעבען ענדערען, אויב זיי זיינען ניט געווען פעהיג נענוג א פאלשטענדיגע רעוואלוציאן דורכצופיהרען: די אלטע פאליטישע און סאציאלע ארדנונג אומ־שטירצען און אויף איהר פלאץ אן אנדערע אויפצובויען, דערפאר, וואס אויך זיי אליין האבען געפעלט די פאליטישע און סאציאלע אידעאלען, אין נאמען פון וועלכע זיי וואלטען געווען געקאנט דאס אלעס דורכפיהרען, דערפאר, וואס עס האט זיי נעפעלט אט יענער פאזיטיווער מאמענט אין זייערע פאליטישע און סאציאלע סענטימענטען און שטרעבונגען, וואס וואלט זיי געקאנט פעהיג מאכען א שאפענדע און בויענדע טעטיגקייט אנצופיהרען; זיינען זיי אבער שטארק נענוג געווען אנארכיע אין פאליטישען און געזעל־שאפטליכען לעבען פון רוים ארויינצוטראגען, זיינען זיי אבער נענוג שטארק געווען א צערשטערענדע טעטיגקייט אנצופיהרען, זיינען זיי נענוג שטארק געווען א שרעק אויף די הערשענדע קלאסען אנ־

צעווארפען און מאכען זיי פיהלען, ווי דער באָדען אונטער זייערע פים וואקעלט זיך.

צו יענער צייט, וועגען וועלכער איך רעד, ארום דער צייט פון נעראָן קיסר, פלעגען פון צייט צו צייט אויסברעכען אין רוים פאלקס־בונטען, וועלכע האָבען שוין אויף זיך א האלב־רעוואלוציאָנערען כאראקטער געטראָגען. עס האָבען זיך דאן אין רוים געהויבען געזעלשאפטען נעפונען, וועלכע האָבען האלב־געטראָגען אין זיך א כאראקטער פון אנארכיסטיש־טעראָריסטישע אָרגאַניזאציאָנען, און האלב א כאראקטער פון רעליגיעזע — אין בריטערען זין — געזעלשאפטען. צוזאמען מיט זייער רויב־ און מאָרד־טעטיגקייט האָבען זייערע מיטגלידער אויך מיט פראָבלעמען פון מאָראל און סאציאלער עטיק זיך באשעפטיגט, האָבען זיי זיך טיף אין זייער נשמה געגראָבען, א זין און צווק פון דאָרטען פאר דעם לעבען צו געפינען. צוזאמען מיט דעם טיפען האס און שנאה, וואס זיי האָבען אלע צוזאמען צו דער גאנצער אויסערער וועלט נעפיהלט, האָט אויך א נעפיהל פון טיפער ליבע און מיטלייד זיי אלעמען צווישען זיך פארבריידערט.

און נעפיהרט פלעגען דיזע געזעלשאפטען ווערען פון פער־זענליכקייטען, וועלכע זיינען אליין אויך א מיש־מאש פון פאר־שידענע נעגענזעצטע פסיכישע אייגנשאפטען נעווען: אויף א העלפט זיינען זיי רעוואלוציאָנערען־טעראָריסטען נעווען און אויף א העלפט אנארכיסטען־אידעאליסטען, מאראל־פרעדיגער און סאָציאל־רעפאָרמער.

5.

און דא קומען מיר צו מיין היפאָטעזע וועגען דעם נעבורט פון קריסטענטום.

מיין מיינונג איז, אז דער טויט פון א מאָרשטעהער פון אט

אזא ארגאניזאציאן איז נעווען דער אנהויב פון א לאנגען פאדעם, וואס האט זיך אין דעם גרויסען קנויל קריסטענטום פארמירט.

אן דער שפיץ פון איינער פון די אויבענדערמאהנטע געזעלשאפטען — זאלען מיר אננעמען, איז ארום צעהן־פופצעהן יאהר פאר דעם חורבן בית שני א נעוויסע פערזענליכקייט נעשטאנען, וועלכער האט אין זיך א סך הארציגקייט, א סך וויכקייט און א סך פערזענליכען מאגנעטיזם פארמאגט. ער איז געווען איינער פון די וועניגע יחידי סגולה, וועלכע קאנען מיט זייער הארציג באנעמען זיך צו די מענשען, מיט וועלכע עם קומט זיי אויס צו פארקערען, יעדען איינעם אונטער זייער היפנאז שטעלען. דורך זייערע וואריאציע נשמה־באציהונגען צו יעדען איינעם קאנען זיי די מענשליכע הערצער פאנגען און זיי האבען די מענליכקייט אן אומגעהויער גרויסען איינפלוס אויף זייער קרייז אויסאיבען. איז ער דאריבער שטארק פארגעטערט געווען פון דעם קרייז זיינעם און יעדער איינער פון זיינע אנהענגער האט צו איהם טיפע ליבע געפיהלט.

און די זעלבע טעטיגקייט, וואס די אלע פארשטעהער פון אט יענע נעהיימע נעזעלשאפטען האבען דעמאלט אננעפיהרט, האט אויך ער אנגעפיהרט צוויישען זיין קרייז. אויך ער האט ביטערען האס און טיפע פאראכטונג צו די העכערע נעזעלשאפטען נעפיהלט און טיפען מיטגעפיהל פון רחמנות צו די נידעריגע לייד־ענדע פאלקס־שיכטען. דער אונטערשיד צווישען איהם און יענע איז נעווען נאר אין דעם, וואס ער האט זיין רעוואלוציאנערע פראפאגאנדע און צושטערענדע טעטיגקייט נאך מיט מעהר פייער און פארביסענקייט אנגעפיהרט. ער האט אין דיזער פראפאגאנדע „עם נאנצען בערן און קראפט פון זיין טעמפעראמענט אריינגעלעגט, דעם גאנצען שטורם פון זיין פראטעסטירענדער נשמה אריינגעבראכט. מיט זיין שטארקען און שטורמישען וואלט, דורך

דעם היפּנאָז פון דער צויבערקונסט־קראפט, וואָס זיין פערזענלעכקייט האָט פארמאָגט, האָט ער נאָך מעהר ווי אלע אנדערע שטארקען און טיפען האָס און צארן געווענדט אין די הערצער פון זיינע אָנהענגער צו די הערשענדע קלאסען, האָט ער ביי זיי נאָך מעהר פראָטעסט און עקעל ארויסגערופען צו די עקזיסטירענדע לעבענס־פאָרמען.

און דאריבער האָבען איהם באטראכט די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאכט אלס אייגעם פון די געפערליכסטע שונאים זייערע, האָבען זיי איהם צום טויט פאראורטיילט און האָבען דעם טויט־אורטייל זיינעם מיט גרויס פּראָר און צערעמאָניעלע דעטאלען אויסגעפיהרט, כדי צו פייערען דעם זיעג איבער זייער א גענפער־ליכען שונא, ווי אויך צוליב דעם, כדי אָנצושרעקען דורך דעם טויט פון איינעם פון די באליבטעסטע ביי די בריטע שיכטען פון פאלק רעוואלוציאָנערען. די פראָטעסטירענדע עלעמענטען פון דער גע־זעלשאפט.

איידער אָבער איך נעה איבער צו די וויטערדיגע פונקטען פון מיין היפּאָטעזע, מוז איך מיר אויף א ווייל אָפּשטעלען צוליב דער פאלגענדער באמערקונג, וואָס איך וויל דא מאכען:

דעם דאטום, וואָס איך גיב אָן אין מיין היפּאָטעזע פאר דער פארמירונג אָדער פאר דעם מאָמענט פון דער נעבורט פון קריס־טענטום, ווי אויך דעם נאנצען סקעלעט און כאראקטער פון מיין היפּאָטעזע, שטייט איך דאריף, וואָס די נעשיכטע דערצעהלט אונז, אז נערען־קיסר, דאָס לעבען און ווירקען פון וועמען פאלט צוזאַ־מען מיט מיין אויבענדערמאָנטען דאטום, האָט באשולדיגט די ערשטע קריסטען אין רוים, אז זיי האָבען די שטאָדט אונטער־נעצונדען, און אונטער דעם אויסרייד פון דיזען בלבול האָט ער אָנגעהויבען א נאנצע רייהע פון פארפאלגונגען נעגען די קריסט־ליכע נעוועלשאפטען, וואָס האָבען זיך דאן נעפונען אין רוים, און

דאן אויך די הינריכטונג פון די אפאסטאלען פולום און פעטרוס אויסגעפיהרט.

אויב עם זיינען פארהאן אלע גרינדע צו צווייפלען אין דער פולער ריכטיגקייט פון דעם אלעם, וואם דיזע נעשיכטע דערצעהלט אונז, אויב עם זיינען פארהאן פילע גרינדע צו צווייפלען אין די אלע אויספיהרליכע דעטאלען איהרע, איז אבער קיין גרונד ניטא צו צווייפלען, אז דיזע נעשיכטע ענטהאלט דאך פילע קערנדלאך פון היסטארישען אמת אין זיך, אז אין הויפט־אינהאלט איהרען, האבען מיר אין איהר ווירקליך נעשיכטע. מיר קאנען אין איהר מעהר היסטארישען מאטעריאל געפינען, וואם אנבאלאנגט דער צייט, ארט און כאראקטער פון קריסטענטום אין זיין ערשטען מאמענט פון זיין ענטשטעהן, ווי אין דעם נאנצען עוואנגעליום געפינען. מיר דארפען זי באטראכטען אלס אן אלטע היסטארישע שילדערונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, וועלכע איז שפעטער פארפלאנטערט געווארען דורך דעם, וואם זי האט דאן ארויסגענומען אין זיך אייניגע דעטאלען און באהויפטונגען פון פארשידענע אנדערע לעגענדען און נעשיכטען, וועלכע זיינען אין פארלויף פון דער צייט וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום באשאפען געווארען, אייניגע דעטאלען און באהויפטונגען, וועלכע מיר קאנען בשום אופן ניט באטראכטען אלס ווירקליך־נעשעהענע פאקטען.

אין דעם, וואם זי דערצעהלט אונז וועגען דעם שקר־בלבול, וואם די פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט האבען אויסגע־טראכט אויף די ערשטע קריסטען אין רוים, האבען מיר א וואונק אויף דעם כאראקטער פון דער סביבה, אין וועלכער עס האט זיך קולטיווירט א באדען, די ערשטע קערנדלאך פון קריסטענטום זאלען אויף איהם קאנען פארזעעט ווערען, לויט, ווי איך האב דאס אלעם אויבען אין דער היפאטעזע מיינער געשילדערט. אין דעם,

ווידער, וואָס זי דערצעהלט אונז וועגען דער הינריכטונג פון פּולום און פּעטרום, האָבען מיר אין א פּאַרפּלאָנטערטער פּאָרם אָט יענעם פונקט פון מיין היפּאָטעזע, אז דער טויט פון אייגעם, א פּאַרשטעהער פון א געוויסער געהיימער אנארכיסטיש־טעראָריס־טישער ארגאניזאציע איז געווען דער אָנהויב פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום.

נאָך דעם, וואָס זי זאָל אונטער א קלייגער אָפּעראציאָן אונ־טערגעוואָרפען ווערען, נאָך דעם, וואָס מיר זאָלען אַרייגטראָגען אייניגע אומבאַדייטענדע ענדערונגען, וועלכע זאָלען באשטעהן אין דעם: 1) מיר זאָלען באטראכטען די נעמען פּעטרום און פּולום פון די פּאַרשטעהער פון די קריסטליכע געזעלשאפטען, וואָס ווערען אין יענער נעשיכטע דערמאָנט, אלס א פּראָדוקט, וואָס איז ערשט אין א שפּעטערדינער וואריאציע איהרער אַרייגגעטראָגען געווארען; 2) אָנשטאָט, מיר זאָלען אָננעמען זיין טויט, ווי עס ווערט אין דער אויבענדערמאָנטער נעשיכטע געטאָן אלס א מאָמענט, וואָס האָט זיך שוין אויף א ווייטען דיסטאנץ פון דעם אָנהויב פון דער אנט־שטעהונג פון קריסטענטום געפונען, זאָלען מיר אין איהם אליין טאקע דעם אָנהויב פון דיזער אנטשטעהונג זעהן; 3) אָנשטאָט, ווידער, צו באצייכענען אָט יענע געזעלשאפטען, וואָס ווערען אין דער נעשיכטע דערמאָנט אלס קריסטליכע, זאָלען מיר דיזען נאָמען, אין אייגקלאנג מיט די אויבענדערמאָנטע צוויי ענדערונגען, נאָך אינגאנצען אראָפּוואַרפען — נאָך דיזער קלייגער אָפּעראציאָן קאָנען מיר פון איהר דעם פּאָלגענדען אינהאלט ארויסלעזען, אז: אין דער צייט פון נעראָן־קיסר האָבען זיך געהיימע געזעלשאפטען אין רוים געפונען, וועלכע האָבען איבער דער גאנצער שטאָדט א טעטינקייט פון שווארצען טעראָר אנגעפיהרט. און אלס ענטפער אויף זייער טעראָר האָט די רעגירונג דאן אנגעהויבען ביטערע פּאַר־פאָלגונגען נעגען דער גאנצער מיטגלידערשאפט פון די גענזל־

שאפטען און האָט ביז צום טויט פארפיינינגט די צוויי הויפט־אָנפיהרער זייערע. מיט איינעם וואָרט, אין אלגעמיינע שטריכען קאָן מען ארויסלעזען פון איהר דעם גאנצען אינהאלט, כמעט, וואָס דער לעזער קאָן אין מיין היפאָטעזע געפינען. זיי קאָנען ביידע מיט נעגענזייטינער הילף זיך בייטען.

צו ענדע פון מיין באמערקונג מוז איך נאָך אָבער אויך צוגעבען, אז סיי ווי וואָלט איך ניט אויף פיל פריהער אָדער שפעטער מיין דאטום גערוקט, און די וועדט פון מיין היפאָטעזע קאָן נאָר ניט געמינערט ווערען, ווען מיר זאָלען אפילו נאָר איננאנצען פארוואַרפען דעם אופן ווי איך טייטש אוים אָט יענע נעשיכטע וועגען דעם שקר־בלבול, וואָס נעראָן האָט אויף די ערשטע קריסטען אויסגעטראכט.

לאָמיר זיך, אלזוֹ, אומקערען צו די וווייטערדיגע פונקטען פין מיין היפאָטעזע. ביז יעצט האָב איך צוגעפיהרט די היפאָטעזע מיינע ביז צו דעם, ווי פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט האָבען פארפייניגט ביז צום טויט איינעם פון די פארשטעהער פון א געהיימער ארגאניזאציע, צו וועלכען דער קרייז זיינער האָט אומענדליכען רעספעקט און ליבע געפיהלט.

און אָט דיזער מארטירער־טויט פון העלד האָט געבראכט דערצו, עס זאָלען זיך ארום דעם העלד פארשידענע לעגענדען אָנהויבען צו וועבען. ער איז עס געווען דער באָדען, אויף וועלכען די קריסטליכע לעגענדע אין איהר ערשטער אויפלאגע איז עס געשאפען געוואָרען.

די גרויסע ליבע און פארגעטערונג, וואָס זיי האָבען געפיהלט צו זייער פארשטאָרבענעם פיהרער, צוזאמען מיט דעם טראגישען טויט זיינעם, ווי אויך דאָס, וואָס זיי זיינען צופיל באוואוסט געווען אויף זייער שוואכקייט, צו קאָנען דאָס בייזע און שלעכטע לעבען

שטירצען, האבען געשאפען וועגען איהם די לעגענדע, אז ער איז געקומען מיט זיין בלוט די מענשהייט פון איהדע זינד אויסצולעזען.

דורך זיין טראגישען טויט איז ער פון א הייליגען, זוי זיינע אנהענגער פלעגען איהם ביי זיין לעבען באטראכטען, אין א נאם, ארער א האלבען־גאט פארוואנדעלט געוואָרען. דורך זיין טראגישען טויט איז די לאקאלע טעמינקיים זיינע אלס אנפיהרער פון א געהייימער געזעלשאפט, די מיטגלידער פון וועלכע זיינען אפשר פיל מעהר באנדיטען, ווי רעוואלוציאנערען, געווען, אין אן אונטערזאלען דערלייזער פארוואנדעלט געוואָרען. עס איז דאן זיין לעבען און טויט די מיסיאן צוגעשריבען געוואָרען, די נאנצע מענשהייט אויסצולעזען.

6.

איבערינענם, עס איז מענליך, אז די קריסטליכע לעגענדע אין איהר ענדגילטיגער — ריכטיגער: אין איהר פאַרענדגילטיגער — פאַרם, וועו זי האט שוין נעהאט אלם באזים איהר ציוויי הויפט־פרינציפען: יעזום אלם א נאט, אוו, אז די ערלייזונג, וואם ער איז נעקומען דער מענשהייט ברענגען, איז נעווען פון איהרע זינד צו באפרייען דורך זיין פארגאסען בלוט, איז אויף א נאך מעהר רעוואלוציאנערען אוו נאטירליכען אופן פאַרגעקומען. מענליך, אז די ערשטע צייט איז די קריסטליכע לעגענדע אין ראמען פון מעהר „מענשליכען" כאראקטער געשאפען געוואָרען. מענליך, אז אין די ערשטע לעגענדען, וואם זיינען ארום יענעם העלד געוואבט געוואָרען, האט ער נאך אלץ פיגורירט אלם א הייליגער, נאר אלם גוטע אוו פרומע נשמה, וואם האט מיט זיין לעבען אוו ווירקען, טריימט אוו פרייד צווישען די ערניידריגטע אוו דערשלאגענע פארשפרייט. אוו האבען געמענט ארום דיזען צענטראלען פונקט פילע פאנטאסטישע אוו קאלירען־רייכע לעגענדען געשאפען וועהרען, זיינען זיי אבער דאך ניט אין די גרענצען פון איבערמענשליכקייט

און נעטליכקייט אריינגעטראָטען. מענליך, אז ערשט אין א צייט ארום, נאָך דעם, וואָס די אידישע פּאָליטישע זעלבסטשטענדיגקייט איז פאַרניכטעט געוואָרען, האָט יעזוס אין דער קריסטליכער לע־ נענדע אלס גאָט אָנגעהויבען צו פיגורירען, אז ערשט דאן האָט די קריסטליכע לענענדע די גרענעצען פון „מענשליכקייט" און נאַטירליכקייט איבערגעטראָטען און האָט פון איהר צענטער אָט יענע צוויי מאָמענטען נעשטעלט.

וואָרים דער חורבן בית שני איז געווען א נעשעהעניש פון א גוואַלדיג קאַטאַסטראָפאַלען כאַראַקטער, ניט נאָר פאר דעם אידישען פאָלק אליין, נאָר אויך פאר דער גאַנצער אויסערער וועלט. ניט נאָר פאר זיי אליין איז דער חורבן בית שני א בית־הקברות געווען, אויף וועלכען זיי האָבען נעזעהן אלע זייערע האָפענונגען און טרוימען באגראָבען. ער איז אויך א בית־הקברות געווען פאר די אלע באגריפען און אנשויאונגען, וואָס האָבען זיך צו יענער צייט און נאָך מיט א תקופה פריהער אין א באַרייטענדען טייל פון דער ארומיגער וועלט אָנגעהויבען בילדען. די פאָלשטענדיגע פאר־ ניכטונג פון דער אידישער פּאָליטישער זעלבסטשטענדיגקייט איז געוואָרען דעמאָלט א קוואל פון פארצווייפלונג, פאַרלאָרענקייט און הילפלאָזיגקייט, ניט נאָר פאר דעם אידישען פאָלק אליין, נאָר אויך פאר פילע, פילע עלעמענטען פון דער ציוויליזירטער מענשהייט דעמאָלט.

די גרויסע קאַטאַסטראָפע האָט דאָס אידישע פאָלק צוטומלט און האָט זיין קאָפ אין שווערען טרויער און פארצווייפלונג טיף צו דער ערד געבויגען. דער גאָט, אין נאָמען פון וועלכען זיי האָבען אלע זייערע קעמפע אָנגעפיהרט, אין וועלכען זיי זיינען אזוי זיכער געווען, אז ענדליך וועט ער דאָך פאר זיי דעם זיג איבער זייער שונא ברענגען, האָט פארלאָזט זיין פאָלק. דאָס פאָלק, וועמען ער האָט פון צווישען אלע אנדערע פעלקער אויסדערוועהלט, זיי זאָלען

זיין עם־סגולה זיין, לויט צוטראָטען און באשפּיגען פּאר די פּים פון אכזריות'דיגען שונא. פון דעם הייליגען טעמפּעל, דער הייליג־סטער פּלאץ, וואָס האָט זיך איבער גאָר דער וועלט געפּונען, פון דעם הייליגען טעמפּעל, וועלכער איז ניט וועניגער, ווי דעם אידי־שען פּאָלק, אויך גאָט אליין טייער און הייליג געווען און ער האָט פון דאָרטען קיינמאָל זיין שכינה אָפּגענאָמען, איז א בארג אש נע־ווארען. דאָס הייליגע לאנד איז אין א וויסטען מדבר פארוואנדעלט געוואָרען, און די גאנצע באפעלקערונג איהרע זיינען אלס שקלא־פען, געשמידט אין אייזערנע קייטען אין לאנד פון שונא אוועק־געפיהרט געוואָרען. זיי — די אידען — זיינען, ווי צומישטע פּאר דעם גרויסען אומגליק געשטאנען און האָבען זיך ניט געקאָנט אריענטירען אין אינהאלט פון דעם גרויסען אומגליק, וואָס האָט זיי געטראָפּען. זיי האָבען ניט געקאָנט געפינען דעם זין און צוועק פון דעם אלעם. זיי האָבען ניט געקאָנט געפינען דעם צוזאמענהאנג צווישען דעם אינהאלט פון דער קאטאסטראָפע, וואָס האָט זייער וועלט רויניירט, מיט דעם אלעם, וואָס זיי האָבען וועגען גאָט און וועלט געדענקט ביז יעצט, מיט דעם, וואָס זיי האָבען געגלויבט ביז יעצט, אז זיי שטעהען אונטער דער אויסשליסליכער השגחה פון גאָט שטענדיג.

און צעמישט און צעטומלט זיינען אויך פילע עלעמענטען פון דער ארומיגער מענשהייט שטעהן געבליבען. אויך זיי האָבען זיך אין דעם אינהאלט פון דיזער קאטאסטראָפע ניט געקאָנט אריענטירען. אויך זיי האָבען ניט געקאָנט געפינען דעם זין און צוועק פון דעם גרויסען אומגליק, וואָס האָט דעם אידישען פּאָלק געטראָפּען, און צווישען די נייע אנשויאונגען און באגריפען, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען ביי זיי.

די מעהר עטישע און מאָראלע פּארמען פון אידישען לעבען האָבען דאן צו פילע פארשידענע עלעמענטען אין רער בריטער

וועלט אפעלירט. די ריינקייט און זיטליכקייט פון אידישען לעבען אין פארגלייך מיט'ן לעבען פון די היידנישע פעלקער דעמאלט האט ביי זיי רעספעקט און אכטונג געוועקט און האט אין זייער הארצען וואריעם סימפאטיען צום אידישען פאלק איינגעפלאנצט. דאס היידענטום האט דאן אויך זייער רעליגיעזען דורשט שוין מעהר ניט נעקאנט שטילען. זייערע אלטע רעליגיעזע באגריפען און אנשויאונגען האבען אנגעהויבען אפגעשוואבט ווערען. עס זיינען רעפלעקסיאנען פון אידישען מאטאטעאיזם אויף זייער רעליגיעזער וועלט געפאלען און האבען דארטען א בארען פאר מעהר ראפיניירטע רעליגיעזע באגריפען נעשאפען.

און אלעס צוזאמען האט אין זיך באדארפט דאן די שענדענע טראגען, עס זאל די גרויסע און בריייטע ארומיגע וועלט, וואס מעהר אונטער דעם אייגפלום פון דעם אידישען גלויבען און אידישען מאראל נעשטעלט ווערען. אלעס צוזאמען האט באדארפט פיהרען דערצו, עס זאלען אנהויבען וואס מעהר און מעהר גרעסערע מחנות מענשען זייערע אויגען קיין ציון ווענדען. אלעס צוזאמען האט מיטגעבראכט דערצו, אז פארשיידענע עלעמענטען פון דער מענשליכער נעזעלשאפט זאלען אנהויבען באטראכטען דעם אידישען נאט אלס דעם איינציגען, וועלכער איז אנערקענונג ווערט, און דאס אידישע פאלק אלס די סולת פון די אלע איבעריגע פעלקער, אלס די בלום צווישען די פארשיידענע נאציאנען, און צוזאמען דערמיט אויך א טיפען פארלאנג ביי זיך אין הארצען פיהלען, אנצושליסען זיך אין דער אנגעהעריגקייט פון דער אידישער רעליגיאן און דער אידישער נאציאנאליטעט.

איידער אבער דיזע אלע נייע באגריפען, אנשויאונגען און פארלאנגען זיינען נאך פאלשטענדיג רייף געווארען, איידער אט יענע אלע, וואס האבען זייערע אויגען קיין ציון אנגעהויבען צו ווענדען, איידער זיי האבען נאך אפילו זייער ערשטען שריט אין

אט יענער ריכטונג, וואם האט זיי באדארפט קיין ציון פיהרען — נעמאכט, האבען זיי דערזעהן ציון א פארבלוטיגטע און געשענדעטע, אונטער די פים פון ברוטאלען שונא לינגען, און דאם אויסדער־ווהלטע פאלק אין גלות וואנדערען.

האט דאם אלעם אין סאמע לעבענס־נערוו פון די נייע רע־ליגיעוע סימפאטיען, וואם האבען זיך אנגעהויבען צו בילדען ביי זיי, נעטראפען. אט דאם איז דאם — האבען זיי געזאגט צו זיך — די אילוסטראציאן צו דעם אמת און גערעכטיגקייט, מיט וועלכע דער אידישער גאט פיהרט עם די וועלט. מיט דיזער שרעקליכער קאטאסטראפע האט ער עם זיין באליבט און אויסדערוועהלט פאלק באלוינט דערפאר, וואם עם איז שענער, ריינער און בעסער פאר אלע אנדערע פעלקער. די שאנד און שמאך, אין וועלכער זיי. האבען דאם אידישע פאלק זינקען דערזעהן, האט זיי צוריק אויף א גרויסען דיסטאנץ צום היידענטום א שליידער געטאן. זיי האבען אנגעהויבען צו בלאנדשען איבער דעם נייעם וועג, וואם זיי האבען ערשט ניט לאנג אנגעהויבען צו אהנען, און עם איז גע־שאפען געווארען פאר זיי א באדען, אויף וועלכען זיי זאלען אנ־הויבען מאדנע נייע פארפלאנטערטע מיסטישע רעליגיעזע קאנ־צעפציאנען צו זוכען.

און אויך דער קרייז, אוואו עם האט די קריסטליכע לעגענדע אין איהר אורשפרינגליכער פארם געלעבט, האט ניט געקאנט בלייבען אויסער דער ווירקונג פון דעם טרויעריגען שיקזאל, וואם האט דעם אידישען פאלק געטראפען דאן. עם האט זיך אין דער אטמאספערע פון דיזען קרייז צופיל רעליגיעזע בענקעניש און זוכעניש געפיהלט, די מוחות און הערצער פון די רייהען זייגע זיינען צופיל באאומרוהיגט געווען פון פראבלעמען פון עטישען און סא־ציאלען כאראקטער, זיי זאלען געווען קאנען בלייבען גלייכגילטיג צו אלעם דעם, וואם איז געשעהן פאר זייערע אויגען. אויך זיי

זיינען צעמישט און צעטומעלט געשטאנען פאר דער נייער ער־
שיינונג. אויך זיי האבען נעזוכט, צו קאנען אריינטירען זיך אין
דעם אלעם, וואס איז געשעהן. אויך זיי האבען נעזוכט אן ער־
קלערונג צו דעם אינהאלט פון דער קאטאסטראפע, וואס זיי האבען
פאר זייערע אויגען דערזעהן.

און אט אזוי ארום האט אויך אויף דער לענענדע וועגען אט
יענעם העלד, דורך וועלכען עס איז דאס קריסטענטום אין לעבען
געקומען, דיזע קאטאסטראפע איהר שטעמפעל ארויפגעלענט. זר־
כענדיג א שליסעל צום שווערען פראבלעם, אויף וועלכען זיי
האבען זיך אנגעשטויסען, זוכענדיג א וועג דעם זין און צוועק
פון דער אידישער קאטאסטראפע צו ערקלערען, האט דער אונ־
טערגאנג פון דער פאליטישער זעלבסטשטענדיקייט פון אידישען
פאלק געשאפען פאר איהר א מעגליכקייט נאך בריטער און פרייער
די גרעניצען פון איהר פאנטאזיע פינאנדערצועפענען, מיט נאר
שטארקערע פארבען זייער העלד אלס גרויסע פערזענליכקייט צו
שילדערן, א נאך גרעסערע מיסיאן זיין לעבען צושרייבען.

דאן א, זאלען מיר דענקען, זיינען עס אין די קריסטליכע
לענענדע אריינגעטראגען געווארען — ענטוועדער אלס א פרא־
דוקט פון אריגינעלער שאפונג, אדער זיי האבען זיך אנגעקלעבט
אין איהר פון פרעמדע ערלעזער־לענענדען, ווען זיי האבען אין
איהר יעצט א גינסטיגען באדען דערויף געפונען — די געטליכע
עלעמענטען, אט יענע עלעמענטען, וועלכע שילדערן יעזוס'ן אלס
א נאט, אלס א מענשליכען ערלייזער, וואס האט מיט זיין בלוט
די מענשהייט פון איהרע זינד אויסגעקויפט.

דאס קריסטענטום האט דאן דאס אידישע פאלק שוין אויף
שטענדיג אלס א יורד־פאלק ערקלעהרט. אין זיין פאליטישען
אונטערגאנג האט עס שוין די לעצטע שורה פון זיין שיקזאל גע־

זעהן, און האָט אויף פאַלגענדען אופן די אידישע דראמא קאָמענטירט.

דאָס אידישע פאָלק איז, אמת, פריהער דאָס! עם־סגולה־געווען, האָט עס אויף זיך א גרויסע פאראנטוואָרטליכקייט גענומען, האָט עס פאר זיך גרויסע אויפגאבען געהאט אויסצופיהרען. די אידען האבען אבער זייער מיסיאָן אין לעבען פארנאכלעסיגט, די אויפגאבען וואָס נאָט האָט אויף זיי אַרויפגעלעגט, האבען זיי ניט דורכגעפיהרט. זיי האבען דעם פולען בעכער פון זינד גענומען. און ווען נאָט האָט געזעהען, אז זיי פאָלען אַלץ טיפער און טיפער אין תהום פון זינד, האָט ער פון זייער קאָפּ די עם־סגולה־קרוין אַראָפּגעריסען און האָט זיי אויף אייביג פארשטויסען פון זיך.

און צוזאמען דערמיט, וואָס דאָס קריסטענטום האָט דאָמאָלס דאָס אידישע פאָלק אלס וורד־פאָלק ערקלעהרט, צוזאמען דאמיט האָט עס דאן אין א געטליכען מאנטל זיין באליבטען העלד אייניגעהילט. האבענדיג שוין געשאפען די זינד־טעאָריע אלס אן ערקלעהרונג צו דער אידישער קאטאסטראָפע, איז עס שוין פסיכאָלאָגיש נאטירליך נעווען, אז דאָס קריסטענטום זאל אין דיזען וועג אן אוצר פאר זיך זעהען און זאל פרובען אויף דיזען וועג אויך די ערקלעהרונג פון לעבען און וויסקען פון זיין באליבטען העלד זוכען. די זינד־טעאָריע אין באצוג צו דער אידישער קאטאסטראָפע איז א גינסטיגער באָדען נעווען, עס זאל אויף איהם אויך די אלגעמיינע זינד־טעאָריע זיינע געשאפען ווערן. פון דער ערשטער צו דער לעצטער איז א נאטירליכער — אין פסיכאָלאָגישען און לאָגישען זין — איבערגאנג געווען. עס האָט דאן אָנגעהויבען איבערהאל זינד צו זוכען. דאָס אידישע פאָלק איז צוליב זיינע זינד אוים פאָלק געוואָרען, און אויך זייער — פון די אָנהענגער פון די קריסטען דאמאָלס — באליבטען העלד, וואָס האָט

אזויפיל ליכטיגקייט און ווארימקייט אין זיין נשמה פארמאגט, וואס האט אזוי פיל ליבע און מיטלייד אין זיין הארצען געטראגען — אויך איהם האבען די גרויסע זינד נאר, די זינד פון דער גאנצער מענשהייט — פון לעבען אוועקגענומען. עס איז דאן ארייננעטראגען געווארען אין קריסטענטום די רעליגיעזע קאנצעפציאן, אז די וועלט איז פון ששת ימי בראשית אן ביז דעם מאמענט, וועו יעזום איז געקרייציגט געווארען, איז זינד איינגעהילט געווען. וואהרים עס איז דאן, אין די ששת ימי בראשית נאר, דורך דעם ערשטען מענשען דער וועלען פון גאט פארשוועכט געווארען, האט דעריבער דיזע שוועכע זינד איבער אלע מענשליכע דורות געהאנגען. דאן א האט עס די קריסטליכע לעגענדע אנגענוביען צו רעדען וועגען איהר העלד אלס מענשליכען ערלעזער. די קריסטליכע לעגענדע האט דאמאלס דאס לעבען און ווירקען פון איהר העלד אין צוזאמענהאנג מיט דער גרויסער אידישער טראגעדיע געבראכט.

די אידישע קאטאסטראפע האט געדינט אלס פאקטאר, אלס אנרעגער, דאס קריסטענטום זאל אויסטייטשען די עפאכע, אין וועלכער עס האט געלעבט, אלס א ראדיקאלען וועגדונגס-פונקט ניט נאר אין שיקזאל פון אידישען פאלק, נאר אויך אין שיקזאל פון דער גאנצער מענשהייט. ניט נאר דעם אונטערגאנג פון דער אידישער וועלט האבען זיי אין איהר געזעהן, נאר אויך דעם אונטערגאנג פון דער גאנצער וועלט. עס האט ניט נאר דאס אידישע פאלק אליין שוין מעהר ניט אלס נאציאן געקאנט עקזיסטירען, נאר אויך די גאנצע וועלט האט שוין מעהר ניט געקאנט עקזיסטירען. זי האט געמוזט אונטערגעהן. דאס איז געווען דער שיקזאל, וואס איז נאך פון ששת ימי בראשית אן אנגעגרייט געווארען פאר איהר. ער אבער, דער באליבטער זוהן פון גאט, האט די וועלט פון אונטערגאנג גערעטעוועט. אין זיין טויט איז אויך די שוועדע

זינד נעשטאַרבען, אין זיין קערפערליכען אונטערנאַנג איז אויך די אַלטע וועלט אונטערגענאַנגען, און אין זיין צוריק צום לעבען קומען, איז אויך די וועלט נאָך א מאָל שוין צו א ניי לעבען געקומען. די אַלטע וועלט איז נעשטאַרבען, און אויף איהר פּלאַץ איז יעצט א ריינע, נייע וועלט באשאפען געוואָרען. נאָט האָט דורך דעם טויט פון זיין זוהן פון ס'ניי די וועלט איבערגעשאפען.

.7

ווי די זאָך זאָל אָבער ניט זיין בנוגע צו דיזען פונקט פון מיין היפּאָטעזע, בנוגע צו דער באַהויפּטונג, וואָס זי מאַכט, אז דער מאַמענט, וועו דער אורשפרונג פון דער קריסטליכער לעגענדע האָט ערקלערט איהר העלד אלס א נאָט, איז געקומען אין א ווייטער פאַזע פון זיין ענטוויקלונג, אלס קאָנסעקווענץ פון דער אידישער זינד־טעאָריע, וואָס דאָס קריסטענטום האָט נאָך דעם חורבן בית שני באשאפען — ווי די זאָך זאָל ניט זיין בנוגע צו דיזען פונקט פון מיין היפּאָטעזע, ווי אויך בנוגע צום גאַנצען היקף איהרען בכלל, מוזען מיר דאָך אַננעמען די מסקנא, צו וועלכער דיזער פונקט פיהרט אונז, אז אויף דעם וועג פון שטרעבען צו ווערען א וועלט־דעליניאָן, האָט זיך דאָס קריסטענטום ערשט אין א צווייטען פּעריאָד פון זיין ענטוויקלונג אוועקגעלאָזט, ניט שוין באלד אין אָנהויב פון זיין נעבוירען. איינשליסענדיג אָדער אויס־שליסענדיג אָט יענעם פונקט פון מיין היפּאָטעזע, וועו מיר זאָלען אפילו אַננעמען, אז שוין באלד נאָך דעם טויט פון אָט יענעם העלד, וואָס מיין היפּאָטעזע שטעלט אין צענטער פון דער אַנטשטעהונג פון קריסטענטום, האָבען איהם זייגע אָנהענגער אלס גאָט און ערלייזער ערקלערט, איינשליסענדיג אָדער אויסשליסענדיג גאָר די גאַנצע היפּאָטעזע אין אונזער נייער אויפפאַסונג וועגען דער אַנטשטעהונג פון קריסטענטום, וועו מיר זאָלען אפילו גאָר אין גאַנצען נאָר א לעגענדע שטעלען אין צענטער פון זיין אַנטשטעהונג, מוזען

מיר דאך אננעמען, אויף וויפיל מיר ווילען אונזער נייע אויפ־
פאסונג זאל אין זיך מעהר פסיכאלאגישען און לאגישען אמת אנט־
האלטען, אז ביז דעם חורבן בית שני האט דאס קריסטענטום נאך
ניט געטראגען אויף זיך דעם כאראקטער פון א רעליגיאן. ביז
דאן איז די קריסטליכע לעגענדע נאר פאר היימישען געברויך
געווען. דאס קריסטענטום איז באשטאנען דאן אין דעם, וואס
אין געווייסע לאקאלע קרייזען האבען גלעבט עראינערונגען, לע־
גענדען און געשיכטען וועגען א העלד, וואס איז א ווירקליך־
היסטארישע אדער נאר לעגענדארע פערזענליכקייט געווען, —
וועלכער האט מיט זיין לעבען באצאלט פאר די זינד פון די מענשען.
און ערשט אין דער צייט פון חורבן בית שני איז דער מאמענט
אין דער אנטוויקלונג פון קריסטענטום געקומען, וועו עס האט אנ־
געהויבען צו שטרעבען, א וועלט־רעליגיאן פאר דער גאנצער מענש־
הייט אונטער זיינע פליגלען אויסצואוארימען.

אויב ניט אפילו איבער דער ליניע פון דירעקטע לאגישע און
היסטארישע אסאציאציאנען, אלס דירעקטער פועל יוצא פון א
גאנצען אורזאכען־ און קאנסעקווענצען־קאמפלעקס, איז דאס קריס־
טענטום דעמאלט צו דיזען פונקט אין זיין אנטוויקלונג געקומען
איבער דער ליניע פון פסיכאלאגישע אסאציאציאנען, אלס א פועל
יוצא פון פסיכאלאגישע רעגונגען און עמאציאנען. אונטער דער
ווירקונג פון גרויסען מאמענט, אונטער דער ווירקונג פון די גרויסע
געשעהענישען, פון די גרויסע עמאציאנען, וואס דיזער גרויסער
מאמענט האט געשאפען, האט אויך דאס קריסטענטום דאן גרויסע
פליגלען און גרויסע אפעטיטען באקומען, האט אויך דאס קריס־
טענטום דעמאלט זיך גרויס פארמאסטען.

עס איז דאן באשאפען געוואָרען א גינסטיגער באָדען פאר
דעם קריסטענטום, עס זאל זיך אלס א רעליגיאן פראקטיזיר.
עס איז דאן באשאפען געוואָרען א מעגליכקייט פאר דעם, עס זאל

מיט אויסזיכטען אויף גרויסען ערפאָלג זיין לויט אין דיזער ריכ־
טונג ציהען. אין דעם טראגישען אינהאַלט פון חודבן בית שני
האָט עס געפונען א מעגליכקייט ניט נאָר אלם רעליגיאָן זיך צו
ערקלערען, נאָר אויך אלם די איינציגע רעליגיאָן. עס האָט געהאט
די מעגליכקייט דאָן צו מאכען די באהויפטונג, אז מיט דעם אָנ־
קומען פון קריסטענטום זיינען אלע אנדערע רעליגיאָנען אָפגעשאפט
געוואָרען. עס איז פאר דעם קריסטענטום מעגליך געוואָרען: דאָן
צו באטראכטען דעם העלד, וואָס איז זיין צענטראל־פונקט געווען,
ניט נאָר אלם איינעם פון די מענשליכע ערלייזער, נאָר אויך אלם
דעם גרעסטען און לעצטען, וואָס נאָט האָט אראָפגעשיקט אויף דער
וועלט, ער זאָל מיט זיין בלוט די מענשען פון זייערע זינד ריין
מאכען און אין דעם גלויבען זיין איהם פרום נאָט זיי אין איין
משפחה פאראייניגען.

עס האָט יעצט דאָס קריסטענטום א גרויס און פריי פעלד
פאר אנטוויקלונג פאר זיך דערוואהן. עס האָבען זיך אויף דעם נאָר
קיינע שטערונגען נעמערקט, קיינע קאָנקורענץ־מעגליכקייטען.
נאָט האָט יעצט קיינע פארטרעטער אויף דער וועלט נעהאט. דאָס
פאָלק, וואָס האָט פרעטענדירט, מען זאָל עס באטראכטען אלם עס־
סנולה פאָלק, און זיינע נביאים און משיחים אלם די פארטרעטער
פון נאָט, זיינען פון איהם — פון נאָט — פארלאָזט געוואָרען. זיי
האָבען דאריבער זייער העלד געקאָנט ערקלערען יעצט אלם דעם
איינציגען פארטרעטער פון נאָט. עס איז יעצט באשאפען גע־
וואָרען א מעגליכקייט פאר דעם קריסטענטום, ניט נאָר אין דער
ברייטער היידנישער וועלט אלם רעליגיאָן ארויסטרעטען דורך דעם,
וואָס עס האָט אויסגעטייטשט די אידישע קאטאסטראָפע אלם
סימן, אז נאָט האָט שוין אויף אייביג דאָס אידישע פאָלק פון זיך
פארשטויסען, נאָר צו פרובען אויך דאָס אידישע פאָלק דורך דיזער
טעאָריע אונטער איהרע פליגעל צו שטעלען.

וועו מיר זאָלען אָבער אפילו אויך בנוגע צו דיזען פונקט ניט „קובע מסמרות" זיין, וועו מיר זאָלען אפילו אננעמען, אז די לעגענדען, וואָס זיינען געשאפען — אָדער איבערגעטראָגען געוואָרען וועגען אָט יענעם היסטאָרישען אָדער לעגענדארישען העלד, וואָס שטעהט אין צענטער פון קריסטענטום, האָבען ביי פילע מחנות מענשען גרויסען רעליגיעזען עקסטאַז אוו גרויסע רעליגיעזע באגייסטערונג ארויסגערופען אוו האָבען גאָר ניך דאָס קריסטענטום אויף דעם וועג פון ערקלערען זיך אלס רעליגיאָן ארויפגעפירט, באדארפען מיר אויך דאָן זיכער זיין, אז וואָס אנבאלאנגט דעם מאָמענט, וועו דאָס קריסטענטום האָט אָננעהויבען צו מאכען א פארזוך אויך אויף דער אידישער וועלט זיינע פליגעל צו פארשפרייטען, איז ערשט נאָך דעם חורבן בית שני געקומען. וואָרים עס איז פאר דעם פריהער קיין מעגליכקייט ניט געווען. עס איז ערשט דאָן דערפאר די מעגליכקייט געקומען דורך דעם, וואָס דאָס קריסטענטום האָט געקאָנט שאפען יעצט די טעאָריע, אז נאָט האָט ענצליך מבטל געווען דעם בונד, וואָס ער האָט מיט די אידען דורך זיינע נביאים געשלאָסען, אוו קאָן איהם נאָר דורך דעם נייעם פארטרעטער זיינעם מיט זיי באנייען, אז מיט דעם, וואָס ער האָט דעם נייעם נביא אויף דער וועלט אראָפגעשיקט, האָט ער דעם אויטאָריטעט פון די אלע נביאים, וואָס זיינען ביז איהם געווען, מבטל געווען.

8

אוו ערשט — אוו וואָס אנבאלאנגט דיזען פונקט קאָנען מיר אין אונזער באהויפטונג נאָך מעהר זיכער זיין ווי אין באצוג צום ערשטען — נאָך דעם חורבן בית שני, ערשט דאָן איז אויך אין דער קריסטליכער לעגענדע דער אָ[illegible]ער איינפלוס ארויסגעטראָגען געוואָרען. ערשט דאָן האָט [illegible] ע ק ט א ו י ך ד א ס

אידישע פאלק אנגעהויבען זיין אנטייל אין איהר איינצואוועבען.

די אנטוויקלונג פון דער קריסטליכער לעגענדע איז דאך אין צוויי פארשלעג ריכטונגען פארגעקומען.

פון איין זייט האט דאן געשטרעבט די היידנישע וועלט דורך דעם קריסטענטום, דורך דעם, מיין איך צו זאגען, וואס זי האט דאס קריסטענטום געשטעלט אין צוזאמענהאנג מיט דעם אלעם, וואס איז געשען דעמאלט אין אידישען לעבען, דאס אידישע פאלק צו פאר'גוי'אישען. זי האט געזוכט צו באאיינפלוסען דאס אידישע פאלק דורך דעם אופן, ווי דאס קריסטענטום האט דעם גרויסען אידישען אומנליק אויסגעטייטשט, זיי — די אידען — זאלען זיך פון זייער רעליגיאן און נאציאנאליטעט אפזאגען און אנערקענען דעם נייעם גלויבען.

און פון דער צווייטער זייט האט דאס אידישע פאלק געמאכט דאן א פארזוך, די קריסטליכע לעגענדע צו פאראידישען, אוים־צוטאן זי פון איהרע היידנישע פארמען און אן אויסשליסליך אידי־שען אינהאלט אין איהר ארויינברענגען, ארויסטרייבען פון איהר איהר קאסמאפאליטישען און אוניווערזאלען כאראקטער און שאפען פון איהר א ריין אידישע משיח־לעגענדע, וואס זאל צו די נעשע־העניש־ען פון יענער צייט צוגעפאסט זיין.

פונקט ווי לויט מיין אומפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום באארבעט מיר זיך פארשטעלען די וואנדערונגס־ליניע איהרע אויף א פארקערטען אופן, ווי די אנגענומענע מיינונג לערענט אונז, אזוי איז אויך די אנטוויקלונג פון די צוויי נעגע־נעזעצטע עלעמענטען איהרע, דער היידנישער און דער אידישער, פארגעקומען אויף א פארקערטען אופן, ווי די אנגענומענע מיינונג דענקט. ניט זיינען אין איהר די אידישע עלעמענטען פריהער געווען, און ערשט נאכדעם זיינען אין איהר די היידנישע עלעמע־

טען אריינגעטראגען געוואָרען. נאָר פאַרקערט. פריהער איז אין איהר געווען דער היידנישער איינפלוס, און ערשט נאָכדעם איז דער אידישער איינפלוס געקומען. פריהער זיינען אין איהר געווען די היידנישע עלעמענטען און ערשט נאָכדעם זיינען אין איהר די אידישע עלעמענטען אריינגעטראגען געוואָרען.

פונקט ווי די קריסטליכע לעגענדע האָט אין דער גרויסער דראמא פון אידישען פאָלק, ווען די עכּא איהדע איז אָננעקומען אויף דעם פלאץ, אזואו זי האָט געלעבט, געפונען פאר זיך א פאַסיגען מאטעריאל, דורך וועלכען זי זאָל קאָנען נייע פלינלעז צו איהר געבויעד צובויען, פונקט ווי זי האָט אין יענער גרויסער דראמא א קויאל דערזעהן פאר זיך, פון וועלכען זי זאָל קאָנען מעהר לעבען און קראפט, מעהר מאכט און איינפלוס, פאר זיך שעפען, אזוי האָט אויך דער קאטאסטראָפאַלער היסטאָרישער מאָמענט, וואָס דאָס אידישע פאָלק האָט דעמאָלט איבערגעלעבט, געפונען אין דער קריסטליכער לעגענדע אייניגע עלעמענטען, וועלכע האָבען זיין קאָמענטאטאָר און אויסטייטשער נעקאָנט זיין. זוכענדיג די ערקלערונג צו אלעם דעם, וואָס איז געשעהן, האָט די פאַנטאזיע פון פאָלק געהאט די מעגליכקייט אין דער קריסטליכער לעגענדע זוכען דעם שליסעל צו אָט יענער ערקלערונג. אונטער דער וויר־קונג פון דער גרויסער קאטאסטראָפע איז די קריסטליכע לעגענדע איבערגעטראָגען געוואָרען אויף דעם אידישען באָדען, און צופאַסענדיג זיך צו דעם אינהאלט פון יענעם היסטאָרישען מאָמענט, איז זי דאָרטען, אין ארץ־ישראל, פון א גוי'אישער, היידנישער לעגענדע געוואָרען א אידישע לעגענדע געוואָרען.

אויף דעם גרונד פון דער קריסטליכער לעגענדע איז דאָן אין געוויסע אידישע קרייזען באשאפען געוואָרען א לעגענדע וועגען א אידישען העלד, וואָס האָט פון בית־דוד געשטאמט, וועלכען גאָט האָט מיט פיל יאָהרען צוריק, אויידער דער בית המקדש איז חרוב

געווארען, אלס משיח צום אידישען פאלק געשיקט, ער זאל איהם פאלשטענדיג פון יאך פון שונא באפרייען. דערפאר אבער, וואס די אידען האבען ניט געגלויבט אין איהם, דערפאר, וואס זיי האבען איהם ניט געגעבען זייער אנערקענונג, האבען זיי זייער גאולה און דאס לעבען פון זייער גואל פארשפילט. דורך דעם, וואס ער האט ביי זיי קיין שטיצע ניט געפונען, איז ער אין די הענט פון די רוימער אריינגעפאלען, וועלכע האבען איהם צום טויט פאר־אורטיילט.

אויך יענע אידישע קרייזען, וואו דיזע לעגענדע איז אנט־שטאנען, האבען די גרויסע אידישע פאטאסטראפע אלס די לעצטע שורה אין שיקזאל פון אידישען פאלק באטראכט און דורך דיזער לעגענדע האבען זיי דעם זין און מיין פון דעם גאנצען אינהאלט איהרען דערקלערט. זיי האבען די קריסטליכע לעגענדע גענצליך אפגעשאפט און צו זייער קאנצעפציאן וועגען דיזען היסטארישען מאמענט צוגעפאסט. אנשטאט א גאט אדער א האלבען גאט האבען זיי אין צענטער פון זייער לעגענדע א משיח געשטעלט. אנשטאט וועגען דער אוניווערזאלער גאולה, האט דיזע לעגענדע נאר וועגען דער אויסשליסליך אידישער גאולה גערעדט. אנשטאט ווידער דער קאנצעפציאן פון דער קריסטליכער לעגענדע וועגען דעם טויט פון יעזוס'ן אלס אן אקט פון פאטאלען כאראקטער, אלס אן אומפארמיידליכער, אלס אזעלכער, וואס האט אין זיך די הויפט־מיסיאן פון גואל אנטהאלטען; אנשטאט, וואס זי נעמט אויף דעם טויט פון יעזוס אלס אן אקט, וועלכער איז פאר דער גאנצער וועלט א ברכה געווען, וואס זי איז דורך איהם פון איהרע זינד אויסגעלייזט געווארען, האט דא דער טויט פון גואל פינורידט אלס אן אקט, וועלכער איז ניט פון גאט'ס־וועלען דיקטירט געווארען, אלס אן אקט, וואס איז דורך איהם ניט א ברכה, נאר א קללה אויף דער וועלט געקומען, וואס מיט דעם לעבען פון גואל, וואס איז

פארשפילט נעוואָרען, האָבען די אידען אויך זייער גאולה פאר־שפילט.

דערויף, עס זאָל נעווען קאָנען דאָן אזא לענגערע אין ארץ ישראל נעשאפען ווערען, האָט אייגענטליך דאָס קריסטענטום דאָן אפילו ניט מעהר, ווי נאָר די ראָלע פון אן אנרענגער נעראָרפט שפילען.

דער אומענדליכער צער און יאוש פון אידישען פאָלק דעמאָלט האָט די פסיכאָלאָגישע מענליכקייט נעשאפען, אז נעוויסע אידישע קרייזען זאָלען אונטער דער לייטונג פון דעם אידישען טייל אין דער זינד־טעאָריע, וואָס דאָס קריסטענטום האָט דאָן נעשאפען, צו אָט אזא — ווי איך האָב פריהער נעשילדערט — פאַרצווייפ־לונגס קאָנצעפציאָן קומען וועגען דעם שיקזאָל פון אידישען פאָלק. און אין די אלע פאסירונגען, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין משך פון דעם נאָנצען פעריאָד פון פאר דעם חורבן בית שני, האָבען זיי דעם נאָנצען סקאָלעט נעהאט, דעם נאָנצען מאטעריאל, כמעט, פאר דער לעגענדע, וועלכע האָט באַראָרפט זייער קאָנצעפציאָן אי־לוסטרירען.

אידישע רעוואָלוציאָנערען, וועלכע האָבען אין זייער קאָמף אויך זייער לעבען אלס מארטירער פאַרלאָרען, זיינען אין יענער עפאָכע נאָר ניט וועניג געווען. עס איז זיך אויך ניט שווער פאר־צושטעלען, אז עס האָבען זיך צווישען זיי אויך געקאָנט געפינען אייניגע, וואָס האָבען ווירקליך פון מלכות בית דוד געשטאָמט, ווי אויך דאָס, אז אייניגע פון זיי זיינען, מעגליך, אלס מארטירער נעשטאָרבען דערפאר, וואָס זיי האָבען ניט נעהאט נענוג שטיצע פון אידישען פאָלק. האָבען זיי נאָך מעהר, ווי אלע אנדערע, טיפע שפורען אויף דער פאנטאזיע פון פאָלק נעלאָזט, האָבען זיי נענומען אייניעם פון די דאָזיגע העלדען אלס דעם העלד פון זייער לעגענדע. זיי האָבען נאָר אינגאנצען זעהר וועניג מאטעריאל פאר זייער

לעגענדע פון דער קריסטליכער לעגענדע נעראַרפט שעפּען. זיי האָבען דאָס אלעס פּאַרטיג און גרייט אויף זייער אייגענעם באַדאַרף געהאַט, ניט נאָר אלס לעגענדאַרען מאַטעריאל, נאָר אלס ווירקליכע היסטאָרישע פּאַקטען. דעם גאַנצען מאַטעריאל פון זייער לעגענדע האָבען זיי געקאָנט נעמען אין די פּאַסירונגען פון זייער תקופה. זיי האָבען נאָר צוויי פונקטען צוגעגעבען: דעם העלד אלס פון גאָט נעשיקטען משיח צו ערקלערען און אז ער איז דער אייניציגער און לעצטער נעווען.

אנב, מענליך, אז דאָן איז עס דער נאָמען ישו דעם גרינדער פון קריסטענטום געגעבען געוואָרדן. צווישען די אידישע מאַרטירער־רעוואָלוציאָנערען האָט זיך געקאָנט געפינען אייגער אַדער אייניגע מיט אזא נאָמען. האָבען די אידען אַרום זיין נאָמען זייערע לעגענדען געוועבט, און דיזער נאָמען איז שוין אויף שטענדיג אויך אין דער פּאַראַייניגטער קריסטליכער לעגענדע נעבליבען.

עס האָבען דאָן אזוי ארום, לויט ווי איך פּאַס אויף דעם גאַנצען ענין, צוויי נאָנץ באַזונדערע „קריסטליכע" — אין באַזונ צו דער צווייטער מיינט דיזער טערמין מעהר גאַרניט, ווי נאָר זיין רייַן פילאָלאָגישען אינהאַלט, — לעגענדען צירקולירט. איינע א גוי'אישע, וועלכע האָט אויף זיך קיינע שפּורען פון אידישער רעליגיעזער דאָגמאַ אַדער פון אידישע עמאָציאָנען נעטראָגען, — וועלכע זיי האָט אפילו אריינגענומען אין זיך דאָס אידישע פּראָבלעם. שאָפענדיג די זינד־טעאָריע אין באַזונ צום אידישען פּאָלק, האָט דאָס איהר אויך אינערליך ניט באַריהרט. זי איז דורך איהם ניט פּראַאידישט געוואָרען. זי האָט דורך דעם קיין טענדענץ ניט אריסגעוויזען צו וועלען אסימילירען זיך מיט — אַדער אין — דעם אידענטום. זי איז אויך דאָן ביי איהר פולען פּריהערדיגען אינהאַלט געבליבען. וואָס זי האָט דורך דעם געוואָלט, איז געווען

— כאָלשטענדיג דאָס אידענטום אין זיך איינשלינגען, אהן דעם עס זאָל אויף איהר אנילו וועלכען עס איז שטענדיג ארויפלעגען. וואָס זי האָט געוואָלט דורך דעם, איז געווען — צו דער פאָל־שטענדיגער פארניכטונג פון אידענטום ברענגען, — א גוי'אישע לעגענדע, וועלכע האָט נערעדט פון איהר העלד אלס אזעלכען, וועלכער איז אן אמת'ער גוי מבטן ומלידה — לויט זיין פארקער־פערונגס־אָפשטאמונג — געווען און האָט זיין לעבען און טעטיג־קייט מיט דעם לעבען און באָדען פון א היידניש פאָלק פארבונדען. און א צווייטע — ריין אידישע, וואָס האָט נערעדט פון א אידי־שען משיח, וועלכער איז פון די רוימער צום טויט פארורטיילט געוואָרען.

און פונקט ווי די ערשטע איז כולה גוי'איש געווען, אזוי איז אויך די צווייטע כולה אידיש געווען. זי איז אינגאנצען ריין גע־ווען פון היידנישע און קאָסמאָפאָליטיש־אוניווערזאָלע עלעמע־טען. עס האָבען אין איהר די אלע קריסטליכע הגשמה־מיסטעריען געפעהלט. זי האָט גארניט געהאט צו דערצעהלען, ווי די ערשטע, וועגען זיין — דעם העלדם — קומען צוריק צום לעבען און וועגען נאָך אזוינע עהנליכע זאכען. אין דיזער לעגענדע איז דער טויט פון העלד דער לעצטער שטריך געווען. מיט דיזען פונקט האָט זי זיך פארענדיגט. זי האָט אויך ניט געהאט צו דערצעהלען פיל וועגען די איבערנאטירליכע וואונדער, וואָס ער זאָל האָבען גע־וויזען. עס האָט אין איהר געפעהלט די גאנצע געטליכקייט, וואָס וועלט יעזוס'ן צוגעשריבען. זי האָט הויפטזעכליך גערעדט וועג־גען איהר העלד, ווי וועגען א רעוואָלוציאָנער, ווי וועגען א קעמ־פער.

און וועז זי האָט אפילו איהם אלס א גרויסע פערזענליכקייט נעשילדערט, וועז זי האָט אפילו וועגען זיינע גרויסע גייסטיגע

מעלות געוועדט, אויך דאן האָט זי זיך אין די גרעניצען פון מענש־ליכקייט און נאטירליכקייט געהאלטען.

און אָט אזוי האָבען א שטיק צייט אָט דיזע ביידע געגנלעך פארשידענע לעגענדען פאראלעל זיך אין דער אידעען־און־געדאנ־קען־וועלט פון דער מענשהייט דאמאלס געטראָגען. יעדע איינע האָט איהר פאראלעל ליניע אין א גלייכער ריכטונג געצויגען און האָבען זיך ניט איינע אין דעם גבול פון דער צווייטער אריינגע־ריסען. ענדליך אָבער האָבען זיך אָנגעהויבען די באזונדערגעהענ־דע פאראלעלע שטראָמען אין אייניגע פונקטען צוזאמענטרעפען. עס האָט זיך דער אידישער נוסח מיט דעם גוי'אישען נוסח אָנגע־הויבען צונויפגיסען און עס איז אזוי ארום געשאפען געוואָרען דער באָדען פאר דעם נאָכצען פלאָנטער, אי אין דער טעאָרעטישער זייט פון קריסטענטום, אי אין דער געשיכטע וועגען דעם לעבען און ווירקען פון יעזוס. עס איז פון די ביידע לעגענדען איינע געשא־פען געוואָרען, אין וועלכער עס זענען עלעמענטען פון דער כולה גוי'אישער און כולה אידישער אריינגענומען געוואָרען.

און פאָרגעקומען איז דאָס אלעס נאָך א לאנג דויערענדען און עוואָלוציאָנערען פראָצעס. עס האָבען פילע פארשידענע פאק־טאָרען מיטגעווירקט דערצו.

לאנגזאם האָט זיך א שטילער האס געמוזט אנטוויקלען אין האַרצען פון די אידישע „קריסטען" צו די הערשענדע קלאסען און דעם אנערקענטען אויטאָריטעט פון אידישען פאלק, צו די פרושים — עס איז גאנץ קלאָר און פארשטענדליך, אז זיי האָבען געמוזט די שולדיגע צווישען דיזע עלעמענטען זוכען, — אמאי זיי האָבען דעם אידישען משיח פארשטויסען און האָבען דורך דעם זיין לעבען און די אידישע נאולה פארשפילט.

און אָט דיזער שטילער האס, צוזאמען דערמיט, וואס זיי האָבען זיך שוין פון די אלע אידישע גאולה־האָפענונגען אָפגעזאָגט,

וואָס זיי האָבען קיין שום אנטייל ניט גענומען אין דעם אָנגע־
שטרענגטען קאמף, וואָס דאָס אידישע פאָלק האָט נאָך אלץ אָנ־
פיהרט, דעם אייזערנעם יאָך פון שונא פון זיך אראָפצוּוואַרפען
און זיין באפרייאונג צו ערווערבען, דאָס, וואָס זיי האָבען זיך
געגלויבט פרעמד אָנגעהויבען צו פיהלען פון דעם גאנצען רעאָלען
אידישען לעבען דאמאָלס, און זיי זענען געשטאנען ווייט פון דעם,
האָט געפיהרט דערצו, אז עס זאָל געשאפען ווערען א מענליכקייט,
זיי זאָלען קאָנען מיט דער צייט געגלויבט אָפפּאָלען פון דער אידי־
שער רעליגיאָן און פון דער אידישער נאציאָנאָליטעט. אלס פאק־
טאָר פון ניט קיין קלענערען ווערט אויף דיזען וועג זיי צו שטוי־
סען, האָט אויך געדינט דאָס, וואָס די גאנצע אידישע אויסער־
ליכע וועלט האָט זיי פון זיך פארשטויסען און האָט זיי אין אלץ
מעהר איזאָלירטע לאָגע געשטעלט ניט נאָר דערפאר, וואָס זיי האָ־
בען זיי צוזאמענגעמישט מיט די אלגעמיינע קריסטען, ווייל די,
ווי יענע, האָבען גערעדט וועגען א משיח, וואָס איז שוין געקומען,
ווייל די, ווי יענע, האָבען פארזיכערט, אז די אידען האָבען שוין
מעהר ניט אויף וואָס צו האָפען, נאָר, הויפטזעכליך, צוליב דעם,
ווייל זיי האָבען זיי אלס פארראטער און שונאים באטראכט, אלס
אן אבן נגף אויף דעם וועג פון די אידישע האָפענונגען און שטרע־
בונגען.

און דאן א, וועז עס איז געקומען דער מאָמענט, וועז די אידי־
שע קריסטען האָבען זיך אָנגעהויבען מיט די אלגעמיינע קריסטען
צוזוּפצוגיסען, דאן א איז שוין פאָלשטענדיג פארמירט געוואָרען
די קריסטליכע לענדע אין דער פארם, אין וועלכער מיר האָבען
זי יעצט. דאן איז דער אידישער אינהאלט פון זיין יעזוס־לעבענס־
געשיכטע באשאפען געוואָרען, דאן איז עס וועגען איהם געשא־
פען געוואָרען די ביאָגראפיע, ווי וועגען א אידישען אינגל און
א אידישען יונגען מאן, עס זיינען דאן אין איהר ארויסגעטראָגען

געווארען די צוויי פונקטען. דער פונקט אז ער — דער גואל, וועלכען זי האט דערצעהלט, האט געשטאמט פון מלכות בית דוד און צו דער מיסיאן זיינער אלס אן אל־מענשליכער ער־לייזער איז אויך צוגעטשעפעט געווארען די מיסיאן זיינע אלס אידישער משיח.

איינשליסנענדיג נענצליך די אידישע לעגענדע, דערלעבענדיג דעם מאמענט, וועלכן עס האט זיך אנגעהויבען דער פראצעס פון פאלשטענדיגער צונויפגיסונג צוויישען די אידישע און ניט־אידישע קריסטען, האט די קריסטליכע לעגענדע דיזע פונקטען דאך נעמוזט ארייננעהמען אין זיך.

דאס קריסטענטום האט דיזע פונקטען נעמוזט דאן אריין־נעמען אין זיך ניט נאר אונטער דעם דרוק פון די טראדיציען און לעגענדען פון די אידישע קריסטען, ניט נאר דערפאר, וואס נס האבען דאך שפורען פון דער אידישער קריסטליכער לעגענדע אין דער אלגעמיינער נעמוזט בלייבען, נאר מעהר צוליב דעם, וויל עס האט אין דיזע פונקטען א נייעם מיטעל נעפונען, דורך וועלכען עם זאל קאנען פאר זיך נאך מעהר לעבען און קראפט שעפען. זיי האבען נעקאנט דעם קריסטענטום אלס ערשט־קלאסינען קאנקריט דינען, וועלכער זאל אונטער זיינע דאקטרינען אלס פונדאמענט נעלענט ווערען.

אויב דער פארזוך פון קריסטענטום צו אניטירען די אידישע מאסען, זיי זאלען פארבייטען דעם אויטאריטעט פון אלע זייערע נביאים און פיהרער אויף דעם אויטאריטעט פון א יעזוס, א גוי, האט ניט נעקאנט האפען, ער זאל זיך מיט גרויסען ערפאלג קרוי־נען, האט דער זעלבער פארזוך שוין אויף מעהר ערפאלג נעקאנט האפען, וען ער זאל דערדען אין נאמען פון א יעזוס א אידען, וועל־כער האט נאך דערצו פון מלכות בית דוד נעשטאמט און איז נע־שיקט נעווארען פון גאט צום אידישען פאלק, ער זאל זיין משיח זיין.

און ניט וועניגער האָט דאָס קריסטענטום דיזע צוויי פונק־טען באַראַרפט האָבען אויך פאַר דער אויסערער וועלט. די זעלבע מאָטיוועז, וואָס האָבען געבראַכט דאָס קריסטענטום, עס זאָל שאַ־פען די דאָקטרין וועגען דעם, אז גאָט האָט זיין בונד מיט דעם אידישען פאָלק מבטל געווען, אז צוליב זיינע זינד האָט עס אַלע זיינע האָפנונגען אַלס נאַציאָן פארשפילט, די זעלבע מאָטיוועז האָבען אויך געפירט דערצו, דאָס קריסטענטום זאָל אויך דיזע צוויי פונקטען אריינגענעמען.

עס האָט דאָמאָלס ניט געקאָנט א נייע רעליגיאָן זיך פאַר־שפרייטען זייט ביי זייט מיט דער מעגליכער קאָנקורענץ פון דער אידישער רעליגיאָן. די אידישע נאַציאָנאַליטעט און די אידישע רעליגיאָן זיינען דאָמאָלסט צופיל פיהלבאַר געווען אין דער אטמאָס־פערע פון דער מענשליכער געזעלשאפט, זיי האָבען דאַן צופיל אין די מחות און די הערצער פון דער דאָמאָלסדיגער מענשהייט געלעבט, עס זאָל נעווען קאָנען אנטשטעהן דאָמאָלסט א נייע רעליגאָן, אָהן דעם זי זאָל זוכען הילף און שטיצע אין זיי, אָהן דעם זי זאָל זיך ניט באַוואָרענען, זי זאָל אין זיי ניט א גרויסע קאָנקורענץ געפינען.

די מלכות בית־דוד אָפשטאָמונג, וואָס דאָס קריסטענטום האָט דעם העלד פון איהר לעגענדע צוגעשריבען, און די אידישע משיח־קרוין, וואָס עס האָט דאַן אויף זיין קאָפ אָנגעטאָן, דיזע צוויי פונקטען, וואָס דאָס קריסטענטום האָט דאַן אין זיך אריינ־גענומען, האָבען בעדארפט שוין אויך די לעצטע שטערונגען אין זיין אנטוויקלונג בעזייטינען.

אויב די אנערקענונג אַלס משיח, וואָס דאָס קריסטענטום האָט געפאָדערט פאַר דעם העלד פון זיין לעגענדע, האָט געקאָנט ניט נעגעבען ווערען דערפאַר, וואָס ער איז ניט געווען דער משיח, וועגען וועלכען די אידישע נביאים רעדען, דערפאַר וואָס ער האָט ניט געשטאָמט פון מלכות בית דוד, און דערפאַר, וואָס ער איז

ניט ביים אידישען פֿאָלק געבוירען גיוואָרען, האָט יעצט אָ, ווען דיזע צוויי פונקטען זיינען אין די קריסטליכע לעגענדע אריינגענומען גיוואָרען, דיזע משיח־אנערקענונג קיינע שטערונגען אויף איהר וועג מעהר ניט בעדאַרפט באַגענענען.

.10

און אויף דעם גרונד פון אַלעם דעם, וואָס איך האָב ביז יעצט געשריבען וועגען די חויפט־מאָמענטען אין דער אנטשטעהונג פון דעם קריסטענטום, אויף דעם גרונד פון די חויפט־פרינציפּען, וועלכע איך האָב אַוועקגעלעגט אַלס פונדאַמענט אין דעם נייעם אופן, לויט וועלכען מיר בעדאַרפען די אנטשטעהונג פון קריסטענטום אויפצאָסען, וועלט פֿאר אונז מעגליך צו פֿארענטפערען ניט נאָר אָט יענע אַלע כלו מוקשה פונקטען אין דעם פֿראָבלעם וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, אויף וועלכע איך האָב אין מיין ערשטען קאַפּיטעל אָנגעוויזען, נאָר אויך אַזוינע, אויף וועלכע איך האָב מיר דאָרטען ניט אָפּגעשטעלט.

זיי גיבען אונז די מעגליכקייט צו פֿארשטעהן די אורזאכען פון דעם אנארכיסטיש־אינדיוידואליסטישען כאראקטער, פון וועלכען דאָס קריסטענטום איז דורך און דורך דורכגעזאָפּט. די פֿאָרגעהענדע אנטי־סאָציאַלע און אנארכיסטיש־אינדיוידואליסטישע מאָמענטען פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום זענען שוין אין קריסטענטום אויף שטענדיג פֿארבליבען. אויף וויפיל עס איז געוען אָ גוטע זייט אין אָט יענע געהיימע געזעלשאפטען — דאָס אַלעם קאָן געזאָגט ווערען אפילו, מיר זאָלען מיין היפאָטעזע אין גרעסטען טייל איהרען, אויף וויפיל זי גיט אויספיהרליכע רעטאָלען, אויף וויפיל זי שילדערט אָ נענויע בילד, ווי אזוי אַלעם איז פֿאָרגעקומען, פֿארוואָרפען, אפילו וועו מיר זאָלען נאָר אָ לעגענדע שטעלען אין צענטער פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, בעדאַרפען מיר דענקען, אז דיזע לעגענדע פון קריסטענטום איז קול־

טיווירט געווארען אין אזוינע קרייזען, די מיטגלידער פון וועלכע האבען כלל ניט אלס זיידענע יונגע לייט געקאנט באטראכט וועדען: אין קרייזען, די מיטגלידער פון וועלכע זענען אין נרעסטען פראצענט זייערען פון דעם פסולת פון דער מענשליכער געזעלשאפט באשטאנען. רמזים און סמנים דערויף זענען אין עוואנגעליום מעהר ווי גענוג פארהאן. דער אונטערשיד צווישען די מוכסים, זונות און סתם גנבים און רויבער, וואס האבען די רייהען פון אט יענע קרייזען אנגענומען, און צווישען די עהנליכע עלעמענטען, וואס האבען זיך אין אנדערע קרייזען געפונען, איז גענוען אין דעם, וואס די ערשטע זענען אביסעל „מאראליש" געשטימט מענשען געווען. זיי האבען אין א נעוויסען זין צעברא־כענע נשמות פארמאגט און פון צייט צו צייט האבען זיי א „הרהור־תשובה" געפיהלט. די לעצטע זיינען גנבים און רויבער אהן א דראנג צו עולם־הבא געווען, און די ערשטע זענען עם מיט א דראנג צו עולם הבא געווען — אויף דעם באדען פון וועלכען עם איז דאס קריסטענטום געבוירען, איז זי באשטאנען אין דער נעבעלהאפטער שטרעבונג פון זיינע מיטגלידער צו אינדיווידועלער מארעלער פארפעלקאמונג. און דעריבער איז עס שוין פארבליבען דער כאראקטער־שטריך פון קריסטענטום אויף שטענדיג נאר פאר דער נשמה פון יחיד צו זארגען, אבער ניט פאר די מאטעריעלע אינטערעסען פון כלל. נאר אויף דעם גרונד פון אט יענע הויפט־פרינציפען קאנען מיר זיך ערקלעהרען די אורזאכע פון דעם גאנצען ביטערען האס צו די רייכע און מאכט־האבענדע, וואס הערשט אין עוואנגעליום, די פארנייגונג פון לעבען, וואס געהט דורך, ווי א רויטער פאדים, דורך די אלע דאקטרינען און קאנצעפציאנען פון קריסטענטום. עס ליגט אויף דעם אלעם דער שטעמפעל פון דער אטמאספערע, אין וועלכער דאס קריסטענטום איז צום לעבען געקומען. האס און פארביטערטקייט, פארצווייפלונג און צערשטע־

רונג־עמאציאנען האבען אט יענע נעהיימע געזעלשאפטען, אוואו דער געבורט־מאמענט פון קריסטענטום איז פארגעקומען, געבוי־רען, האם און פארביטערטקייט און שנאה צום לעבען זענען דער אורשפרונגליכער באקטאר געווען פון דער יעזוס־לעגענדע, און האם און פארביטערטקייט און שנאה צום לעבען זענען אונטער דער מאסקע פון אונענדליכער ליבע און אונענדליכען רחמנות אויף שטענדיג שוין אין קריסטענטום פארבליבען.

די שטאלצע און נעטליכע שפראך פון יעזוס ווערט אויך דאמאלס פארשטענדליך און ערקלעהרבאר, וועהרענד, ווען האל־טענדיג זיך אין דער אנגענומענער אויפפאסונג איז אויך דיזער פונקט פון א כלו מוקשה באראקטער. וואהרום אויב עס איז זיך שוואר פארצושטעלען א לעבעריגען יעזוס, ווען ער זאל אפילו ניט קיין איד געווען זיין, וואם זאל זיך מיט אזוינע נעטליכע מאניען ארומטראגען און זאל מיט אזא נעהויבענער הימעל־שפראך וועגען זיך רעדען, איז זיך אבער זעהר גרינג פארצושטעלען א טויטען אדער א נאר אינאנצען ניט־נעבארענעם יעזוס, וואם זאל וועגען זיך מיט אזא שפראך רעדען. אויב לעבעריגע מענשען, ווי זיי זאלען פון זיך ניט האלטען, קאנען ווירקליך מיט אזא שפראך וועגען זיך ניט רעדען, איז אבער פאר טויטע מענשען אזא שפראך ווי אנגעמאסטען.

און בכלל טרעט דאן דאם געבורט פון קריסטענטום אין מעהר נאטירליכע ראמען פאר אונז ארויס. מיר זעהען עם געהען אויף דעם אייגענעם וועג, אויף וועלכען עס איז דאם געבורט פון אלע איבעריגע עהנליכע רעליגיאנען אדער רעליגיעזע באוועגונגען גע־נאנגען. נאר אלעמען איז דאך קיינמאל ניט באשאפען געווארען קיין רעליגיאן דורך דעם, וואם איינער זאל ארומלויפען איבער די נאסען און שרייען: „אידען — אדער גוים — איך בין א נאט, גלויבט אין מיר!" נאר אלעמען איז דאך דאם זעלבע אויך מיט

די בודדא'ס, קרישנא'ס און ווישנא'ס פארגעקומען. אדער זיי זיינען נאר אינגאנצען נאר לעגענדארע פערזענלעכקייטען געווען, אדער זיי האבען זיך ערשט נאך דעם טויט אלס נעטער ערקלעהרט. ניט זיי אליין האבען זיך אין דעם גענטליכען מאנטל אייגנעהילט, נאר די לעגענדע האט עס געטאן. זייער שעהן און הייליג לעבען, דאס, וואס זיי האבען זייער הארץ און נשמה די מענשען פון זייער דור אוועקגענעבען, די אדער יענע אויסערארדענטליכע פאסירונגען פון זייער לעבען, דער גרויסער רעספעקט און די גרויסע ליבע צו זיי, וואס האט געלעבט אין הארצען פון די, וואס זיי זענען זייערע נאכפאלגער נאך ביים לעבען געווען — דאס אלעס האט מיטגע־בראכט דערצו, די לעגענדע זאל זיי צו דער מדרגה פון א גאט אדער פון א האלבען גאט דערהויבען.

און דערצו נאך אויך פאלגענדעס:

אויב עס איז פסיכאלאגיש מעגליך און ערקלעהרבאר, אז די געטליכקייט, וואס ווערט צו איינעם פון אנדערע נאך זיין טויט צוגעשריבען, זאל א גרויסען איינפלוס אויסאיבען און זאל קאנען ארום זיך אונגעהויערע גרויסע מחנות מענשען פאראייניגען, איז דאס פסיכאלאגיש — אויב ניט איגנאנצען אונמעגליך, איז אלענ־פאלס ניט אויף אזוי פיל מעגליך און ערקלעהרבאר, ווי אין ערש־טען פאל, אז די געטליכקייט, וואס איינער שרייבט זיך אליין צו, זאל קאנען אפילו זיין איינעם קרייז באאיינפלוסען.

אננעמענדיג אט יענע הויפט־פרינציפען, וועגען וועלכע איך האב ביז יעצט גערעדט, ווערט אונז דאן — אויב ניט אלעס, איז — כמעט אלעס, קלאר און באגרייפליך אין דער אנטשטעהונג און אנטוויקלונג פון קריסטענטום. מיר ווערען דאן באפרייט פון דעם קארדינאלען כלו־מוקשהדיגען פונקט פון דיזען פראבלעם. מיר ווערען דאן באפרייט פון דער הארבער קשיא, ווי אזוי האט אזא

ערשט־קלאסיגע היידנישע פלאנצונג, ווי דאס קריסטענטום איז, געקאנט אויסוואקסען אויף דעם באדען פון אידישען מאנאטעאיזם, דורך דער פעסטער איבערצייגונג, וואס מיר האבען דאן, אז אזא זאך איז טאקי קיינמאל ניט פארגעקומען. עס איז גאר פון אנ־הויב אן קיין קריסטענטום ביי אידען ענטשטאנען, וואס זאל פרע־דינען היידענטום, וואס זאל פרעדינען דאס אפזאגען זיך פון דער אידישער רעליגיאן און פון דער אידישער נאציאנאליטעט. פאר־קעהרט גאר, אפילו דאן, וועז דאס קריסטענטום איז איבערגעטרא־גען געוואָרען אויף דעם אידישען באדען, האט עס געמוזט דאס אידישע גלויבען אננעהמען.

פונקט ווי דאס געבורט פון קריסטענטום בכלל טרעט פאר אונז אויף דעם גרונד פון דער נייער אויפפאסונג אין נאטירליכע ראמען ארויס, פונקט אזוי, נאטירליך, ערשיינט פאר אונז דאמאלס אויך דאס וואקסען און אנטוויקלונג פון קריסטענטום אויף דעם אידישען באדען. אונטער אנרעגונג פון דער קריסטליכער לעגענדע, איז אונ־טער דעם דרוק פון די שרעקליכע פאסירונגען, וואס דאס אידישע פאלק האט דאן ערשט געהאט איבערגעלעבט, אונטער דעם דרוק פון דעם אונענדליכען צער און יאוש, וואס דיזע פאסירונגען האבען מיט זיך פאר דעם אידישען פאלק מיטגעבראכט — אונטער דעם דרוק פון דעם אלעם איז באשאפען געוואָרען אין געוויסע קרייזען א לעגענדע וועגען א געשטאַרבענעם אידישען העלד, וואס האט באזירט אויף דער קאנצעפציאן, אז דער חורבן, וואס דאס אידישע פאלק האט דאן איבערגעלעבט, איז דער לעצטער שטריך אין זיין שיקזאל געווען, באזירט אויף דער באהויפטונג, אז די אידען קאנען שוין ניט ערוואַרטען מעהר זייער צוריקאויפבויאונג, אז זיי קאנען שוין מעהר קיינע האפנונגען לעגען, אז גאט וועט זיי א משיח שיקען, וואס וועט זיי זייער גאולה ברענגען, וואָרים זייער משיח איז שוין געווען געקומען, זיי האבען איהם אבער מיט זייער גלויבען אין

איהם פארזינדיגט, זיי האבען איהם צוזאמען מיט זייער גאולח פון דער וועלט פארטריבען.

און דאריבער איז עס מעגליך נעווען, עס זאלען זיך נעווען קאנען נעפינען א לאנגע צייט קריסטליכע סעקטען ביי אידען, וואס האבען דאס נעטליכע נעבורט פון יעזוס ניט אנערקענט און האבען אלע דינים און מצוות אפגעהיט, ווי אויך דאס, וואס האט נעקאנט פארבליבען אין עוואנגעליום אזא דאקומענט, ווי דער ברוף פון יעקב, אין וועלכען עס זיינען קיינע שפורען פון די קריסטליכע מיסטעריען פאראן און עס רעדט זיך דארטען נאר וועגען דעם גלויבען אין יעזוס'ען אלס משיח און וועגען דער נויטוועדינקייט צו מקיים זיין די מצוות.

און מיר זעהען דאן אויך קלאר דעם ברוך, וואס האט נעפיהרט דערצו, די אידישע קריסטען זאלען זיך אנהויבען מיט די ניט־אידישע קריסטען צונויפמישען. עס איז א לאנג דויערענדער און נאטירליכער פראצעס נעווען און מיר זעהען, ווי פארשיידענע פאקטארען האבען דערצו נעפיהרט. עס איז אונז דאן קלאר און פארשטענדליך דער ענדגילטיגער כאראקטער, וואס דאס קרים טענטום האט אנגענומען. מיר פארשטעהען דאן, פאר וואס דאס קריסטענטום איז פון איין זייט אויגענשיינליך א צוזאמענמישונג פון פארשיידענע היידנישע און אידישע עלעמענטען, און עס ליגט אויף איהם דער שטעמפעל אי פון אידישע און אי פון היידנישער אפשטאמונג. און פון דער צווייטער זייט איז דאס אין טיפען אינערליכען עצם זיינעם שטענדיג אויף נאנצע ניין און נייניציג פראצענט מעהר אין דער ריכטונג פון היידענטום נעווען נעבוינען. וואהרום דאס קריסטענטום האט אין אמת'ען קיינמאל קיינע שידוכים מיט דעם אידענטום ניט נעשלאסען. עס איז קיינמאל ניט נעווען עטוואס אזוינס, וואס זאל קאנען אידענטיפיצירט וועדען מיט'ן אידענטום. עס איז שטענדיג דורך און דורך היידענטום נעווען.

אפילו דאן, וועו עס האָט אין א שפּעטערען מאָמענט אריינגענומען אין זיך די אידישע עלעמענטען, האָט עס זיך ניט דורך דעם אינער־ליך מיט דעם אידענטום אסימילירט. דורך דעם, וואָס דאָס קריס־טענטום האָט אין זיך אָט יענע אידישע עלעמענטען אריינגענומען, האָט עס איבער זיך ניט קיין אינערליכע אָפּפראַציאָן געמאכט. דיזע עלעמענטען זיינען געווען און געבליבען אין דעם פיל מעהר אלס אן אויסערליכע צוטשפּענישׂ. אין א שפּעטערען מאָמענט פון זיין ענטוויקלונג, האָט דאָס קריסטענטום אָנגעהויבען צו דער־צעהלען וועגען דעם נרינדער זיינעם אז ער האָט פון מלכות בית־דוד נעשטאמט און אז ער איז עס געווען דער אידישער משיח, וועגען וועלכען די נביאים האָבען געערדט. דאָס קריסטענטום האָט באַדערפט דיזע צוויי פונקטען אויף וויפיל עס האָט געקאָנט האָפען צו שלאָגען נרויסען קאָפּיטאל דערפון.

און דערפון שטאמט דער פּלאָנטער אין דער קאָנצעפּציאָן פון דער קריסטליכער לעגענדע, וויי מיר האָבען זי יעצט וועגען דעם טויט פון יעזוס. דאָס, וואָס עס פילען זיך אין איהר צוויי מאָ־טיוון, וועלכע קאָנען זיך ניט בשום אופן הארמאָניש צונויפגיסען. איין מאָטיוו, אז יעזוס האָט נעמוזט געקרייצינט ווערען, וויל ער האָט מיט זיין אומשולדיג בלוט באַדערפט די זינד פון דער מענש־הייט אויסקויפען. און דער צווייטער מאָטיוו איז, אז אין זייער ניט גלויבען האָבען די אידען זיין טויט פּאראורזאכט. נאָט, אלזא, האָט איהם ניט אראָפּגעשיקט אויף דער ערד, עס זאל זיין בלוט אומשולדיג פארגאסען ווערען. וועו די אידען זאלען איהם יא נעווען אנערקענען אלס זייער משיח, וואלט די מענשהייט, הייסט עס, נאָך עד היום אין זינד נעווען איינגעהילט. דיזער פּלאָנטער שטאמט דערפון, וואָס עס האָבען זיך צוזאמענגעמישט אין דער ענדגילטיגער קריסטליכער לעגענדע די ביידע לעגענדען, די לעגענדע וועגען דעם אידישען משיח, וועלכער איז אריינגעפאלען אין די

הענט פון די רוימער, ווייל די אידען האבען איהם פארראטען, מיט דער היידנישער לעגענדע וועגען דעם נאָט, וואָס האָט זיך אין בלוט און פלייש פארקערפערט, ער זאָל מיט זיין בלוט די מענשען פון זייערע זינד באפרייען.

און ניט נאָר דער פלאָנטער, וואָס הערשט אין דער קאָנצעפ־ציאָן פון די קריסטליכע לעגענדען וועגען דעם טויט פון יעזוס, ווערט אונז קלאָר דאָן, נאָר אויך די אורזאכען פון דעם פלאָנטער, וואָס הערשט דאָרטען בכלל וועגען זיין מיסיאָן אין לעבען, דאָס, וואָס פון איין זייט קומט דאָרטען פאָר א דאנגלען זיך צווישען א יעזוס, א אידישען משיח, און א יעזוס, אן אלעמענשליכען ער־לייזער, און פון דער צווייטער זייט איז אָבער יעזוס אלס אידישער משיח אויך דער זעלבער, כמעט, ווי דער צווייטער יעזוס. לויט אלעם דעם, וואָס זי דערצעהלט אונז, קומט אויס, אז אויך דער אידישער משיח־אינהאלט פון זיין לעבען האָט זיך מיט נאָר ניט אונטערשיידעט פון דעם געטליכען אינהאלט זיינעם. וואָרים וואָס דאָס קריסטענטום האָט באדארפט, איז געווען נאָר די באהויפטונג, אז יעזוס איז א משיח געווען. וואָס אנבאלאנגט אָבער דעם אינ־האלט, וואָס האָט באדארפט אריינגעלעגט ווערען אין דיזער משיח־טעטיגקייט זיינער, ניט האָט דאָס קריסטענטום געקאָנט און ניט האָט עס געטאָרט אין אנקלאנג מיט איהרע הויפט־ציעלען און צוועקען צוטאכטען אזוינעם, וואָס זאָל ניט עהנליך זיין אויף זיין טעטיגקייט אלס נאָט. דאָס קריסטענטום האָט באדארפט האָבען א יעזוס, וואָס האָט די אלע פעריאָדען פון זיין לעבען א טעטיגקייט פון אן אלמענשליכען ערלייזער אנגעפיהרט, א יעזוס, וואָס איז דערויף אויף דער וועלט געקומען, ער זאָל אלע פעלקער דורך דעם גלויבען אין איהם פאראייניגען, א יעזוס, וואָס ער איז שוין מבטן ומלידה — אויב ניט קיין נאָנצער נאָט, איז אלעמאלס א האלבער נאָט געווען. עס האָט דאריבער ניט געקאָנט זיין טעטיגקייט פאר

א גאנצען פעריאד פון זיין לעבען אין צופיל מענשליכע ראמען אייגפאסען, עס האָט דאריבער וועגען איהם ניט געקאָנט געבען א בילד, ווי וועגען אייגעם, וואָס האָט א טעטיגקייט פון א אידישען נאציאָנאלען העלד אָנגעפיהרט. עס האָט געקאָנט זיין אָפשטאמונג פון מלכות בית־דוד אוועקשענקען. עס האָט אָבער אפילו איין פעריאָד פון זיין לעבען אויסגעליסלייך דעם אידישען פאָלק ניט גע־וואָלט אוועקשענקען. דאָס אלעם וואָלט אין סאמע מיטען פון איהר לעבענס־נערוו געטראָפען. צופיל צולאָזען זיך וועגען יעזום'ען אלס א אידישער משיח, וואָלט געקאָנט ברענגען דערצו, ער זאָל נאָר אין גאנצען פון זיין געטליכען פערעסטאל אראָפגעשליידערט ווערען. זיי האָבען איהם פאר דעם צוועק פון דער פארשפרייטונג פון קריסטענטום געמוזט אלס אידישען משיח ערקלערען. האָבען זיי עס געטאָן. זיי האָבען עס אָבער מבליע בנעימה געווען. זיי זיינען געווען פארזיכטיג גענוג, זיי זאלען דערפון קיין צו גרויסען וועזען ניט מאכען, מורא האָבענדיג, אז די קרוין פון א אידישען משיח, מיט וועלכער זיי האָבען זיין קאָפ באציערט, זאָל ניט פאר־וואנדעלט ווערען אין א פעלץ, אין וועלכער עס זאָל מענליך. די קרוין זיינע אלס נאָט צוקלאפט ווערען.

און דאן איז אויך ניטאָ וואָס צו וואונדערען זיך אויף דעם פלאָנטער און אויף די גוואלדיגע ווידערשפרוכען, וואָס הערשען אין דער קריסטליכער לעגענדע אין באצוג צו דעם ביאָגראפישען מאטעריאל, וואָס מיר געפינען דאָרטען וועגען יעזוס'ען. א לע־גענדע, ווי איינהייטליך זי זאָל ניט זיין, ווי הארמאָניש זי זאָל ניט זיין צוזאמענגעשטעלט, ווערט ניט פון איינעם באשאפען. זי ווערט פון פילע צוזאמענגעשטעלט, און יעדער איינער לאָזט אויף איהר שפורען פון זיין אנטייל. אָבער די ביאָגראפיע פון א מענשען, וואָס האָט קיינמאל ניט געלעבט, אָדער כמעט ווי ניט געלעבט, קאָן ניט קאָרעקט און פינקטליך גערשריבען ווערען. און אזא טבע האָבען

שוין אָט יענע מענשען, אז יעדער איינער קאָן זיי צושרייבען פאר א נכתב צו וואָס פאר א שטערטעל עס פאלט איהם נאָר אין קאָפ איין. און אָננעבען זיין נעבוירען מיט א הונדערט יאָהר פריהער אָדער שפעטער, איז אויך א זאך, וואָס מען קאָן זיך אין אזא פאל ערלויבען. ספעציעל, וועז עס איז נאָך פאר דעם פאלעם נעוויסע אורזאכען פאראן.

פונקט, ווי עס איז געווען אין די אינטערעסען פון קריסטענטום, זיינע טעארעטיקער און פראָפאגאנדיסטען זאלען ניט נעבען די באהויפטונג זייערע וועגען דעם, אז יעזוס איז א אידישער משיח געווען אין דער אילוסטראציאָן פון קאנקרעטען און ממשות'דיגען אינהאלט, אזוי איז עס אויך געווען אין זיינע אינטערעסען, אז דיזע באהויפטונג זאל מיט וואָס מעהר אויטאָריטעט פון דער ביבעל געדעקט ווערען, אז זי זאל קאָנען מיט וואָס מעהר פסוקים פון תנ"ך באגרינדעט ווערען. מיר האָבען דאָן די פולע מעגליכקייט דיזען פלאנטער צו פארשטעהן, וואָרום מיר זעהען דעמאָלט, אז דאָס בילד, וואָס דאָס קריסטענטום האָט אונז וועגען יעזוס'ען נעשילדערט, איז ניט געווען א קאָפיע פון א לעבעדיגען מאָדעל. שילדערענדיג דאריבער דאָס יעזוס־בילד, האָט עס אויף זיך ניט קיינע קייטען פון באנרענעזונגען געפיהלט. עס האָט נעקאָנט נעשילדערט ווערען, לויט ווי עס האָט זיך דעם קריסטענטום בעסער גלויבט און בעסער געפאסט. האָבענדיג די אידישע לעגענדע וועגען דעם פארשפילטען משיח אלס פאָן, האָט דאָס קריסטענטום צוגעטראכט אזא אינהאלט פאר דעם לעבען פון יעזוס'ען, וועלכען זי האָט נעקאָנט ארוים'פשט'לען פון אָט יענע פסוקים אין תנ"ך, וועלכע האָבען זיך נעלאָזט אויסטייטשען אויף אזא אידישען משיח, ווי דער יעזוס, וואָס זי האָט אונז געוואָלט געבען. האָט מען געפונען א פסוק, וועלכען מען האָט נעקאָנט אויסטייטשען אויף א משיח, וואָס האָט נעמוזט פון נצרת קומען, האָט מען געמאכט

יעזוס'ן פאר א נכתב פון נצרת. האָט מען ווידער געפונען נאָך א פסוק, וועלכער וואָלט זיך לאָזען דרשנ'ען וועגען א משיח, וואָס איז אין בית־לחם געבוירען, איז געווען א שאָד אויך דעם פסוק אזוי אוועקלאָזען. מען האָט דאריבער אויף גיך דאָס קינדער־וויגעלע פון יעזוס'ן קיין בית־לחם אוועקגעטראָגען. האָט מען געפונען פסוקים, וועלכע מען האָט געקאָנט אויסטייטשען אויף משיח, וואָס האָט געלעבט אונטער די אומשטענדען, וואָס מען קאָן געפינען א הונדערט פופציג יאָהר פאר דעם חורבן בית שני, האָט מען איהם נעהייסען צו יענער צייט אויף דער וועלט זיך באווייזען... האָט מען ווידער געפונען פסוקים, וועלכע מען קאָן צופאסען צו אומשטענדען פון א שפעטערדינען פעריאָד, האָט מען איהם דאָן ווידער געהייסען, אז ער זאָל דערווייל א קלייניע וויילע פון אזוינע הונדערט יאָהר מעהר צואוואַרטען מיט דעם געבורט זיינעם. די לעבענס־געשיכטע פון יעזוס'ן איז ווידקליך א מאָדנע. מיר האָבען דאָ פאר זיך א ביאָגראפיע, וואָס איז באזירט ניט אויף ווירקליכע פאסירונגען, וואָס האָבען מיט איינעם געטראָפען, נאָר אויף געוויסע פסוקים, פון וועלכע מען קאָן אָט יענע פאסירונגען ארויס־טייטשען. אין זייער יאָגעניש נאָך פסוקים — דערצו נאָך האָבעדיג אלם דעם מאָדעל זייערען נאָר אינגאנצען נאָר א לעגענדארע פערזאָן — איז פסיכאָלאָגיש אוממעגליך געווען, זיי זאָלען ניט געווען בלאָנדזשען, זיי זאָלען ניט געווען גוואַלדיג פלאָנטערען.

איבריגענס, איז מעגליך, אז דער פלאָנטער, וואָס אנבאָאָנט דעם געבורטס־פלאַץ און געבורטס־יאָהר פון יעזוס'ן, איז איבער־געגאנגען בירושה צום קריסטענטום נאָך פון דער אידייַער משיח־לעגענדע. אויף וויפיל זי איז נאָר א לעגענדע געווען. איז נאָך נאטירליך אָנצונעמען, אז זי האָט פארשיידענע וואַריאציאנען גע־קאָנט האָבען. איינע האָט געקאָנט דערצעהלען וועגען א פאר־שפילטען אידישען משיח, וואָס איז געבוירען געוואָרען אין נצרת,

און א צווייטע וועגען א פארשפילטען משיח, וואס איז נעבוירען געווארען אין בית־לחם. איינע האט געקאנט באשטימען זיין לעבען און ווירקען מיט עטליכע צעהנדליג יאהר פריהער, און א צווייטע — מיט עטליכע צעהנדליג יאהר שפעטער.

און אויך די צוזאמענשטעלער און רעדאקטערע פון עוואנגעליום האבען זיך פון אט דעם פלאנטער ניט געקאנט באפרייען. וויפיל זיי האבען זיך ניט געמיגט באמיהען אן איינהייטליך אויסצוהאלטען בילד אונז צו שילדערען דורך דעם עוואנגעליום וועגען יעזוס'ן, האט זיך עס זיי ניט איינגעגעבען. און נאר אויף דעם גרונד פון די פרינציפען, אויף וועלכע עס באדארף די נייע אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום אויפגעשטעלט ווערען, ווערט אונז אויך קלאר, פאר וואס די שרייבער אין עוואנגעליום וועגען יעזוס'ען זיינען ניט איניג אין זייער שרייבען וועגען איהם. פאר וואס עס גיט אונז יעדער איינער פון די שרייבער כמעט אן אנדער יעזוס. וואהרים עס האבען טאקע א לאנגע, לאנגע צייט אין קריסטענטום געהערשט באששיידענע פארשטעלונגען וועגען יעזוס'ען. עס האט געהערשט א פארשטעלונג, וואס איז נעהענטער צו דעם העלד פון דער אריגינעלער קריסטליכער לעגענדע געווען, און א פארשטעלונג, וואס איז געווען נעהענטער צו דער אידישער קריסטליכער לעגענדע. דאן זיינען אויך געווען אזויגע, וואס האבען אויף די פארשיידענע וואריאציען זייערע באזירט. יעדער אינער פון די שרייבער האט דאריבער נעהאט די מעגליכקייט צו שילדערען פאר אונז אזא יעזוס, וואס איז איהם נעהענטער צום הארצען געווען, אזא יעזוס, וואס האט אין דעם קרייז, וועלכען ער האט פארטראטען, געלעבט. און אט די אלע שרייבער האבען פאר זיך געמוזט פלאץ געפינען אין עוואנגעליום. וועז מיר זאלען אפילו אננעמען, אז די רעדאקטערע און צוזאמענשטעלער פון עוואנגעליום זיינען אלע פון איינע און די

זעלבע טענדענצען און שטרעבונגען באהערשט געווען, אויך דאן האבען זיי ניט געקאנט אין זייער שטרעבונג אן איינהייטליכען יעזוס אונז צו געבען, דעם אדער יענעם שרייבער, וואם איז צו־פיל אויסער דער געווינשטער „דיסציפלין" געשטאנען, נאר אינ־גאנצען פארוואנדלען, דערפאר, וואם יעדער יעזוס־מאטעריאל, יעדע ארט יעזוס־ליטעראטור, אויף וועלכען זיי האבען זיך אנגעשטויסען, איז זיי צו טייער געווען, האט אין דעם אלגעמיינעם כאראקטער זיינעם אויך ער צופיל זייערע אלגעמיינע אינטערעסען געקאנט דינען, זיי זאלען זיך געווען קאנען ערלויבען, איהם לאזען פאר־לארען נעהן.

און אויף וויפיל עם האט אזוי ארום יעדער שרייבער וועגען יעזוס'ן נעמוזט פארטראטען זיין אין עוואנגעליום, אויף אזוי פיל האבען דארטען אויך נעמוזט פארטראטען בלייבען געוויסע שפורען פון זיין קאנצעפציאן וועגען יעזוס'ן. ווען אפילו די שרייבער און צוזאמענשטעלער פון עוואנגעליום האבען מעגליך די אדער יענע ענדערונגען יא ארויסגעטראגען אין דעם אדער יענעם שרייבער, אזוי, אז זיי — די שרייבער, וואם זיינען פארטראטען אין עוואנגעליום — זאלען אין אלגעמיינעם דאך נעהענטער איינעב צום צווייטען זיין, איז דאך אבער דער מאטעריאל צו ווידערשפ־ע־כענד נעווען, זיי זאלען איהם געווען קאנען אויסגיסען אין א פארם פון אבסאלוטער איינהייטליכקייט. עס איז נאנץ געווען, וואם עם האט זיי דאך, די רעדאגירונג פון מאטעריאל און די צוזאמענ־שטעלונג פון עוואנגעליום, אויף אזוי פיל איינגעגעבען, עס זאל אין אלגעמיין דאך איין נייסט איבער דעם נאנצען עוואנגעליום הערשען, אז ווי פארשיידענע יעזוס'ן די פארשיידענע טיילען פון עוואנגעליום זאל אונז ניט געבען, זאל אונז אבער דער נאנצער עוואנגעליום דאך איין

אויסגעהאלטענעם און איינהייטליכען יעזוס געבען.

און אויך פון דעם נאנצען פלאַנטער אין דעם נעאַנראפישען טייל פון דער יעזוס־שילדערונג, האָבען זיי זיך ניט נעקאָנט באַ־פרייען. וואָרום דיזער פלאַנטער איז אַרנאַניש מיט דעם קריס־טענטום פּאַראיינינט. עס איז נאָך מעהר זייער אויפנאבע נעווען, צו נעבען אונז א דורך און דורך היידענטום־קריסטענטום, וואָס זאָל פּאַראידישט אויסקוקען דורך דער באַהויפּטונג, אז יעזוס איז דער אידישער משיח נעווען, וועלכען עס נעפינען זיך אזוי פיל שטעלען ביי די אידישע נביאים. עס איז נאָך מעהר זייער אויפנאבע נעווען, צו שילדערען אונז א יעזוס, וואָס טראַנט אויף זיין קאָפּ א נעטליכע קרוין, פון אונטער וועלכער עס זעהען זיך קוים אַרויס די נעבעלהאפטע ברעגען פון א אידישער משיח־יאַרמעלקע.

.11

אין אָנהויב פון דיזען קאפיטעל האָב איך נעזאָנט, אז אויף דעם גרונד פון דער נייער אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, קאָן דאָס נעבורט פון דער קריסטליכער לעגענדע, ווי אויך די אלע מאַמענטען פון אנטוויקלונג פון דעם פּאַרהיסטא־רישען קריסטענטום נאָר אין אלגעמיינע שטריכען נעגעבען ווערען. מיר קאָנען נאָר אָנווייזען אויף דעם הויפּט־פּרינציפּ, וואָס האָט אלס פונדאמענט פון דעם אלעם נעמוזט ליגען, מיר קאָנען זיך אָבער אין קיינע אויספיהרליכע באשרייבונגען ניט אריינלאָזען וועגען דעם, ווי אזוי דאָס אלעם איז פאָרגעקומען. מיר קאָנען נאָר נעבען די גרונד־שטריכען פון בילד, אָבער ניט קיין אויס־פיהרליכע צייכנונג.

ווי דער לעזער האָט אָבער געזעהן, האָב איך זיך ניט נעהאל־טען נעבונדען אין אלעם דעם, וואָס איך האָב ביז יעצט נעשריבען

וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, צו דער אויבענדער־מאַנטער באהויפטונג מיינער. איך האָב מיך פון איהרע ראַמען באפרייט און אויף דעם גרונד פון דעם הויפט־פרינציפּ, וואָס איך האָב אוועקגעלענט אלס פונדאַמענט פאר דער נייער אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, האָב איך געגעבען אן אויספיהרליך בילד, וועגען דעם אורשפרינגליכען געבורט פון קריס־טענטום, און אין אלגעמיינע פרינציפּען האָב איך געגעבען דעם פולען אינהאלט אויך פון די וויייטערדינע ענטוויקלונגס־מאַמענטען אין דעם פאַרהיסטאָרישען קריסטענטום צוזאַמען מיט די פּסיכא־לאָגישע פאקטאָרען, וואָס האָבען געפיהרט דאָס קריסטענטום דע־מאָלט אין ריכטונג, דיזער אינהאלט זאָל געשאפען ווערען.

אמת, די אלטע אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום גיט דאָך נאָך אלץ מעהר דעטאַלען, ווי מען קאָן זיי ביי מיר געפינען. אמת ווידער, אז א גרויסען, גרויסען פּראָצענט פון דער גאנצער בריייטקייט, מיט וועלכער איך האָב ביז יעצט געשריבען וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, האָב איך ניט אלס פאזיטיווע געשיכטע, נאָר אלס היפּאטעזע גע־געבען, דאמאלס, וועו די אלטע אויפפאסונג גיט אונז דאָס גאנ־צע בילד וואָס זי שילדערט אונז וועגען דעם ווי אזוי דאָס קריסטענטום איז אנטשטאנען, אלס זיכערען אמת אן. עס איז אבער פאַרהאן פיל מעהר פסיכאלאגישער און היסטאָרישער אמת אין דעם „שמא", פון מיין אויפפאסונג, ווי אין דעם „ברי" פון איהר אויפפאסונג דאָס, וואָס איך גיב נאָר אלס א היפּאטעזע פאַרמאָנט מעהר מענליכקייט, עס זאָל קאָנען אלס היסטאָריש־געשעהענע פאקטען אנגענומען ווערען, ווי דאָס אלעס, וואָס זי גיט אונז אלס געשיכטע אן. מיין היפּאטעזע קאָן אויך אלס ווירקליכע געשיכטע אנגענומען ווערען, און איהר געשיכטע מוז אפילו אויך אלס היפּאטעזע פארוואָרפען ווערען. און דאָס אלעס

איז געגוג דעריבער, עס זאל דורך דעם אויך אויסגעקויפט ווערען דער דעפעקט איהרער, וואס זי שטעהט אפ אין באצוג פון מעהרערע דעטאלען געבען פון דער אלטער אויפפאסונג. באזונדערס נאך, וועז אט יענע אלע דעטאלען, וואס געפינען זיך אין א גרעסערער צאהל אין דער אלטער אויפפאסונג איז ניט פון אזא כאראקטער, זיי זאלען קאנען מעהר ליכט אויף דעם פראבלעם ווארפען, וואס זאלען אונז מעהר ערקלעהרונג קאנען געבען ווענען דעם, ווי דאס קריסטענטום האט זיך ענטוויקעלט, נאר אלס אזוינע, וואס באשעפטיגען זיך מיט דעם אונטערשטרייכען די הויפטיגקייט אוז געטליכקייט פון קריסטענטום.

אוז אפילו, וועז מיר זאלען די נאנצע היפאטעזע מיינע אוז מיין אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום פארווארפען, איבערלאזענדיג נאר די הויפט־פרינציפיען, אויף וועלכע זי באזירט איהרע באהויפטונגען אוז וועלכע מיר קאנען אלס פאזיטיווע מאטעריאל אנגעבען אין דעם בילד, וואס מיר קומען נעבען וועגען דעם, ווי דאס קריסטענטום איז ענטשטאנען, די הויפט־פרינציפיען, אז דער קריסטענטום איז אין די ערשטע מאמענטען זיין לעבען נאר א גוי׳אישע באוועגונג געווען, אז, הויפטזעכליך איז אין זיין צענטער נאר א לעגענדע געשטאנען, אז אויב אפילו עס האט דאס לעבען פון א געוויסער פערזאן געריגט אלס באדען, אויף וועלכען דאס קריסטענטום זאל זיך אנהויבען ענטוויקלען, האט דיזע פערזאן ערשט נאך זיין טויט אנגעהויבען צו לעבען אלס גאט אוז משיח — אפילו דאן איז נאך אלץ נעזיכערט דער פארצוג פון דער נייער אויפפאסונג געגען דער אלטער. אויב מיר קאנען ניט נאכפאלגען דאמאלס אויף א פרייען אוז בריטען פעלד די אלע פאסירונגען אוז מאמענטען פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום, פון דעם מאמענט אן, וועז עס האבען זיך איהרע ערשטע שפראצען פוז לעבען באוויזען, ביז צו דעם מאמענט, וועז

עס איז שוין מיט א קלאָר און אָפען געזיכט פאר דער וועלט ארויס־געטראָטען, אויב עס מוז פאר אונז דאן דאָס גאנצע פאָרהיסטאָ־רישע קריסטענטום א פינסטערער וואלד בלייבען, האָבען מיר אָבער דאָך די מעגליכקייט דא און דאָרטען דעם פינסטערען וואלד מיט העלע פאסען ליכט דורכצושניידען. אמת, די נייע אויפפאסונג גיט אונז דאן נאָר דעם שליסעל צו אָט יענער היסטאָרישער ער־שיינונג, זי גיט אונז אָבער ניט דעם פולען אינהאלט איהרען, די אלע פארשידענע פונקטען פון איהר אנטוויקלונגם־לויניע, ווייל זי באזיצט ניט געניגענד דעם גאנצען היסטאָרישען מאטעריאל, ואָס איז נויטיג דערווי. מיט דעם גאנצען רייכען מאטעריאל איהרען, מיט די אלע אויספיהרליכע באשרייבונגען איהרע קאָן אונז אָבער די אלטע אויפפאסונג אפילו דעם שליסעל ניט געבען. אמת, די נייע אויפפאסונג דערצעהלט אונז דאמאלס וועגען א גרויסען טייל פון דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום זעהר וועניג, דא־מאלס, וועו די אלטע אויפפאסונג שטעלט אונז צו א זעהר רייכען אינהאלט פאר דיזען טייל. דאס ביסעל אָבער, ואָס די נייע אויפ־פאסונג דערצעהלט אונז וועגען דעם איז לויטער אמת, דאמאלס, וועו אלעם, ואָס די אלטע אויפפאסונג דערצעהלט אונז וועגען דעם, איז לויטער שקר. און אין אזוינע פעלע איז שטענדיג א „קלייגער" אמת בעסער פון א גרויסען ליגען.

סיי ווי אָבער זעה איך אליין הויפטזעכליך דעם גאנצען זין און צוועק פון מיין ארבייט, די אָנגענומענע אויפפאסונג וועגען דער אנטשטעהונג פון קריסטענטום צו שטירצען, דאָס קריסטען־טום פון אידישען מקור אָפשניידען און „אותו האיש" מחוין למחנה ישראל צו שטעלען, דאָס איז די הויפט־אויפגאבע פון מיין אר־בייט נעווען.

און אויף וויפיל עס האָט זיך מיר דיזע אויפגאבע מיינע אייג־נענעבען דורך דעם היסטאָרישען און פסיכאָלאָגישען אנאליז, מיט

וועלכען איך האָב באנוצט דערויף, אז זי זאָל מיט ערפאָלג נע־קרוינט ווערען; אויף וויפיל עס האָט זיך מיר פאָלשטענדיג אײנ־גענעבען אויף דעם סמך פון פארשידענע ארגומענטען צו מאכען דעם גרינדער פון קריסטענטום פאר אויס נאָהענטער קרוב מיט דעם אידישען פאָלק און איבערטראָגען גאָר אינגאנצען דאָס גע־בורט־וויגעלע פון קריסטענטום פון דעם אידישען באָדען אויף א גוי׳אישען באָדען — אויף אזוי פיל האָב איך אין דיזער ארבייט מיינער מיין העכסטע און פאָלשטענדיגסטע באפרידינונג געפונען.

עס זענען פאראן מענשען, וואָס זענען דיר אממעהרסטען ליב און טייער.

און אָט אזוי זענען אויך פראָבלעמען פארהאן, וואָס שטעהען דיר אָם נאָהענטסטען צום הארצען. אין זייער פלאָנטער זעהסטו אויך א טייל פון דעם פלאָנטער, וואָס דו געפינסט אין דיין איינ־גער נשמה.